

**GYERMEKEKÉRT, KORLÁTOK KÖZÖTT: CIVIL SZERVEZETEK
LEHETŐSÉGEI A MAI MAGYARORSZÁGON**

Balogh Karolina – Gyurkó Szilvia – Merényi Dóra

**„MINÉL NAGYOBB A HÁTRÁNY, ANNÁL JOBB MINŐSÉG KELL
MINDENBŐL” – ESETTANULMÁNY A TALÉTA INTERKULTURÁLIS
KÖZPONT ÉS INKUBÁTORHÁZ TEVÉKENYSÉGEIRŐL**

Kiss Julianna

**THE ROLE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE
DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION
IN MONTENEGRO**

Nada Šakotić – Matija Stojanović –
Marija Vujičić – Marijan Premović

**AZ OKTATÁS REJTETT AKTORAI: CIVIL SZERVEZETEK A HATÁRON
TÚLI MAGYAR OKTATÁSBAN**

Kopp Erika – Kiss Beáta

**MOLDOVAN CIVIL SOCIETY AND ITS IMPACT ON THE PROMOTION
OF EUROPEAN VALUES THROUGH CULTURAL EDUCATION**

Karla-Melinda Barth – Alina Stoica

**DIGITAL REGIONALISM: THE VISEGRÁD AND WESTERN BALKANS
FUNDS AS CIVIL SOCIETY DIPLOMACY**

Danko Lukas – Teofan-Dimitrie Drăghici –
Mihai Christopher Marian Radovici –
Roxana Robescu-Cercel

**STRATEGIES OF CONTAINMENT AND THE CASE OF THE KALIWA
DAM IN THE PHILIPPINES THROUGH THE CURTAILMENT OF CIVIL
SOCIETY GROUPS**

Danilo Lorenzo Delos Santos

CIVIL SZEMLE

Balázs László, Csongor Anna, Kákai László, Nagy Ádám,
Nizák Péter, Rajcsányi-Molnár Mónika

Dr. habil András, István, Rector, Dunaújváros University
 Prof. Dr. Bögre, Zsuzsanna, University professor, Pázmány Péter University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Institute of Sociology
 Dr. hab., Prof. Grzegorz Makowski, SGH Warsaw School of Economics
 Prof. Marbán Gallego, Vicente, Senior lecturer at University of Alcala. Madrid, Spain
 Prof. Komlos, John, Professor Emeritus, Ludwig-Maximilians University, Germany
 Dr. Marschall, Miklós, formerly CEO of CIVICUS, deputy managing director of Transparency International
 Prof. Mişcoiu, Sergiu, Professor of Political Science, Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania
 Dr. Nárai, Márta, Associate professor, Széchenyi University, Department of Social Studies and Sociology
 Péterfi, Ferenc, Senior Advisor of The Hungarian Association of Community Development
 Prof. Premović, Marijan, Full Professor, Study Program for History, Faculty of Philosophy, University of Montenegro, Montenegro
 Dr. Sebestény, István, Senior Advisor, Central Statistical Office, Department of Social Services Statistics
 Strečanský, Boris, Institute of European Studies and International Relations, Faculty of Social and Economic Sciences, Comenius University, Bratislava, Slovakia
 Prof. Taranu, Andrei PhD, Deputy Dean of Faculty of Political Science, National University of Political Studies and Public Administration

Nagy Ádám
Bacsa-Bán Anetta, Balogh Péter,
Béres-Áfra Zsuzsa, Gerő Márton,
Glied Viktor, Pánovics Attila, Tóth Péter

Csombó Bence

Vigh Levente

www.civilszemle.hu
E-mail: civilszemle@gmail.com

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.
Tel./fax: (+36-1) 221-8099

2400 Dunaújváros, Táncsics Mihály utca 1/A
Tel.: (+36-25) 551-100

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök

ISSN 1786-3341

■ Balogh Karolina – Gyurkó Szilvia – Merényi Dóra Gyermekekért, korlátok között: Civil szervezetek lehetőségei a mai Magyarországon	5
■ Kiss Julianna „Minél nagyobb a hátrány, annál jobb minőség kell mindenből” – esettanulmány a TaLéTa Interkulturális Központ és Inkubátorház tevékenységeiről	21
■ Nada Šakotić – Matija Stojanović – Marija Vujičić – Marijan Premović The Role of Non-Governmental Organizations in the Development and Implementation of Inclusive Education in Montenegro	39
■ Kopp Erika – Kiss Beáta Az oktatás rejtett aktorai: Civil szervezetek a határon túli magyar oktatásban	63
■ Karla-Melinda Barth – Alina Stoica Moldovan civil society and its impact on the promotion of European values through cultural education	87
■ Danko Lukas – Teofan-Dimitrie Drăghici – Mihai Christopher Marian Radovici – Roxana Robescu-Cercel Digital Regionalism: The Visegrád and Western Balkans Funds as Civil Society Diplomacy	103
■ Danilo Lorenzo Delos Santos Strategies of Containment and the Case of the Kaliwa Dam in the Philippines through the Curtailment of Civil Society Groups	120
■ Authors	143

GYERMEKEKÉRT, KORLÁTOK KÖZÖTT: CIVIL SZERVEZETEK LEHETŐSÉGEI A MAI MAGYARORSZÁGON*

Balogh Karolina – Gyurkó Szilvia – Merényi Dóra

Bevezetés

A gyerekek jóllétét és fejlődését elősegítő alapjogokat az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye biztosítja, melyet Magyarországon 1990-ben fogadtak el, és az 1991. évi LXIV. törvény hirdetett ki. Bár az Egyezmény végrehajtása alapvetően a részes államok feladata, az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága hangsúlyozza, hogy a feladatok végrehajtásának és koordinációjának túl kell nyúlnia a mindenkorin kormányon annak érdekében, hogy minden társadalmi csoportban érvényesülhessenek ezek a jogok. A Bizottság 5. számú átfogó kommentárjában ki is fejt, hogy: *„A részes államoknak a lehető legnagyobb mértékben szorosan együtt kell dolgozniuk a nem-kormányzati, civil szervezetekkel, tisztelve azok autonómiáját. Ez magában foglal például emberi jogi nem-kormányzati, civil szervezeteket, gyerekek és fiatalok által vezetett szervezeteket és ifjúsági csoportokat, szülői és családi csoportosulásokat, vallási csoportokat, kutatóintézeteket és szakmai szervezeteket.”*¹ Emellett a Bizottság a nem-kormányzati szervezetek koalíciójának kialakítását is üdvözli, valamint hangsúlyozza, hogy ezeknek a szervezeteknek az Egyezményhez kapcsolódó beszámolási folyamatban is szerepe van (Herczog, 2009). A civil szervezetek jelentőségét az is hangsúlyozza, hogy már

* A kutatás az ECPAT International megbízásából készült a „Child safeguarding is a matter of us all” elnevezésű projekt részeként. A cikkben közölt eredmények a „Gyermekjogi érdekképviselőt szűkülő demokratikus terekben” című kutatási jelentés eredményein alapulnak.

¹ CRC/GC/2003/5

a Gyermekjogi Egyezmény megszületésében is jelentős szerepe volt a nem-kormányzati szervezeteknek a gyermekjogi mozgalomban való aktív szerepvállalásukkal (Fuchs, 2007; Türkelli & Vandenhole, 2012; Láposy & Somody, 2025).

A gyermekjogi érdekképviselő keretein belül a gyermekjogok tágan is értelmezhetők, a gyerekek jóllétével, védelmével és részvételével kapcsolatos igények is idesorolhatók. A gyerekek igényeire fókuszáló civil szervezetek tevékenységük, célcsoportjuk szempontjából nagyon sokfélék lehetnek, hiszen nyújthatnak szolgáltatást meghatározott csoportoknak, végezhetnek tanácsadást, elősegíthetik a gyerekek jogainak érvényesítését. A célcsoport szerint fókuszálhatnak csak a gyerekekre, de akár a családokra is, valamint számos olyan szervezet is létezik, aminek a célcsoportja nincs leszűkítve a gyerekekre, de tevékenységének jelentős részét képezheti a rájuk fókuszáló munka.

A gyerekekkel foglalkozó civil szervezetek körében Magyarországon eddig kevés célzott kutatás valósult meg. Rácz Andrea 2013-ban vizsgálta a szociális és gyermekvédelmi területen működő civil szervezetek innovativitását a Norvég Civil Támogatási Alaphoz benyújtott pályázati dokumentáció alapján. A mintába került szervezetek a civil szervezetek által ellátott feladatok mentén történő csoportosítás szerint a „közkszolgáló” típusba sorolhatók. Ezek a szervezetek jellemzően az állam feladatkörébe tartozó problémákra reagálnak, és rendszeres szolgáltatást nyújtanak a célcsoportjaik számára (Sebestény, 2005). A kutatás eredményei szerint a szervezetek alacsony innovációs és érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek, hiszen sok esetben a fenntartásuk is kihívásokkal terhes. Egy szintén 2013-ban publikált, a jogvédő szervezeteket és azok kapcsolathálózatát vizsgáló kutatás eredményei alapján arra következtethetünk, hogy a gyerekekkel foglalkozó szervezetek jogvédő tevékenysége nem hangsúlyos, hiszen a vizsgálati mintába nem került be ilyen szervezet. A több forrásból táplálkozó mintába csak egy családokra fókuszáló szervezet, egy fogyatékos személyekkel foglalkozó szervezet, valamint két ifjúsági szervezet került (Gerő & Fonyó, 2013), utóbbiak működéséről szintén kevés információ érhető el (Fazekas, 2024).

A gyerekekkel foglalkozó civil szervezetek vizsgálata azért is fontos, mert az elmúlt években a gyermekvédelem témakörére kiemelt figyelem irányult. A 2010 óta hatalmon lévő kormány kezdetben családpolitikai kérdéseket tűzött zászlajára, később pedig számos intézkedés a gyerekek védelmére történő hivatkozással született. Ezzel szemben a gyermekekre fókuszáló szolgáltatások (pl. egészségügyi ellátás, oktatás) és a gyermekvédelem intézményrendszerében egyre több probléma és hiányosság érzékelhető. A ciklusokon átívelő kormányzati családpolitikai intézkedések elősorban a születésszám növelését célozták különböző pénzügyi támogatásokon keresztül (pl. adókedvezmények, támogatott hitelek). Az intézkedésekhez nagyszabású média-kampányok (pl. „Családbarát ország” vagy „Családvédelmi Akcióterv”) társultak. 2020 után egyre hangosabbá vált az úgynevezett „genderideológiával” szembeni fellépés, amely a kormányzati diskurzus szerint veszélyt jelent a konzervatív-keresztény értékrendre (Neményi & Fejős, 2020). Az ellenségképet képző narratíva keretében fogatósított intézkedések leggyakrabban a gyerekek megvédésére való hivatkozással

kerültek megvalósításra. Ezzel szemben a szociális ellátások és más, gyermekeket érintő szolgáltatások fejlesztése teljesen elmaradt, azok fokozatosan erodálódnak. Évről évre kevesebb a praktizáló házi gyermekorvos, jelentős számban hiányoznak pedagógusok az oktatási rendszerből, miközben a szakemberek átlagéletkora egyre magasabb (Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány, 2025). Ráadásul a gyermekvédelem rendszere is egyre rosszabb állapotban van, amelyet az elmúlt években több hangos botrány is láthatóvá tett².

Ahogy az előbb idézett Rác (2013) kutatása is bemutatta, a gyermekekkel foglalkozó civil szervezetek jelentős része az állami ellátások alternatívájaként nyújt szolgáltatást. A civil szervezetek működési környezete viszont egyre romlik, ugyanis az állam tevékenységének köszönhetően forrásaik csökkennek, valamint érdekérvényesítő képességük is romlik, amelyet a „szűkülő tér” (shrinking space) megnevezéssel ír le a szakirodalom (Anheier et al, 2019; Gerő, 2020). Az elmúlt években több kutató is foglalkozott a magyar civil szféra különböző szegmenseivel. Gerő és munkatársai (2016) a jogvédő szervezeteket, Fejős és Neményi (2020) a nőkkel és családokkal foglalkozó civil szervezeteket, míg Petri és Hruskó (2023) a fogyatékosüggyel foglalkozó szervezeteket vizsgálták. Összességében mindegyik kutatás azt találta, hogy a 2010 utáni időszakban bekövetkezett illiberális fordulat következtében a civil szervezetek többségének működésére hatással volt a politikai kontextus, sokan az érdekérvényesítő tevékenységük ellehetetlenüléséről, valamint fokozott pénzügyi és ideológiai kontrollról számoltak be. Ezzel párhuzamosan pedig – különösen a kormányzat zászlóshajóit jelentő témák mentén – megsaporodtak az úgynevezett kormányzat által szervezett nem-kormányzati szervezetek (GONGO - Government-organized non-governmental organization) (Varga, 2016).

A gyermekjogi advocacy (érdekképviselet)

Az érdekképviselet (advocacy) mint fogalom összetett, és nincs általánosan elfogadott meghatározása, ami különösen nagy kihívást jelenthet azokban az országokban, ahol a demokratikus szabadságjogok korlátozottak és alternatív képviselési módszerekre van szükség. Az emberi jogok – így a gyermekjogok területén is – az advocacy-t gyakran a jogok és igazságosság aktív előmozdításaként értelmezik, kutatás, oktatás és nyilvános nyomásgyakorlás révén. Cohen és munkatársai (2001) szerint például az advocacy etikai dimenziói a leginkább fontosak, különös tekintettel arra a szerepére, hogy a marginalizált vagy sérülékeny csoportok hangját felerősíti. Cascardi és munkatársai (2015) szerint az advocacy minden olyan tevékenységet magában foglal,

² Az egyik legnagyobb közfelháborodást kiváltó esemény a 2024-ben kirobbant „kegyelmi ügy” néven elhíresült eset, amelyben köztársasági elnöki kegyelemben részesült egy gyermekotthon igazgató-helyettese, aki bűnrészes volt egy gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmény-sorozatban. De említhetnénk emellett a kórházban hagyott csecsemők ügyét is. Az elmúlt években több száz olyan újszülött maradt a kórházban, akiket a gyermekvédelmi szakellátás rendszere kapacitáshiány miatt nem tud fogadni, és saját családjukba sem kerülhetnek.

amelynek célja a gyerekek helyzetének megerősítése a jóllétük és legjobb érdekeik növelésén keresztül.

A UNICEF (2010) az advocacy-t egy olyan folyamatként határozza meg, amelynek célja, hogy segítse a kormányokat, döntéshozókat és érintetteket a gyerekek jogainak megvalósítását támogató intézkedések meghozatalában. Ez a folyamat számos tevékenységet foglalhat magában: a jogszabályok és költségvetések befolyásolásától kezdve a szolgáltatások és intézményi gyakorlatok újratervezéséig. Az advocacy-erőfeszítések kiterjedhetnek kis léptékű kezdeményezésekre – mint például egy gyermekotthon körülményeinek javítása –, egészen a széles körű, rendszerszintű változtatásokig, például a büntethetőségi korhatár megemeléséig. Mindazonáltal az advocacy-tevékenységek lényege a szemléletváltás elősegítésében, a gyerekek véleménynyilvánításának megerősítésében, a jogi reformok elmozdításában és a döntéshozók nemzetközi emberi jogi normák szerinti elszámoltathatóságában rejlik. Michael Edwards (2002), hasonlóan a UNICEF-hez, hangsúlyozza az érdekvédelem átalakító potenciálját, különösen annak kettős fókuszát a politikai befolyásolásra és a közösségek megerősítésére. Ezek a perspektívák együtt rámutatnak az advocacy sokoldalú természetére: egy olyan eszközre, amely összeköti a helyi szintű részvételt a rendszerszintű változásokkal, miközben navigál a kulturális, nyelvi és politikai környezetek bonyolultságában.

A magyar nyelv különböző szavakat használ az advocacy egyes tevékenységeire – mint például az érdekvédelem, érdekképviselés vagy a támogatás –, de egyik sem foglalja magában teljes egészében az advocacy angol fogalmának széles és sokrétű jelentését. A gyermekjogi advocacy területe különösen jól példázza ezt az összetettséget. A gyermekjogokkal foglalkozó szakemberek sokféleképpen dolgoznak: közvetlen támogatást nyújtanak veszélyeztetett gyermekeknek, oktatási programokat szerveznek, politikai változásokért lobbiznak, valamint döntéshozókkal, intézményekkel és más érintettekkel működnek együtt.

A kutatás módszertana

Az empirikus kutatás fő célja annak feltárása volt, hogy hogyan jellemezhető a civil szféra gyerekekkel foglalkozó szegmense az egyre szűkülő demokratikus térben. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a korlátozó politikai környezet hogyan befolyásolja a nem-kormányzati szervezetek gyermekjogi érdekérvényesítő képességét, valamint a civil szervezetek kihívásait és megküzdési stratégiáit is azonosítani akartuk, ezért a kutatásban négy fő kérdést határoztunk meg: 1) Mit jelent a gyerekekkel foglalkozó szervezetek számára a gyerekek érdekképviselése (advocacy)? 2) Hogyan jellemezhető a magyar civil szféra gyerekekkel foglalkozó szegmense? 3) Hogyan jellemezhető az állam és a civil szféra viszonya a gyermekvédelem területén? 4) Mennyire kiszámítható a civil szervezetek fenntartása és működtetése az egyre szűkülő politikai térben? Ebben a tanulmányban az első két kutatási kérdés eredményeit mutatjuk be.

A kutatás során félig-strukturált interjúkat készítettünk a gyerekekkel foglalkozó civil szervezetek képviselőivel (n= 7), akik szervezeteik működési struktúrájától függően vezetők vagy szakmai vezetők voltak. Szervezetenként egy fővel készült interjú. Az interjúalanyok kiválasztása során inkluzivitásra törekedtünk, azaz kísérletet tettünk arra, hogy a sokszínű civil szférát minél jobban lefedjük. Megkerestünk kisebb és nagyobb, nemzetközi háttérű, valamint kizárólag magyar, általánosabb és speciálisabb szolgáltatásokat nyújtó egyesületeket és érdekképviselői szervezeteket is, illetve olyan civileket, akik aktívabban részt vesznek állami feladatok ellátásában, és ehhez forrásokat is kapnak. A megkeresésekre egy kivétellel pozitív visszajelzést kaptunk, a nyolcadik megkeresett szervezet nem reagált a kapcsolatfelvételtre. Az interjúk mellett, az adatfelvétel kiegészítéseként összeállítottunk egy rövid online kérdőívet is, ami témánk négy fő kérdését tartalmazta, és amit további szervezetekhez juttattunk el. Erre összesen négy válasz érkezett, tehát a fő kérdések elemzésénél összesen 11 válaszadó véleményét tudtuk figyelembe venni. Az interjúk 2024. szeptember 27. és október 9. között készültek. A beszélgetések átlagos időtartama ötven perc körül alakult. A beszélgetésekről hangfelvételt készítettünk, amelyek alapján leíratot készítettünk, ezt követően a hangfelvételt töröltük. Az interjúkon és a kérdőívekre érkezett válaszokon tematikus elemzést végeztünk.

A kutatás témájának érzékenysége miatt kiemelt figyelmet fordítottunk a kutatásetikai szempontok érvényesítésére. Minden, a kutatásba bevont személyt tájékoztattunk, hogy a részvétel önkéntes és anonim módon történik, részvételét bármikor megszakíthatja vagy visszavonhatja. A tudomásunkra jutott adatokat kizárólag kutatási céllal használjuk fel. Az anonimitásra kiemelt figyelmet fordítunk, hiszen az interjúalanyok által megosztott egyes információk a szervezet működésére vonatkozó érzékeny adatok. Erre való tekintettel egyaránt biztosítjuk az interjúalanyok és a szervezetek anonimitását, ezért minden olyan információt kiszűrtünk, ami lehetőséget adna akár a szervezetek, akár a személyek azonosíthatóságára³.

Eredmények

Mi jellemzi a magyar civil szféra gyerekekkel foglalkozó szegmensét?

Rácz (2013) kutatása megállapítja, hogy a gyermekekkel foglalkozó civil szervezetek jelentős többsége a szolgáltatást nyújtó szervezetek közé sorolható, ugyanakkor tevékenységeik és célcsoportjaik szempontjából igen sokszínűek. Az interjúk keretében azt kértük a résztvevőktől, hogy jellemezzék a gyermekekkel foglalkozó civil szervezeteket. Az interjúalanyok válaszukban hangsúlyozták, hogy ezek a szervezetek valóban nagyon sokszínűek és nem ragadhatók meg egy dimenzió mentén. Ezzel összefüggésben változatos módokon kísérelték meg csoportosítani

3 A kutatásba bevont civil szervezeteket sorszámmal láttuk el, a tanulmányban közölt idézeteket ezzel a sorszámmal azonosítjuk.

a szervezeteket. Ennek egyik lehetséges módja volt a méret szerinti besorolás, amin keresztül az erőviszonyok, az erőforrásokhoz való hozzáférés és a láthatóság is értelmezhető.

„Hát szerintem vegyes, meg színes. Ez a közeg egyrészt ugye a mérete szerint is csoportosítható: vannak a nagy nemzetközi szervezetek, vannak a közepesen nagyok, és vannak azok a kicsi szervezetek, amik egy iskola környékén jönnek létre, vagy valamilyen speciális célcsoport számára nyújtanak szolgáltatást.” (2. civil szervezet)

Másik gyakori megközelítés volt a célcsoportok szerinti besorolás. Eszerint az interjúalanyok megkülönböztették azokat a szervezeteket, ahol közvetlenül nyújtanak szolgáltatást a gyerekeknek, ezen belül is külön csoportként határozták meg azokat a szervezeteket, ahol egy speciális csoportra fókuszálnak, például hátrányos helyzetű vagy fogyatékkal élő gyerekeket segítenek. Több válaszadó is rávilágított arra, hogy sok szervezet gyakran az állami ellátórendszer hiányosságai miatt párhuzamos szolgáltatásokat épít egyes célcsoportok esetén, és emiatt az állam még kevésbé válik érdekeltté abban, hogy megfelelő színvonalon nyújtsa a szolgáltatásait.

„Nagyon könnyű beleesni abba a csapdába, hogy az ember az állami szolgáltatásokkal párhuzamosan működik, annak rossz működése miatt. Szerintem kevesen igazán kritikusak a fennálló rendszerrel szemben, kevesen vannak az igazából függetlenek, és kevesen vannak, akik valóban gyerekjogi alapokon nyugvó munkát végeznek.” (9. civil szervezet)

A civil szféra jellemzésével kapcsolatban a lehangsúlyosabb narratíva a folyamatosan szűkülő lehetőségek, és a szervezetek körül egyre fogyó levegő volt. Az interjúalanyok szerint a civil szervezeteket egyre inkább ellehetetlenítő politika, valamint a gyermekvédelem fokozódó átpolitizáltsága miatt a legtöbb szervezet számára a fennmaradás jelenti az elsődleges akadályt. Ezzel sok szervezet nem is tud megküzdeni. A szervezetek képviselői úgy látták, hogy sok olyan, főleg kisebb szervezet szűnt meg, ahol értékes programok működtek, és számos olyan szervezet is van, ami bár még létezik, de pénzügyi, működési problémák miatt jelentősen át kellett alakítania a szolgáltatásait vagy meg kellett szüntetni bizonyos programjait.

„Hát én azt látom, hogy attól, hogy nagyon beszűkült a tér, a civileknek elsődleges feladat, hogy megmaradhassanak. Tehát nyilván nem tudnak bővülni, hanem az önfenntartásukért küzdenek. Ehhez rengeteg energiára van szükség.” (3. civil szervezet)

„Nekünk nagyon nehéz helyzetünk van, mert azt érzékeljük nemcsak mostanában, hanem azért igazából évek óta, hogy fogy a levegő a civil szervezetek körül. Vesztek el a talajt a lábuk alól akár financiálisan, akár a politikai klíma miatt, akár a gyakorlati problémák sokasodásában elveszve. Fel lehet sorolni jó pár olyan szervezetet, amely megszűnt az évek során.” (5. civil szervezet)

A kutatásban résztvevők egyre szűkülő civil térről beszéltek, ahol a szervezetek esetenként közvetett vagy közvetlen módon megtapasztalnak politikai, ideológiai támadásokat. Ezért a szervezetek önmeghatározásban, de a civilek általános csoportosításában is gyakran megjelenik a hatalomhoz való viszony. Több olyan interjúalany volt, aki a saját szervezetével kapcsolatban annak semlegességét hangsúlyozta.

A civil szervezetek megosztottságának leírására többen a „három T” módosított logikáját alkalmazták, miszerint vannak „támadott” „túrt” és „támogatott” szervezetek. A támogatott szervezetek közé elsősorban azokat sorolták, akik a kormányzat kiemelt témáit a kormányzati narratíva szerint népszerűsítik. A támadott kategóriába pedig azok a szervezetek tartoztak, akik tevékenységükkel összefüggésben nyilvánosan is megfogalmazták az állami szakpolitikával szembeni kritikájukat vagy valamilyen módon erősebb az advocacy-tevékenységük. A kettő között vannak a túrt kategóriába eső szervezetek, amelyek működése nem ütközik a kormány narratívájával, valamint a kritikák megfogalmazásában is kevésbé hangos. Több interjúalany is hangsúlyozta, hogy a kormányzat céljai között a szervezetek megosztása is szerepel, amely pedig gyengíti a szervezetek együttműködési képességét.

„(...) mivel valójában nem szakmai szempontok szerint születnek döntések, hanem tényleg egy ilyen központosított paradigma szerint, ezért igazából csak útban vannak azok az emberek, akik értenek valamihez, szakértők, vagy van tapasztalatuk. Akik ott 'zavarognak' mindenféle dolgokkal. Szerintem ebből adódik az, hogy ugyanazokkal a civil szervezetekkel van jó együttműködése a kormánynak, akik az ő narratívájukat közvetítik.” (2. civil szervezet)

„Ez egy tudatos munka, és ezzel a kormány egyértelműen megosztja a civil szervezeteket. Akik próbálnak együttműködni valahogy a kormánnyal, mert rendszerszintű hatásban reménykednek, azokat a kollaboráns jelzővel illetik a radikális szervezetek.” (4. civil szervezet)

Több interjúalany számolt be arról, hogy ebben a politikailag és ideológiailag megosztott térben az állami támogatás elfogadása is értékítéletet vonhat maga után. A közvetlen szolgáltatásokat nyújtó, és különösen a szociális vagy gyermekvédelmi intézményeket működtető civil szervezetek jogosultak normatív támogatásra, mégis érhetik őket olyan vádak, hogy emiatt már nem számítanak „igazi” civilnek. Emellett volt, aki arról számolt be, hogy aki – bár bizonyos szereplőkkel együttműködésre törekszik, és intézményei révén hozzájut normatív támogatásokhoz – egyértelmű üzenetet kapott arra, hogy pályázati forrásokat nem kaphat.

„Hát volt idő, amikor azt éreztem, hogy az ilyen nagyon civil-civilek, akik nem fogadnak el állami támogatást, azok nem fogadnak el minket. Tehát, hogy nekünk van állami pénzünk, vagy állami feladatot látunk el, és akkor mi nem vagyunk teljesen civilek.” (3. civil szervezet)

„(...) nem nyerhetünk állami pályázatot. Ezt onnan tudom, hogy már pályázatíró cégekhez is fordultunk, hogy hátha mi felejtettünk el pályázatot írni. És akkor ők a 3. sikertelen próbálkozásuk után közölték, hogy van információjuk arról, hogy mi sosem fogunk nyerni.” (4. civil szervezet)

A legtöbb résztvevő a saját szervezetének a pozícióját is a támadott-túrt-támogatott skála mentén határozta meg. Az interjúalanyok beszámolóiból az derült ki, hogy a szervezeteknek különböző stratégiái vannak arra, hogyan boldoguljanak ilyen keretek között. Egyes szervezetek nagy hangsúlyt helyeznek a „semlegességre”, és munkájuk során a szakmai szempontokat igyekeznek hangsúlyozni, míg mások

a „láthatatlanságot” tartják jó megoldásnak. Ezzel szemben olyan civil szervezeti képviselő is akadt, aki éppen a nyilvánosság előtt végzett munkában látja a fennmaradás biztosítékát.

„Az állam egy központosított létezés fogalmaz meg optimális gondolatként. Ez nem kedvez sem az egyéni felelősségvállalásnak, sem az egyéni gondolatoknak. Miközben a civil szervezetek abból indulnak ki, hogy van egy egyén vagy mondjuk több, akik valamilyen közös célért összefognak és azt mondják, hogy akkor mi ezt megcsináljuk, és akkor ezért hoznak létre egy szervezetet. De ez teljesen szembemegy azzal a központosított világképpel, ami optimális gondolatként az állam oldalán megjelenik.” (2. civil szervezet)

„(...) a kormányzat mindent elkövet azért, hogy a civileket felszalámizza, és kiszorítsa azokat, akik nem az ő szekerét tolják. Ez egyértelmű. És vannak a támogatott civil szervezetek azok, amelyek a mainstreambe illeszkednek” (4. civil szervezet)

„Hát szerintem az nagyon egyértelmű, hogy az állami szervek hogyan akarják nagyon tudatosan ellehetetleníteni a civil szférát. Ez a törvényekben is megjelenik. Évenként jönnek ki az újabb és újabb olyan törvények, rendeletek, jogalkotási aktusok, amelyek aztán nagyon károsan hatnak a civil szervezetekre. Ezen kívül gyűlöletkeltő kommunikációval, kampányokkal, narratívákkal akarják elérni azt, hogy a civilekkel szemben legyen egy ilyen rossz érzés.” (5. civil szervezet)

„Mondhatom, hogy rendezetlen ez a történet. Szerintem most nem civilbarát jogszabályi háttérrel rendelkezünk. Például ha az adópolitikát nézem, akkor az sem az.” (6. civil szervezet)

A magyar civil szféra gyerekekkel foglalkozó szegmensében megjelenő együttműködésekkel, az esetlegesen fennálló versennyel kapcsolatban a válaszokban disszonancia jelentkezett. Ez nemcsak az interjúalanyok közötti egyet nem értést jelenti. Egy-egy beszélgetésen belül is jelentkeztek ellentmondások attól függően, hogy épp milyen perspektívából közelítette meg a kérdést ugyanaz az interjúalany. A legnagyobb egyetértés azzal kapcsolatban jelent meg a válaszadók között, hogy a támogatások megszerzéséért verseny van a civil szervezetek között. Azt azonban mindegyik válaszadó hangsúlyozta, hogy nem egy kiélezett, ellenségeskedést szülő helyzetről van szó, csupán a szűkös anyagi lehetőségek miatt minden szervezetnek ugyanabból a körből kell megszereznie a működése biztosításhoz szükséges támogatásokat.

„Igen, adománygyűjtés szempontjából biztosan van verseny, mert ugye ugyanazon a piacon kell mindenkinek megszerezni a szeletét. De ez nem egy corporate verseny, tehát nem olyan ez, mint mondjuk kint a corporate világban. De biztos van egyfajta verseny, mert az [X szervezetnek] is itt kell megszerezni x millió forintot, és az [Y szervezetnek] is itt kell megszerezni x millió forint adományt. Tehát az adományozók irányában biztos, hogy van egy verseny.” (1. civil szervezet)

Az anyagi erőforrásokért folyó egyre kompetitívabb légkör problémáján kívül eső más – szintén versengő – helyzetekkel kapcsolatban vegyesebb narratívák jelentek meg az interjúkban, amelyek nem feltétlenül negatívan minősítik azt, hogy új szereplők lépnek be egy-egy ellátási területre. Megjelent a válaszokban, hogy

a szervezetek kapacitásának végeessége miatt törvényszerű, hogy szolgáltatások nélkül maradnak egyes területek vagy célcsoportok, ahova inkább további erőforrások invesztálására lenne szükség. Ezekben az esetekben pedig nincs értelme versenyről beszélni, inkább a működési területek újrafelosztásáról van szó. Ezzel párhuzamosan, a különböző szolgáltatásokat nyújtó civil szervezetek képviselői beszámoltak olyan történetekről is, amikor egy-egy program megvalósítását egy másik civil szervezet nem kiegészítette vagy segítette, hanem gátolta. Az általuk elmondottak szerint ezek a helyzetek részben a már említett megosztottságból, részben pedig szakmai ellentétekből fakadnak. Ezen kívül néhány interjúban felmerült még a szakemberekért és a szakmai tudás megszerzéséért zajló verseny is.

„A tapasztalat azt mondatja velem, hogy nem [nincs verseny]. Szakmai kérdésekben szinergia is létrehozható, de ahhoz meg kell teremteni a feltételeket. Egyébként meg más területeken létezik verseny, abszolút. A szervezetek a know-howjukat nyilván féltik (...) azt a tíz-húsz éve összegyűjtött tapasztalatot, ami nekik van.” (3. civil szervezet)

Az együttműködésekkel kapcsolatban is vegyes kép bontakozott ki. Több interjúalany számolt be arról, hogy együttműködés elvi szinten ugyan létezik a civil szervezetek között, ennek életben tartása azonban a gyakorlatban nehezen megvalósítható, mert plusz kapacitásokat igényel (amire viszont nem futja a szükséges erőforrásokból).

„Hát szerintem az együttműködés is erőforrás meg idő kérdése. A meglévő együttműködés inkább elvi, tehát hogy tudunk egymásról, meghívjuk egymást a rendezvényeinkre. Ennél konkrétabb együttműködés az már erőforrás vagy projekt kérdése.” (2. civil szervezet)

A civil szervezetek működésének nehézségei, a megosztottság, valamint a gyermekvédelem súlyos rendszerszintű problémái egyszerre eredményeznek ellentéteket és fokozott együttműködést is. Ebben az esetben is az állami támogatások elfogadása, valamint a kormánytól való távolság, vagy az ahhoz való közelség bizonyos szervezetek közötti ellentéteket szül, és nehezíti az együttműködéseket, míg más szervezeteket összefogásra ösztönöz, támogató közösségeket alakít ki. Ezt a polarizációt ugyanakkor egyre erőteljesebben oldja fel a gyermekvédelem romló helyzete. A beszámolók szerint az elmúlt időszakban megtapasztalt minden eddiginél nagyobb anyagi és humánerőforrás-hiány, valamint a gyermekvédelmet érintő hangos botrányok következtében minden szereplő törekszik a gyerekek érdekében történő összefogásra.

„Azt szoktuk érezni (...), hogy azért vannak olyan szervezetek, akik nem szívesen működnek velünk együtt, vagy nem ismerik el a [...] szervezet tevékenységét. Ezeket sajnáljuk. Mindig azt szoktam mondani, hogy nem nagyon látom az okot, amiért a [...] szervezetre kellene haragudni.” (6. civil szervezet)

„Abszolút van [együttműködés a civil szervezetek között]. Látjuk, hogy hogyan csökken a tér a civil szervezeteknek Magyarországon. (...) ezért tematizáljuk évek óta, hogy hogyan vagyunk támadás alá vonva. Az utóbbi éveknek az újabb és újabb támadásaiban nemcsak magunkat próbáltuk védeni, hanem próbáltuk támogatni a sokkal

kisebb civil szervezeteket magunk körül, akár úgy is, hogy tanácsot adtunk, hogy mitől kell ténylegesen megijedni, mitől nem kell megijedni” (5. civil szervezet)

„Én azt gondolom, hogy a mostani nehéz helyzet elindít egy erőteljesebb összefogást és kiállást, ami gyakorlati szinten valósul meg. Én azt látom, hogy mi [...] szervezetként is, amely területen dolgozunk, ott igazából aki él és mozog és szervezet, azokkal megpróbáljuk felvenni a kapcsolatot, megpróbálunk együtt dolgozni vagy együttműködni a gyerekek jogainak érvényesülése érdekében.” (6. civil szervezet)

Az együttműködésekkel kapcsolatban az interjúalanyok felvetették az ernyőszervezetek kérdését is. Több interjúalany is üdvözölte a Gyermekjogi Civil Koalíció⁴ egyre aktívabb működését. Fontosnak tartották, hogy bizonyos ügyek mentén megjelenik a koordináció, hogy van olyan platform, ahol szakmai értékek mentén tudnak kiállni a gyerekeket érintő fontos ügyek mellett. A pozitív eredmények mellett kritikaként említették, hogy jelenleg egysíkúan működik az érdekérvényesítés, hiszen elsősorban a szakmai kérdéseket érintő közös állásfoglalások születnek meg, ezért vannak olyan szervezetek, ahol ehhez a munkához nehezebben tudnak kapcsolódni. Volt, aki ennek a munkának a hatékonyságát is megkérdőjelezte és felvetette annak a lehetőségét, hogy szélesíteni lehetne az eszközök tárházát, például filmekkel vagy egyéb művészeti eszközökkel érzékenyíteni a társadalmat a gyermekvédelem iránt. Ezenfelül volt, aki egy olyan ernyőszervezet vagy szakmai platform iránti igényt is megfogalmazott, ahol nemcsak a civil szervezetek jelennek meg, hanem ami minden gyerekekkel foglalkozó állami és civil szereplőt is tömörít. A Gyermekjogi Civil Koalícióhoz való kapcsolódás rávilágít a szervezetek advocacy felfogásának dilemmáira is, amely a kutatás egy másik fő fókuszát jelentette.

Mit jelent a gyerekekkel foglalkozó szervezetek számára a gyerekek érdekképviselése (advocacy)?

Az advocacy fogalom általánosan elfogadott definíciója hiányzik Magyarországon, ami egyrészt nehézséget jelent, másrészt egyfajta szabadságot is ad a civil szervezetek számára, mivel egyéni megközelítést és rugalmasságot biztosít. Ez lehetővé teszi a szervezetek számára, hogy stratégiáikat egyedi ügyekhez igazítsák, alkalmazkodjanak az új helyzetekhez, és kreatív, sokszínű módszereket alakítsanak ki. Mindezek az eltérő megközelítések alapvetően fontosak, de az egységes meghatározás hiánya félreértéseket idézhet elő abban, hogy mit is jelent az advocacy különböző társadalmi vagy politikai kontextusokban, és milyen kritériumok alapján tekinthető hatékonynak. Ugyanakkor ez a pontatlanság kihívásokat is teremt, mivel zavart okozhat az érdekvédelmi erőfeszítések természetét és terjedelmét illetően, megnehezítve a partnerek azonosítását, hálózatok építését és közös célok

⁴ A Gyermekjogi Civil Koalíció az UNICEF Magyarország kezdeményezésére és közreműködésével 2015-ben alakult meg, mely nem önálló jogi személyiség, hanem tagszervezeteiből álló szakmai hálózat.

megfogalmazását. Az advocacy fogalmával kapcsolatos konszenzus nélkül az együttműködés és kommunikáció a szervezeteken belül és közöttük is széttöredezetté, ezzel együtt kevésbé hatékonyvá válhat.

A fogalmi zavar a kutatási kérdéseinkre kapott válaszokból is kitűnt. Mindegyik válaszadó a tevékenysége fókuszában értelmezte a kérdést. A válaszok széles spektrumot fedtek le, rávilágítva mind az innovatív gyakorlatokra, mind pedig azokra a kihívásokra, amelyek az advocacy meghatározásában jelentkeznek egy olyan nyelvi környezetben, ahol nincs egy általánosan elfogadott definíció. A megközelítések között szerepelt a kiemelt ügyekkel kapcsolatos kommunikációs kampányok végrehajtása, melyek elsősorban edukációs és érzékenyítő céllal valósulnak meg. Ezzel összefüggésben felhívták a figyelmet arra, hogy az advocacy nemcsak közvetlen beavatkozást jelent, hanem a gyerekek érdekeinek képviseletét a nyilvánosság és a média színterein is. Többen azt is kifejtették, hogy számukra az advocacy azt jelenti, hogy kiállnak a veszélyeztetett gyerekek mellett, biztosítva, hogy meghallják a hangjukat és képviselik érdekeiket a különböző társadalmi területeken.

Több interjúalany értelmezésében – különösen a gyerekek számára szolgáltatást nyújtó szervezetek képviselőinek a körében – az advocacy egyfajta szinonimájaként jelent meg a gyerekrésztvétel és a gyerekközpontúság. Ezzel kapcsolatban, főleg a speciális gyerekcsoportok számára szolgáltatást nyújtó szervezetek képviselői azt hangsúlyozták, hogy ezekben a célcsoportokban még értelmezni is nagyon nehéz a gyermekjogokat, nemhogy érdemi részvételt elérni. Kiemelték, hogy ehhez először társadalmi tudatformálásra van szükség, ami ugyan hosszú folyamat, de az advocacy szükségszerű eleme. Ehhez kapcsolódóan hangsúlyozták, hogy a gyerekek jogtudatosságának növelése és a családokkal, valamint az oktatási intézményekkel való együttműködés elősegíti a gyerekek jólétét befolyásoló rendszerszintű tényezők változását is. A kapcsolódó értelmezések között a szolgáltató szervezetek oldalán megjelent, hogy ők a gyerekek számára nyújtható legjobb minőségű szolgáltatást tudják érdekérvényesítésként értelmezni. A válaszok között kis részben fordult elő a gyerekek érdekeinek közvetítése a döntéshozók irányába, azonban emellé rögtön társult az advocacy „hasznossági” dimenziója – pontosabban annak hiánya. Az interjúalanyok közül többen is megfogalmazták, hogy értelmetlennek és a reménytelennek érzik a döntéshozók befolyásolására tett kísérleteiket.

„Egyébként az advocacy a gyerekközpontúsággal van nálunk erős összefüggésben. Az alapítvány minden szolgáltatását igyekszünk úgy felépíteni, kialakítani és működtetni, hogy az gyerekközpontú legyen, ezek a gyerekek érdekét szolgálják, és figyelembe vesszük a gyerekek életkori sajátosságait és szükségleteit.” (2. civil szervezet)

A válaszokból jól látszik, hogy a magyar nyelvből hiányzik az advocacy egyértelmű, széles körben elfogadott definíciója, amelyhez a szervezetek kapcsolódni tudnának, és ami közös alapot jelentene a civil szférában a hatékony érdekképviselet megvalósításhoz. Az advocacy definiálásának hiánya megnehezíti a közös megértést a döntéshozók, a civil szervezetek és a nyilvánosság között. Ezt tovább nehezíti az is, hogy a gyerekekkel foglalkozó szervezetek nagyon sokszínű tevékenységeket

folytatnak, a működésük szerteágazó. Munkájukban egyszerre jelenik meg átfedés egymással és az állami intézményrendszerrel, ugyanakkor a kapacitások végelessége miatti izoláltság is. Noha az advocacy konkrét magyar megfelelőjének hiánya rugalmasságot biztosíthat a módszerek adaptálásában, a magyar kulturális és társadalmi értékekkel összhangban, az átfogó megoldások érdekében javasolt egy szakmai, mélyreható párbeszéd kezdeményezése különböző területekről érkező érdekképviselői szakértők bevonásával, hogy előmozdítsák az együttműködést és a konstruktív megoldásokat.

Az advocacy tevékenység vonatkozásában a gyermekjogok magyarországi érvényesüléséről is kérdeztük a szervezetek képviselőit. A válaszadók között teljes konszenzus volt abban, hogy a gyermekjogok érvényesülése ma Magyarországon aggályos, ráadásul az elmúlt években egyre romló tendencia is tapasztalható. Szinte mindegyik válaszadó példaként hozta fel az interjúk készítése idején a közbeszédben is hangsúlyt kapó, kórházban hagyott csecsemők ügyét⁵, valamint a tanévkezdés előtt bezárt alapítványi iskolák kérdését is⁶. Ezek jól példázzák azokat a rendszerszintű hiányosságokat és problémákat, amelyek következtében jelentősen sérülnek a gyerekek jogai.

„Hát egyre nehezebb optimistán tekinteni [a gyermekvédelemre]. Sokáig takaróztunk azzal szerintem, hogy a 1997. évi gyermekvédelmi törvény az egy nagyon fiatal jogszabály, aminek be kell még épülnie a gyakorlatba. Szerintem nagyon sokáig én is azon a lovon ültem, ami azt képviselte, hogy idő kell ahhoz, hogy ez kiforrja magát. Én most azt látom, hogy egyre nehezebb a gyerekek jogát érvényesíteni, vagy a gyerekeinket megvédeni.” (6. civil szervezet)

„(...) nem látom nagyon pozitívan ezt a kérdéskört, a szociális háló nem túl megszervezett, és kifejtett.” (7. civil szervezet)

A gyermekjogok érvényesülésének akadályaként egyöntetűen a politikai akarat hiányát, ennek következtében pedig a rendszerszintű hiányosságokat és a társadalmi elköteleződés hiányát azonosították.

„Hát szerintem a szándék hiánya [gátolja a gyermekjogok érvényesülését]. Egyrészt az állami szándék hiánya, másrészt pedig az a társadalmi berendezkedés, ahol az aktív állampolgárság nagyon alacsony szinten van. Tehát nem lépnek fel úgy állampolgári tömegek, hogy az kikényszerítse a döntéshozóból, hogy erre a kérdésre nagyobb figyelmet fordítson.” (2. civil szervezet)

5 A Belügyminisztériumtól származó adatok alapján derült ki, hogy 2024-ben 280-300 közé tehető azoknak a csecsemőknek a száma, akik a születésüktől fogva gyermekvédelmi szakellátásba kerültek, azonban a gyermekvédelmi szakellátás intézményi túlterheltsége miatt kórházi körülmények között maradtak. Ez az adat háromszorosa az egy évvel korábbi számnak. (Forrás: https://nepszava.hu/3251092_elhagyott-csecsemok-korhaz-varakozas-magyarorszag-neveloszulo-hiany, utolsó letöltés: 2025.09.19.)

6 Egy hosszabb ideje húzódó eljárás keretében Budapest Főváros Kormányhivatala a tanévkezdés előtt napokkal hozott döntést arról, hogy egyes intézmények nem kezdenek meg a tanévet, ezért az oda járó gyerekeknek más intézményben kell folytatniuk a tanulást. (Forrás: https://hintalovon.hu/wp-content/uploads/2025/07/Hintalovon_Gyermejjogi_Jelentes_2024_junius.pdf, utolsó letöltés: 2025.09.19.)

„Nagyon komoly problémának látom a kormánypolitikát. Azt gondolom, hogy semmi fogalmuk nincs arról, hogy a gyerekekbe fektetett erőforrás, az a társadalomnak jó.” (3. civil szervezet)

Az érdekérvényesítéssel összefüggésben az interjúalanyok között abban is egyetértés volt, hogy az állam nem tekinti partnernek a civileket. Azoknak a szervezeteknek a képviselői, akiknek közvetlen kapcsolatuk van kormányzati szervekkel, arról számoltak be, hogy az együttműködés esetleges, sok esetben pedig csak látszólagos. Az állam irányába megvalósuló érdemi érdekképviselés jelenleg nem működik. Többen úgy vélték, hogy amennyiben sikerül egy olyan ügyet találni, ami mellett társadalmi elköteleződés is kialakul, csak akkor lehet eredményeket elérni.

„Valamiben igen, valamiben nem [veszik figyelembe az álláspontjukat]. Azt látom, hogy minden iszonyatosan lassan megy. Mi mindig azt próbáljuk csinálni, hogy először valamilyen modellt megvalósítunk, és akkor a modell alapján teszünk javaslatokat a jogszabályi változtatásokra. Azt mondom, hogy részeredményeket látunk. Nagyon kicsi és nagyon lassú részeredményeket.” (6. szervezet)

„Az gondolom, hogy nincs kapcsolat, legalábbis partneri kapcsolat. Nyilván vannak olyan civil szervezetek, akiket kifejezetten támadott a kormány. Mi nem ezen a listán vagyunk, de a mi kapcsolatunk is nagyon érdekes és teljesen kiszámíthatatlan. Tehát, amíg nem okoz feltétlenül problémát az, hogy egy időpontot szerezzünk a minisztériumban, és meghallgassák a mondanivalónkat, valószínűleg a legtöbb esetben nem sok értelme van.” (1. civil szervezet)

Összegzés

Kutatásunkban a gyerekekkel foglalkozó civil szervezeteket vizsgáltuk az egyre szűkülő demokratikus térben, melynek egyik fő célkitűzése a civil szféra e szegmensének feltárása volt. Rácz (2013) eredményeivel összhangban azt találtuk, hogy a gyerekekkel foglalkozó szervezetek szolgáltatásai sokszor olyan tevékenységeket takarnak, amelyek biztosítása elsősorban az állam feladata lenne.

Eredményeink alapján egyértelműen látható a civil szervezetek körüli mozgástér szűkülése, amelyről korábbi hazai kutatások is beszámoltak (Gerő et al., 2016; Fejős & Neményi, 2020; Petri & Hruskó, 2023). A gyerekekkel foglalkozó szervezeteknek a politikai és ideológiai nyomás mellett azonban meg kell küzdeniük a gyermekvédelem rendszerszintű hiányosságaival is. A szolgáltató szervezetek munkájával kapcsolatban az interjúalanyok megfogalmazták, hogy legtöbbször az ellátórendszer hiányosságait próbálják pótolni, azonban erre nincs elegendő erőforrásuk és kapacitásuk. Bár a gyerekekkel foglalkozó civil szervezetek igen sokszínűek, az interjúalanyok által leginkább használt rendezőelv a szervezetek hatalomhoz fűződő viszonya volt. A többi szervezetet is e logika mentén osztották fel, valamint sokszor saját pozíciójukat is ebben a keretrendszerben értelmezték. Besorolásuk szerint vannak támogatott szervezetek, akik elsősorban a kormány által képviselt nézeteket

népszerűsítik, a demográfiai szempontokat előtérbe helyezve. A támadott szervezetek tevékenységükkel összefüggő szakmai kritikáik miatt a politikai és ideológiai támadások célkeresztjében vannak. A két csoport között helyezkednek el a túrt szervezetek, akik nem élvezik a kormány kiemelt támogatását, azonban tevékenységük nem ütközik a kormányzati elképzelésekkel. Kevésbé képviselnek kritikus hangot, megfogalmazásuk szerint a semlegességre törekszenek. Ezek az eredmények tehát arra világítanak rá, hogy a magyar civil szféra gyerekekkel foglalkozó szegmensét az egyre szűkülő tér mellett a megosztottság is jellemzi, ami elsősorban hatalmi érdek, hiszen ezzel gyengítik az az esetleges együttműködéseket. Ennek eszköze, hogy egyes szervezeteket ideológiai alapon kiemelnek, amiket aztán jelentős anyagi forrásokkal támogatnak, míg a kritikusabb szervezeteket ideológiai és politikai szempontból megbélyegeznek és próbálják anyagilag is ellehetetleníteni. Ebben a légkörben pedig még a szolgáltatást nyújtó szervezeteknek járó állami támogatás elfogadása is megbélyegzővé válhat. Ugyanakkor az eredmények egy nagyon fontos új fejleményre is felhívták a figyelmet: több résztvevő arról számolt be, hogy a gyermekvédelem jelenlegi, válságos állapota párbeszédet és összefogást indított el olyan szervezetek között is, amelyek korábban távol álltak egymástól, sőt esetenként ellentétes álláspontot képviseltek. Úgy tűnik, ebben a helyzetben minden szereplő úgy érzi, hogy a gyerekek érdeke sürgető cselekvést kíván. A kutatás időpontjában ugyanakkor még nem állapítható meg egyértelműen, hogy ez a közeledés hosszabb távon is fenntartható együttműködést eredményez-e vagy csupán a válság nyomán kialakult, átmeneti jelenségről van szó. Az interjúalanyok véleménye szerint a civil szervezeteknél megvan a szakmai tudás ahhoz, hogy a gyermekvédelem kritikus helyzete megszüntethető legyen, azonban ehhez nagyfokú állami elköteleződésre és még több erőforrásra, pénzügyi ráfordításra lenne szükség.

Azzal a kérdéssel összefüggésben, hogy mint jelent a gyerekekkel foglalkozó szervezetek számára a gyermekjogi érdekképviselőt, egyértelműen megállapítható, hogy a kifejezésnek nincs általánosan elfogadott definíciója Magyarországon. Minden szervezet képviselője a saját tevékenysége fókuszából közelítette meg a kérdést, időnként nagyon eltérő válaszokat megfogalmazva. Bár a magyar nyelv rugalmasságot biztosít az advocacy értelmezésében és előmozdításában, ugyanakkor a stratégiai célok megvalósíthatóságának érdekében javasolt a mélyreható szakmai párbeszéd kezdeményezése.

Az advocacy jelentésével összefüggésben kitértünk a gyermekjogok magyarországi helyzetének érvényesülésére is. Az interjúalanyok között egyetértés mutatkozott abban, hogy ez jelenleg Magyarországon nagyon aggályos. A szervezetek érdekérvényesítő képessége pedig nagyon alacsony, hiszen az állam nem tekinti partnernek a civileket, amely szintén a szervezetek körül egyre szűkülő tér jelenségét jelzi.

Kutatásunk eredményei hiánypótlók, hiszen korábban nem készült felmérés a témában a gyerekekkel foglalkozó civil szervezetek körében, ugyanakkor a jövőben érdemes nagyobb mintán is megismételni, amely még átfogóbb képet mutat ezekről a szervezetekről.

Források

- Anheier, H. K., Lang, M., Toepler, S. (2019). Civil society in times of change: Shrinking, changing and expanding spaces and the need for new regulatory approaches. *Economics*, 13(1). <http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2019-8>
- Cascardi, M., Brown, C., Shpiegel, S., Alvarez, A. (2015). Where have we been and where are we going? A conceptual framework for child advocacy. *SAGE Open*, 5(1). <https://doi.org/10.1177/2158244015576763>
- Cohen, D., De la Vega, R., Watson, G. (2001). *Advocacy for social justice: A global action and reflection guide*. Kumarian Press.
- Edwards, M. (2002). *NGOs, social change and the transformation of human relationships*. Earthscan Publications.
- Fazekas, A. (2024). Látni vagy nem látni? *Civil Szemle*, 21(4), 89–109. <https://doi.org/10.62560/csz.2024.04.5>
- Fejős, A., Neményi, M. (2020). Család, munka és női test: Nőkkel és családokkal foglalkozó civil szervezetek egy változó társadalmi-politikai környezetben. In Fejős, A., Szikra, D. (szerk.) *Támogatás és támadás: Női civil szervezetek az illiberális demokráciában* (pp.77–106.) Társadalomtudományi Kutatóközpont
- Fuchs, E. (2007). Children's rights and global civil society. *Comparative Education*, 43(3), 393–412. <https://doi.org/10.1080/03050060701556356>
- Gamze Erdem Türkelli, Vandenhoe, W. (2012). The Convention on the Rights of the Child: Repertoires of NGO participation. *Human Rights Law Review*, 12(1), 33–64. <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngr045>
- Gerő, M. (2020). Elzárkózás és fojtogató ölelés: A civil szervezetek és az állam átalakuló kapcsolata az erősödő kontroll korszakában. In Fejős, A., Szikra, D. (szerk.) *Támogatás és támadás: Női civil szervezetek az illiberális demokráciában* (pp.8–30.) Társadalomtudományi Kutatóközpont
- Gerő, M., Fonyó, A. (2013). Szektor, alszektor vagy nem szektor? *Socio.hu*, (1), 34–60. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2013.1.34>
- Gerő, M., Susánszky, P., Tóth, G., Kopper, Á. (2016). A jogvédő szervezetek változásmenedzsment stratégiái. *Civil Szemle*, 13(4), 15–27.
- Herczog, M. (2009). *Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához*. Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület.
- Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány. (2025). *Gyermekjogi jelentés 2024*.
- Lápossy, A., Somody, B. (2025). Tényleg vannak a gyermekeknek alapjogaik? *Fundamentum: Az emberi jogok folyóirata*, 29(1), 4–20.
- Muhari, J. (2024). Több száz elhagyott csecsemő vár kórházban nevelőszülőre, mert a magyar gyermekvédelem nem tud gondoskodni róluk. 2025.09.19-i megtekintés, *Népszava*, https://nepszava.hu/3251092_elhagyott-csecsemok-korhaz-varakozas-magyarorszag-neveloszulo-hiany
- Petri, G., Hruskó, E. (2023). A fogyatékosügyi mozgalom részvétele a szakpolitikákban 1998 óta Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 33(4), 24–49.

- Rácz, A. (2013). Innovativitás és rendszerszerűség a szociális és gyermekvédelmi területen működő civil szervezetek szemléletében. *Esély*, (3), 48–65.
- Sebestény, I. (2005). *Civil dilemmák: Kihívások és alternatívák a civil szektorban* (Acta Civilitas 6). Civitalis Egyesület.
- UNICEF. (2010). *Advocacy toolkit: A guide to influencing decisions that improve children's lives*. UNICEF.
- Varga, Á. (2016). A GONGO-jelenség és kormányzati civilek Magyarországon. In Antal, A. (Szerk.), *A civilek hatalma: A politikai tér visszafoglalása* (pp.234–248.) Noran Libro.

„MINÉL NAGYOBB A HÁTRÁNY, ANNÁL JOBB MINŐSÉG KELL MINDENBŐL” – ESETTANULMÁNY A TALÉTA INTERKULTURÁLIS KÖZPONT ÉS INKUBÁTORHÁZ TEVÉKENYSÉGEIRŐL

Kiss Julianna

1. Bevezetés

Az Oroszország által 2022. február 24-én Ukrajna ellen indított támadás emberek – elsősorban nők és gyermekek – millióit kényszerítette lakóhelyük elhagyására. Magyarországon a háború kezdete óta szintén több millió határátlépést regisztráltak, ugyanakkor ennél jóval kevesebb, összesen 67 150 személy nyújtott be kérelmet ideiglenes vagy annak megfelelő védelem iránt (UNHCR, 2025), melynek oka, hogy „az Ukrajnából menekülők zöme csupán tranzitországgként tekint Magyarországra, továbbá az ukrán-magyar kettős állampolgársággal rendelkező személyek csak ellátásra jogosultak, menedékes státuszra azonban nem” (Tóth, 2023: 2). A menekültek között jelentős arányban érkeztek magyar ajkú, hátrányos helyzetű roma családok tagjai is Kárpátaljáról (Periféria, 2023).

A háború kitörésekor a korábbi években leépített állami menekültügyi rendszer komoly kapacitás- és erőforrásproblémákkal küzdött, a 2015-ös menekültválságra válaszul ugyanis a magyar kormány bevándorlásellenes kampánya részeként többek között bezárta a működő intézmények jelentős részét, például a befogadó állomásokat és közösségi szálláshelyeket (Gerő et al., 2024). A 2022-es válság kezelésére a kormány gyorsan aktiválta az ideiglenes védelem intézményét, lehetővé téve az Ukrajnából érkezők számára a belépést Magyarország területére (Kiss et al., 2023). A leterhelt állami és önkormányzati szereplők mellett azonban a menekültek támogatásában

elsősorban a karitatív és civil szervezetek, valamint informális kezdeményezések játszottak meghatározó szerepet (Tóth & Bernát, 2023).

A támogató tevékenységek között a gyermekek jelentős aránya miatt az oktatás kérdése hamar elsődleges lett (Moron et al., 2025), melynek kapcsán számos nehézség merült fel a mélyszegénységben élő kárpátaljai roma családok esetében is (Kiss et al., 2023). Számukra segítséget elsősorban egyes civil kezdeményezések nyújtottak, amely tématerületet eddig kevés magyarországi kutatás vizsgálta. Jelen tanulmány a kutatási hiányra reflektálva, a témát egy, e területen tevékenykedő kezdeményezés, a TaLéTa Interkulturális Központ és Inkubátorház programjának bemutatásán keresztül elemzi a társadalmi hatás és innováció kontextusában.

2. Elméleti háttér

Az állami vagy piaci szektorba nem tartozó, állampolgári és közösségi alapú szervezetek és kezdeményezések, melyeket többek között a „civil társadalom”, „non-profit szektor”, „harmadik szektor” vagy a „szociális és szolidáris gazdaság” kifejezés is leír, a jóléti ellátórendszer számos különböző területén – így az oktatásban vagy a menekültügyben is – megjelennek (Defourny, 2014). E szervezetek gyakran a másik két szektor által nem kezelt, régóta fennálló vagy újonnan megjelenő problémákra reflektálnak társadalmi hatás és innováció generálása által, legyen szó a szegénységgel, éghajlatváltozással, környezetszennyezéssel, békével vagy igazságossággal kapcsolatos kérdésekről (Szathmári et al., 2024).

A társadalmi hatás fogalmának számos különböző definíciója létezik. Az OECD (2022) értelmezésében a kifejezés egy adott beavatkozás szándékolt és nem szándékolt, pozitív és negatív társadalmi következményeit, valamint a beavatkozás által érintett társadalmi változás folyamatait írja le, míg Lévai (2018) alapján „a kedvezményezettek (célcsoport tagok) és más érintettek életében (életminőségében), a szervezet tevékenységének következtében bekövetkező, tervezett és nem tervezett, pozitív és negatív változások tekinthetők társadalmi hatásnak (idézi: Bakó, 2022, 33).¹

A társadalmi innováció fogalma szintén különböző megközelítések szerint értelmezhető (Nagy & Krátki, 2024). A két fő elméleti irányzat alapján jelentheti a meglévő társadalmi-gazdasági rendszer keretein belül megvalósított újszerű megoldásokat – ez a gyakorlatiasabb, praktikusabb „angol-amerikai” megközelítés –; vagy – a normatív és kritikai „euro-kanadai” megközelítés szerint – a képessé-válást és szolidaritást erősítő, társadalmi szerkezetváltoztatást elősegítő kezdeményezéseket a hátrányos helyzetű csoportok megerősítése és a társadalmi igazságosság növelése érdekében (Moulaert et al., 2017).

¹ Az idézett forrás: Lévai Gábor (2018): Társadalmi hatás fókusz. Budapest: Impact Academy. 2018. 11. 30. előadás

A két fogalom több ponton is összekapcsolódik. A társadalmi innováció társadalmi problémákra kínál a korábbiaknál hatékonyabb, fenntarthatóbb vagy igazságosabb megoldásokat, pozitív társadalmi hatást generálva (Phills et al., 2008), ami a társadalmi problémák újszerű megoldásaként is értelmezhető (Auerswald, 2009).

A menekültek számára pozitív társadalmi hatást és változást generáló társadalmi innováció a célcsoport szükségleteit kielégítő, társadalmi befogadását elősegítő, valamint a többségi társadalom attitűdjeit befolyásoló újszerű megoldások bevezetéseként értelmezhető (UNHCR, 2023; Guzmán et al., 2023). Az oktatási egyenlőtlenségek területén e megoldások az iskolarendszer hátrányos helyzetű diákokat érintő hiányosságaira és problémáira válaszolnak, beleértve a formális oktatás fejlesztését, a második oktatási esélyek megteremtését és a nem formális oktatás új módjainak kialakítását (Schröder & Kuschmierz, 2017).

3. Módszertan

Jelen tanulmány a „Társadalmi innovációk a szociális és szolidáris gazdaságban: menekülteket támogató kezdeményezések vizsgálata” (EKOP-CORVINUS-24-4-035) kutatási projekt részeként készült, melyben gyakorló szakemberekkel készített félig-strukturált interjúk kutatás és két esettanulmány valósult meg.² Ezen írás az egyik esettanulmány eredményeit foglalja össze, a TaLéTa Interkulturális Központ és Inkubátorház programját mutatja be. (A másik esettanulmány a Dorkász Szolgálat Alapítvány menekültmissziós programját elemzi, lásd Kiss, megjelenés alatt).

A TaLéTa Interkulturális Központ és Inkubátorház (korábbi nevén ZuBéTa – Zugligeti Béke Tanoda) az ukrán háború elől menekülő, elsősorban kárpátaljai roma gyerekek iskolai integrációjának segítésére létrejött civil szerveződés, melyet menekültügyi és roma integrációs tapasztalatokkal is rendelkező pedagógus, pszichológus és szociális szakemberek hoztak létre. A szervezet alapítói Moldován Szilvia, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar (PPKE BTK) Vitéz János Tanárképző Központ egyetemi mesteroktatója, aki a szakmai vezetői feladatokat látja el, valamint Pletser Ágnes tapasztalati szakértő, aki az operatív vezetői teendőkért felel. Az önkéntes alapon működő kezdeményezés 2022 tavasza óta az interkulturális párbeszéden, azaz a különböző gondolkodásmódok értékékként való elfogadásán alapuló pedagógiai módszerekkel támogatja a menekülteket és a befogadó közösségeket. Kezdetben ötven Kárpátaljáról érkezett, magyar ajkú roma menekült számára biztosítottak ingyenes foglalkozásokat, majd az évek során a támogatott gyerekek és családjaik, a kialakított tevékenységek, valamint a közreműködő önkéntes mentorok száma és összetétele is változott.

² Az EKOP-CORVINUS-24-4-035 azonosítószámú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával a 2024/2025 tanévre meghirdetett Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a finanszírozásában valósult meg.

Az esettanulmány célja a hátrányos helyzetű kárpátaljai roma menekült családok segítésére létrejött szervezet társadalmi hatást és innovációt eredményező tevékenységeinek elemzése. A fő kutatási kérdés e célhoz kapcsolódóan a következő: hogyan valósítja meg a TaLéTa Interkulturális Központ és Inkubátorház a menekülteket támogató tevékenységeit, és e tevékenységek mennyiben eredményeznek társadalmi hatást és társadalmi innovációt?

Módszertan tekintetében a kutatás félig strukturált kvalitatív interjúkon alapul. Összesen 12 önkéntes alapon, az anonimitás biztosításával készített interjúra került sor 2024 őszén és 2025 tavaszán, továbbá több, a helyszínen tett személyes látogatás is történt. A kutatás feltáró jellegéből adódóan nem nyílt mód hagyományos hatáselemzési módszertani eljárások (pl. kontrollcsoportos összevetés) alkalmazására. A szervezet publikációkban történő megnevezéséhez hozzájárult Moldován Szilvia szakmai vezető és Pletser Ágnes operatív vezető.

Az interjúalanyok között szerepeltek a szervezet vezetői (1–2. interjúalanyok), mentorai (3–8. interjúalanyok), partnerszervezet munkatársa (9. interjúalany), valamint menekült és nem menekült kedvezményezettek (a programban résztvevő gyerekek anyukái, 10–12. interjúalanyok). A vezető és mentor interjúalanyok között 4 nő és 4 férfi volt, míg a kedvezményezettek és a partnerszervezet munkatársa is női interjúalanyok voltak. Szakterület tekintetében a mentorok között hárman a PPKE BTK pedagógia vagy pszichológia szakos hallgatói, továbbá más területekről (pl. vendéglátás, informatikai üzemeltetés) érkező önkéntesek is szerepeltek a mintában. Egy interjúalany a Piarista Gimnázium diákjaként korábban középiskolai közösségi szolgálatát töltötte a szervezetnél, majd a program résztvevője maradt, de jelenleg más területen tanul. Több interjúalany a kezdetektől részt vett tevékenységekben, bár időnként egyéb elfoglaltságaik miatt távol maradtak, míg mások később csatlakoztak, így a kezdeményezés időbeli változásairól is releváns információkat szolgáltatnak.

Az interjúk hanganyagairól szöveges átiratok készültek, amelyeket a tematikus elemzés módszertanát követve, induktív megközelítésben kódoltam (Clarke & Braun, 2017). Az empirikus anyagból levezetve az első szintű kódolást követően 11 kód-kategória jött létre, melyeket végül 5 fő tématerületbe (szükségletek, megoldások, működés, nehézségek, hatás) rendeztem.

4. Eredmények

Az interjúk eredményeinek összefoglalásakor elsőként a kedvezményezettek jellemzőit, szükségleteit ismertetem, és a számukra nyújtott tevékenységeket és alkalmazott módszereket, azaz a szervezet megoldásait mutatom be. Ezt követően a működési jellemzőkről, és ezzel összekötve a nehézségekről és fejlesztendő területekről adok összeglátást, végül a program eredményeit, hatását foglalom össze.

4.1. Szükségletek és megoldások

Néhány héttel a háború kitörése után Moldován Szilviát és Pletser Ágnest egy pénteki napon telefonon keresték, hogy egy XII. kerületi idősek otthonában elhelyezett 50 fő (kárpátaljai roma menekültek, köztük 22 gyermek) számára foglalkozások tartására lenne szükség. A hívást követően az alapítók a hétvége folyamán kidolgozták a programot, és hétfőn el is indultak az ingyenesen biztosított gyerekfoglalkozások.

„Konkrétan azt lehet mondani, hogy 48 óra alatt telefonon, online kidolgoztuk azt, hogy mit szeretnénk, mire van szükség.” (2. interjúalany)

Később más budapesti intézményekből is csatlakoztak menekült gyerekek, akiket a fővárostól kapott kisbusszal szállítottak a helyszínre. Az első időszakban jelentős volt a fluktuáció: egyes családok visszatértek Ukrajnába, mások továbbmentek más országokba, néhányan pedig maradtak, és azóta is részt vesznek a foglalkozásokon.

A kezdeti hónapok után hamar világossá vált, hogy a háború elhúzódik, ezért a cél a gyerekek eljuttatása lett odáig, hogy 2022 szeptemberében iskolába meheszenek. Ezen a nyáron új helyszín megtalálása is szükségessé vált. Hosszas keresés után szeptembertől a józsefvárosi Tömő utcai parókián folytatták a munkát, miután rendbe hozták a rossz állapotú épületet. Ekkorra már nyolcadik kerületi, roma és nem roma, hátrányos és nem hátrányos helyzetű gyerekek is bekapcsolódtak. A parókián novemberig maradhattak, a hirtelen megemelkedett rezsiköltségek miatt ugyanis az épületet be kellett zárni. Pár hetes átmeneti időszak után 2024 januárja óta a foglalkozásokat a Semmelweis Egyetem Bókay János Többcélú Szakképző Intézményben tartják. 2025 tavaszán körülbelül 20 gyermek járt rendszeresen, közülük 6 menekült, és további 10 fő alkalmanként csatlakozott.

„Az elején még nem annyira a tanulás volt a lényeg, hanem az, hogy megismerjük egymást, gyerekekkel, szülőkkel, úgynevezett mindenféleképpen, és akkor utána, ahogy telt az idő, egyre fontosabbá vált, hogy akkor felzárkóztassuk őket.” (8. interjúalany)

A kárpátaljai roma családokban tradicionális nemi szerepek domináltak, a férfiak többnyire idénymunkában, munkaszerződés nélkül dolgoztak, a nők fiatalon gyermeket vállaltak és háztartást vezettek. Jellemző volt az aluliskolázottság, és gyakran az írástudatlanság is.

„Otthon olyan rossz volt az oktatás, a tanulás, hogy nemcsak, hogy én nem tettem le a nyolc általánost, hanem senki.” (10. interjúalany)

Romaságuk miatt kirekesztett, mélyszegény élethelyzetükből és a menekülés élményéből adódóan gyakori volt a traumatizáltság, bizonytalanság és a tervezés hiánya, lehetetlensége. Budapesten helyismerettel, kapcsolati tőkével nem rendelkeztek, továbbá gyakran nehezen értették meg őket az eltérő szóhasználatból eredően. A helyi hátrányos helyzetű lakosok esetében szintén megjelent a kevésbé erős kapcsolati háló problémája.

„A melóra, a tanulásra, mindenre kihat ez a tervezés nélkülség. A közös pont a magyarországi szegénységben élőkkel meg a cigányokkal vagy bármilyen marginális csoporttal a tervezés hiánya.” (2. interjúalany)

Ugyanakkor a nehéz körülmények ellenére a büszkeség, adni akarás és a gyerekek érdekében a körülmények javításának célja is említésre került az interjúkban.

A gyerekek az iskolában jelentős hátrányokkal küzdöttek a tantárgyi tudást és a viselkedés szabályait (pl. kommunikáció, pontosság, felszerelés magukkal hozatala) illetően is. A családok társadalmi helyzete alapvetően határozta meg iskolai előmenetelüket és a számukra elérhető lehetőségeket, a hátrányok leküzdéséhez segítséget elsősorban a TaLéTa-tól kaptak. A menekült gyerekek esetében előfordult, hogy korábban nem volt iskolatáskájuk, vagy nem ettek még almát vagy banánt, és sokan a helyi gyerekek közül is nehéz körülmények között éltek, néhányan éhesen érkeztek a foglalkozásokra is.

„Miért nem tudott tanulni? Mert mondjuk, olyan körülmények között van, hogy nem lehet. Tehát én voltam náluk, körülbelül 10 négyzetméteren éltek heten.” (3. interjúalany)

Megfelelő segítséggel ugyanakkor a program résztvevői gyorsan haladtak, sokat fejlődtek tanulmányaikban. A tanulás támogatása mellett az egyéni figyelem, odafordulás is fontos volt számukra. Bár a bizalmukat időbe tellett megszerezni, ha megnyíltak, nagy igényük volt arra, hogy meghallgassák őket. További igényük volt a közös játék, a felszabadult mozgás is.

„Emelem kalapom, tényleg, hogy kicsiként mondjuk mennyi bántást kapnak, és ennek ellenére mégis bizalommal tudnak fordulni emberekhez.” (7. interjúalany)

Kezdetben a foglalkozások közös reggeli után, délelőttönként zajlottak, körülbelül 10 fős, életkor szerinti csoportokban. Külön szülői csoport is működött, ahol főként anyukák tanulták meg a munkavállaláshoz szükséges alapvető írás-olvasási készségeket. A 2022. szeptemberi beiskolázások után áttértek a heti három alkalommal, délutánonként tartott programokra: hétfőn és szerdán tanulás, pénteken szabadidős tevékenységek (pl. foci, tánc vagy kórus). 2025 januárja óta a foglalkozásokat heti egy alkalommal, csütörtökönként tartják, melyek során közös kezdőkörben mindenki megoszthatja a hét sikerélményeit, melyeket pozitív megerősítésként megtapsolnak, majd egyéni fejlesztés következik, végül többnyire közös játékkal és sporttevékenységekkel, például röplabdával vagy focival zárják a napot. Emellett kéthetente pénteken vagy szombaton közösségi programokat (pl. kirándulásokat, tanulmányi utakat) szerveznek, továbbá ünnepek (pl. karácsonyi műsor) és nyári táborok (pl. Balatonon vagy Margit-szigeten) is megrendezésre kerülnek. Több interjúban felmerült a foglalkozások gyakoriságának újbóli emelése, lehetőséget adva a rendszeresebb fejlesztésre, és megjelent a tanuláson kívüli programok számának növelésének és további strukturálásának igénye is. Ehhez azonban több önkéntesre vagy a meglévők nagyobb feladatvállalására lenne szükség.

„Az elején mi heti három alkalommal kezdtünk: hétfő, szerda, péntek. Most már csak heti egy alkalom van, mert lényegében belefáradtak az emberek. Nem tudják azt a mennyiséget vállalni, nyilván a gyerekeknek lenne rá igényük.” (5. interjúalany)

A kezdeményezés által kialakított módszer több összefüggő elemre épül. Egyik alapvető jellemző az egyénre szabott, szükségletalapú oktatás. 2025 januárja óta minden mentor egy-két mentorált gyerekekkel foglalkozik, ami a korábbi, több önkéntes által

tartott csoportos foglalkozások helyett hosszabb távú, folytonos kapcsolat kialakítását teszi lehetővé. A döntően egyetemista mentorok munkáját középiskolai közösségi szolgálatot végző diákok (ún. „kismentorok”) segítik, és a helyettesítés is megoldott.

„Így csak azzal a gyerekekkel, az ő képességei szerint tud az a mentor foglalkozni, és ez nagyon jó.” (9. interjúalany)

A mentorok a foglalkozásokon igyekeznek az érdeklődést fenntartó, játékos, fejlesztő, kreatív pedagógiai módszereket alkalmazni, a gyerekek számára izgalmas témákat dolgoznak fel, gyakran saját élményeikből merítve, a tantárgyi lemaradásokat figyelembe véve.

„Nagyon kreatívnak kell lennünk, hogy hogyan tudjuk fenntartani a figyelmüket, hogy azért is már sokszor fáradtan érkeznek.” (7. interjúalany)

Ez a személyes, páros tanulási forma hatékonyabbnak bizonyul a hagyományos osztálytermi oktatásnál, elősegíti az ott ért hátrányok kompenzációját, ugyanakkor az iskolai szabályok elsajátítását, az oktatási rendszerbe történő beilleszkedést is támogatja.

További elem az oktatás mellett lelki és szociális támogatás nyújtása. A mentorok és mentoráltak között kialakuló bizalmi kapcsolat – közvetlen hangnem, őszinte érdeklődés, együtt töltött idő, folytonosság és türelem révén – lehetővé teszi a tanulást befolyásoló körülmények feltárását. Kiemelten fontos a gyerekek családi és iskolai helyzetének megismerése, ezért a program vezetői és a mentorok is kapcsolatban állnak a családokkal és az iskolákkal. Szintén hangsúly kerül a közösségépítésre a tanuláson kívüli programok szervezése révén a valahova tartozás érzésének erősítése érdekében, ami menekültek esetében alapvető fontosságú. A gyerekek közössége együttműködő, a konfliktusok ritkák, és a közös időtöltés segíti a együttműködés szabályainak tapasztalati úton történő elsajátítását is, például a játszótéri viselkedés vagy az étkezések terén.

„Tényleg együtt, és mindent együtt csinálunk, és figyelve arra, hogy ők is teret kapjanak a saját kultúrájukkal, a saját értékeikkel, és az, hogy a többségi társadalomra is figyelni így a befogadás szempontjából.” (1. interjúalany)

Szintén alapvető jellemző a szülők, különösen az anyák bevonása, a velük való rendszeres kapcsolattartás. Közülük volt, aki a menekültek számára biztosított szálláshelyen találkozott a lehetőséggel, másnak a családsegítő munkatársa ajánlotta a kezdeményezést. Kezdetben többen nehezen engedték el a gyerekeket, de idővel megszerették a programot. Ma már a szülők – különösen az anyukák – többsége aktívan részt vesz: rendszeresen, akár mindennap tartják a kapcsolatot a vezetőkkel, eljönnek programokra, feladatokat vállalnak, segítenek (pl. az uzsonna készítésében). A cél a szülők önállóságának erősítése, hogy ne alakuljon ki a segítőktől való függés, hanem képessé váljanak helyzetük alakítására.

„Tehát én nem fogok elmenni helyette a munkaügyi központba, hanem elmondom neki, begyakoroljuk, eljátsszuk, megmutatom neki, hol van, tehát így, de helyettük nem csinállok semmit.” (2. interjúalany)

A program vezetői a mindennapi nehézségek leküzdésében is támogatást nyújtanak, hogy semmi ne akadályozza a gyerekek részvételét. Sokáig busszal

gondoskodtak az utazásról, meleg étkezést biztosítottak, a szülőket albérlet- és munkakeresésben segítették, és szükség esetén iskolaváltásban is közreműködtek.

„Ugye egy megfelelő intézménybe tudunk irányítani embereket, gyerekeket, szülőket, az egy nagyon nagy segítség, mert sokszor maguk a jogukat nem tudják, meg a lehetőséget.” (9. interjúalany)

A program a befogadó közösségre is fókuszál. Középosztálybeli gyerekek is részt vesznek a programokban, és a vezetők aktív kapcsolatot tartanak a pedagógusokkal és szülőkkel, így közvetetten hatnak az iskolai közösségre is. A társadalmi érzékenyítést például egyetemeken történő előadásokkal is segítik. Céljuk, hidat képezni a résztvevők és az intézmények között, oldva az alá-fölérendeltséget.

„Beengedtük a különböző társadalmi rétegből érkező felnőtteket, gyerekeket, és hogy ez a kontaktus hipotézis alapján gyakorlatilag, mi folyamatos találkozásban, párbeszédben vagyunk velük, és próbáljuk mindenben a legjobbat adni nekik, ami nem azt jelenti, hogy adományként, hanem beszélgetésben, tanulásban, találkozásokban.” (1. interjúalany)

E fő elemek együttes alkalmazása révén a program a célcsoport problémáira, igényeire hiánypótló és innovatív választ adó, komplex, szükséglet- és közösségalapú szemlélet mentén valósul meg, amely a pedagógiai támogatást mentális és szociális segítségnyújtással egészíti ki.

„Azért, mert azt látjuk, hogy bármivel találkozunk, az nem csak pedagógiai probléma. Az nem csak pszichológiai probléma, az nem csak mélyszegénységbeli probléma, hanem ez egy komplex, egymásra ható dolog, és hogy ezeket mondjuk egy iskolában teljesen elkülönítik.” (1. interjúalany)

E módszer segítségével, készségeik fejlesztésével és kapcsolataik erősítésével lehetővé válik a hátrányos helyzetű gyerekek és családok iskolai és társadalmi integrációjának támogatása.

„Minél hátrányosabb helyzetű valaki, annál jobb körülményekre és szakemberekre van szüksége ahhoz, hogy érdemben tudjunk neki segíteni.” (2. interjúalany)

4.2. Működés

A kezdeményezés két alapítója korábban pedagógiai, szociális – különösen roma integrációs – és menekültsegítő területeken szerzett tapasztalatokat, a háború kitörése után keresték a segítség szakterületükhöz kapcsolódó formáját. Bár szakmai hátterük eltérő, közös bennük a gyerekek és családjaik iránti elkötelezettség, mély ismeretük és szeretetük. Komplex módon közelítik meg a problémákat és átlátják, hogy egy adott helyzetben milyen típusú szakember bevonása szükséges.

„Ági esetében a szociális ágazatban szerzett tapasztalatok, Szilvi esetében meg a pedagógiai tudás, meg tapasztalat, az aktivizálódik, ez mindenféleképpen jó.” (4. interjúalany)

A vezetési stílus partneri és együttműködő, a vezetők munkájában kiemelt szerepet kap az önkéntesek szakmai szupervíziója, valamint a hátrányos helyzetű csoportok iránti szociális érzékenyítés.

„Egy ilyen tök jó partneri alapon működik velük is, hogy ők is ugyanúgy próbálnak minket segíteni. Persze, ha kérések is vannak néha, de azokat is mi is nem úgy vesszük, mint feladat, hanem mint hogy egy közösen teljesítendő dolog.” (7. interjúalany)

A vezetők továbbá a folyamatos változásokra reagálva rendszeresen átgondolják és átalakítják a tevékenységeket, és igyekeznek rugalmasan megoldani a felmerülő problémákat. Ugyanakkor munkájuk folytonossága és elkötelezettségük biztosítja a résztvevők számára a stabilitást és biztonságot.

„Belőlük, őszintén mondom, tehát árad az, hogy ez az igazi tényleges tenni akarás és ez a szeretet a gyerekek felé.” (6. interjúalany)

A programban a vezetők mellett a mentorok és kismentorok is önkéntesként vesznek részt. A mentorok többsége pedagógia vagy pszichológia szakos hallgató, akiknek a szakmai vezető egyetemi oktató munkája révén ajánlotta a lehetőséget.

„Igazából az egyetlen időszak, amikor nem voltam, az a vizsgaidőszak, mert elég sok vizsgám volt a múlt félév végén.” (4. interjúalany)

Emellett más területekről (pl. vendéglátás, informatikai üzemeltetés) érkező önkénteseket a szervezet további tagjai vontak be. Indulásakor nagyszámú önkéntes csatlakozott: oktatók, hallgatók és más segíteni vágyók lelkesedésből, gyors reagálással csapatot alkottak. A kezdeti elköteleződés idővel csökkent, többen kiszálltak vagy időben kevesebbet tudtak segíteni; és bár érkeztek új mentorok is, az elmúlt időszakban az önkéntesek számának csökkenése a foglalkozások ritkulását eredményezte.

A motivációk tekintetében elsődlegesen a háború kitörése által kiváltott segíteni akarás jelent meg, a társadalmi felelősségvállalás, amely vagy a hátrányos helyzetűek általános támogatása iránti elköteleződésből, esetleg kifejezetten vallási meggyőződésből fakadt, illetve említésre került a szakmai fejlődés lehetősége is. Többeknek korábban nem volt tapasztalata hátrányos helyzetű gyerekekkel való foglalkozások terén, míg mások családjában dolgoztak kapcsolódó területen, maguk is önkénteskedtek vagy korábban hátrányos helyzetű osztálytársaiknak segítettek.

„Akkor éreztem azt, hogy itt van egy olyan helyzet, ahol segíteni kell, és akkor hajrá. Tehát itt a sajnálkozás, szavak nem elegendőek, valamit tenni kell, mert helyzet van.” (3. interjúalany)

Az önkéntesek munkáját az interjúalanyok magas szakmaisággal, felkészültséggel és lelkiismeretes hozzáállással jellemezték. Emellett a bizalom elnyerésében elsődleges a folyamatosság, továbbá az őszinte és kedves odafigyelés, és a legtöbb mentor esetében a kapcsolódást segíti a kis korkülönbség is. Pozitívumként jelent meg, hogy a csapatban eltérő háttérű és világnézetű emberek működnek együtt, továbbá említésre került egyes megvalósítók esetében a roma származás is, értékes szempontként a családokkal való kapcsolat kialakításában. Az interjúalanyok döntően pozitívan értékelték a mentorok közötti együttműködést is: jó a közösség, szívesen töltik együtt a szabadidejüket, és segítik egymást szakmailag is (pl. feladatlapot, módszertanokat osztanak meg egymással), ugyanakkor az együttműködés tovább erősítése is felvetődött a hatékonyabb munkavégzés érdekében.

„Különböző nézetű emberek együtt tudtak működni egy jó ügy érdekében azért, hogy ezeknek a gyerekeknek valahol jobb legyen. És én ezt tartom egy nagyon fontos dolognak, hogy van egy közös célunk, ami miatt sok mindent félre tudunk tenni.” (3. interjúalany)

Humán erőforrás szempontjából a kezdeményezés fenntarthatónak tekinthető, minden félévben rendelkezésre áll egy nagyjából tízfős mentorcsapat, az interjúalanyok egyöntetűen tervezik a további részvételt, és utánpótlás bevonása is lehetséges új egyetemi hallgatók formájában.

„Amíg valami nem jön közbe, addig én örülök, hogyha szabaddá tudom tenni azokat az egy-egy délutánokat, amikor TaLéTa van, mert nekem ez mondjuk egy délutánomba kerül, de én úgy érzem, hogy többet segítek ezzel, mint amennyibe ez nekem kerül.” (6. interjúalany)

A mentorok a vezetők iránymutatásait követve végzik a tevékenységeiket. A korábbi, kevésbé szervezett rendszerből mára strukturáltabb folyamatok felé változott a működés (pl. az új önkéntesek bevonása tekintetében, melynek során a foglalkozások előtt a vezetők röviden ismertetik számukra a program alapelveit és a gyerekekkel kapcsolatos fontos tudnivalókat, a leendő mentor bemutatkozik, majd egy tapasztaltabb mentor felügyeletével tanulni kezd egy gyerekkel). Ugyanakkor fejlesztendő pontok is felmerültek az egyértelműbb feladatkörök kialakítása, a napi programok jobb strukturálása, és a gyerekek hosszabb távú fejlesztési terveinek alkalmazása kapcsán, hogy a támogatás tudatosabb és eredményesebb legyen. Említésre került továbbá, hogy a megfelelő keretek hiánya miatt olykor egyes új feladatok vagy ötletek elsikkadnak.

„Ez nem az a hely, ahol mondjuk egy tantervet lehet követni a gyerekeknél, de hogyha mondjuk ezeket valahogyan egy ilyen rendszerbe fel tudnánk fűzni, hogy kinél, mivel haladunk. Itt arra gondolok, hogy meg kell írni jövőre egy központi felvételit, ha mondjuk annak a témaköreire fel tudnánk építeni a foglalkozásokat, és ez mindenkinek a saját maga szintjén, az lehet, hogy még hatékonyabbá tenné, de ez meg amúgy borzasztó nehéz. Tehát, hogy sok esetben nyilván az aktuális feladat az, amire koncentrálnunk kell.” (7. interjúalany)

Néhány interjúalany jelezte, hogy szakmai tapasztalatuk hiánya miatt időnként nehézséget okoz számukra a rájuk bízott feladatok mennyisége és komplexitása, és az önkéntesség kezdeti szakaszában különösen, de a későbbiekben is igényként merült fel a rendszeresebb szakmai támogatás biztosítása.

„Egyrésztől amúgy megtisztelő, vagy ilyen bizalomteljes az, hogy feltételezik, hogy én azt tudom, hogy hogyan kell egy hetedikes gyereket felkészíteni nyolcadikos felvételire, de én alapvetően ezt nem tudom, merthogy más mentorokkal ellentétben nekem nincsen pedagógiai tapasztalatom.” (4. interjúalany)

Az információmegosztás főként a csütörtöki foglalkozások alkalmával zajlik. A gyerekek érkezése előtt, körülbelül fél órában a vezetők átadják az általuk ismert releváns információkat a mentoroknak, a gyerekek távozása után egy zárókörben pedig a mentorok osztják meg tapasztalataikat. Ezen felül egy Messenger csoportban is egyeztetnek. Fejlesztési igényként jelent meg a zárókörök strukturáltabbá

tétele és rövidítése, amely hozzájárulna az információk és tapasztalatok eredményesebb, időhatékonyabb megosztásához.

„Egy rövidebb megbeszélés, mindenki tényleg csak két mondatot mondjon arról, hogy mi volt. Ha esetleg felmerül valami probléma, akkor arról beszélünk.” (4. interjúalany)

A program megvalósításában az önkéntesek mellett jelentős szerepet játszik a partnerszervezetekkel való együttműködés is. Elsődleges fontosságú a PPKE BTK, illetve kifejezetten az egyetem Vitéz János Tanárképző Központja. A mentorok többsége az egyetem pedagógia vagy pszichológia szakos hallgatója, továbbá az intézmény számos formában támogatja a kezdeményezést, például kerekasztal-beszélgetések tartásával, hirdetési felület biztosításával, vagy a részvétel beszámításával a hallgatók közösségi pedagógiai gyakorlatába. Szintén releváns, már kezdetben, a pedagógiai koncepció megalkotásában résztvevő partner, a Piarista Gimnázium. A legtöbb kismentor az intézmény középiskolai közösségi szolgálatot végző tanulója, és több TalÉTa-s résztvevő diák is piarista iskolában tanul tovább. Emellett kezdetben egy XII. kerületi idősek otthona, egy szintén kerületi cserkészcsapat, valamint a Zugligeti Szent Család Plébánia egyházközössége nyújtottak fontos támogatást. Később a józsefvárosi Tömő utcai parókiával alakult ki szoros együttműködés, és a Mandák Mária Evangélikus Gyülekezeti Házban is több közösségi rendezvény került megtartásra.

„Az egyházközösség segít nekünk, helyszínt biztosít, ami azért nagyon fontos.” (2. interjúalany)

Jó a kapcsolat továbbá a résztvevő gyerekek által látogatott iskolákkal is (elsősorban a gyerekek többségét oktató Deák Diák Ének-Zenei Általános Iskola és Gimnáziummal, és a jelenlegi helyszínt biztosító iskolával, a Semmelweis Egyetem Bókay János Többcélú Szakképző Intézménnyel). Itt külön irodájuk van, ahol a megbeszéléseket is tartják, valamint a konyhában ételt is tudnak készíteni, és az iskola tantermeket valamint internet-hozzáférést biztosít számukra. Ezen felül a családsegítő szolgálatokkal és egyéb szociális intézményekkel is együttműködés jellemző a gyerekek és családok különböző felmerülő problémáinak kezelése tekintetében, valamint egyes civil szervezetek menekülteket segítő projektjeibe is bekapcsolódtak.

„Nagyon segítőkész közeg fogad bennünket, és ami kell, vagy amit kérünk, azt megadja.” (3. interjúalany)

A pénzügyi erőforrásokat tekintve kezdetben jelentős mértékű magánadományok, valamint központi állami és fővárosi önkormányzati támogatás volt elérhető, illetve a Fővárostól étkezési hozzájárulást (meleg ételt, üdítőt, péksüteményt) is kaptak, és szakmai kapcsolati hálózatuk révén civil szervezetek projektjeihez is csatlakoztak. Jelenleg azonban nem rendelkeznek állandó pénzügyi forrásokkal, és bár 2022 őszén a korábbi informális szerveződés nonprofit kft.-vé alakult, pályázatokon sem tudnak gyakran indulni. A fenntarthatóság pénzügyi szempontból ezért bizonytalan, ami korlátozza a hosszabb távú tervezést és a program fejlesztését. Bár mindenki önkéntesként dolgozik (a vezetők is), a taneszközök beszerzése alacsony költségű és a helyszín ingyenes, így rezsit nem kell fizetni, kihívást jelent a mégis felmerülő kiadások biztosítása és az adminisztráció ellátása, valamint problémaként

jelent meg, hogy a gyerekek étkezéséről az önkéntesek saját pénzükből kénytelenek gondoskodni. Stabilabb finanszírozás lehetővé tenné például egy állandó matematikatanár vagy fejlesztőpedagógus díjazását, a nyári táborok lebonyolítását, valamint az eszközök és étkezés rendszeres biztosítását.

„Viszont étkezést elég régóta már nem tudják biztosítani, úgyhogy úgymond mi most így közös kasszából összedobunk és finanszírozzuk nekik.” (5. interjúalany)

A tágabb intézményi környezet kapcsán az interjúalanyok számos problémát kiemeltek. A menekültügy tekintetében a háború kitörésekor az intézmények részéről rövid távú válságkezelés dominált, és nem volt világos, ki, miben illetékes, így sok esetben a menekültek és a segítők is információhiányban szenvedtek. Előfordult, hogy a menekülteket rossz minőségű tömegszállításokon helyezték el, és bár anyagi támogatásban részesültek (pl. lakbértámogatás, pénzadományok), hosszú távú megoldásokat (pl. elérhető albérlet) nem kaptak. A segítség olykor nem volt célcsoport-specifikus, nem ismerték mélyebben a családok helyzetét, és a hatékonyság a túlzottan szigorú (pl. a munkavállalást korlátozó) szabályok bevezetése miatt is csökkent. A kezdetben elérhető támogatások az idő múlásával elapadtak, a jogsultságokat szigorították.

„Nem lehet azokkal az eszközökkel és módszerekkel a szociális munkát sem elvégezni, amit mondjuk egy idősgondozásban..., és akkor még számon is kéri tőlük, például, hogy miért nem jó neki az a ruha, amit kap adományba, a cigányasszony miért nem veszi fel a blúzt, vagy miért nem veszi fel a kivágott pólót, vagy miért nem veszi fel a nadrágot.” (2. interjúalany) *„Mindenhol vége lett, mert projekteken gondolkodnak és azoknak véges a határidejük. Na de a menekültségnek nincs vége, meg a szegénységben élésnek sem.” (2. interjúalany)*

Az iskolarendszer strukturális problémái – különösen a pedagógushiány és a hiányos módszertani felkészültség – szintén kihívást jelentettek a menekült gyerekek iskolai integrációjában. A közoktatás nem állt készen arra, hogy olyan gyerekeket fogadjon be, akik korábban alig, vagy egyáltalán nem jártak iskolába. A pedagógusok mellett a szülők, a diákok, és általában az iskola közössége sem volt felkészítve a befogadásra, ami akár elutasító, kirekesztő attitűdöket is erősíthetett.

„Azzal is rögtön szembesültünk, hogy bizony a közoktatási intézmények sokkal szívesebben fogadják a magyarul egyáltalán nem beszélő, de fehér középosztálybeli menekült gyerekeket, merthogy az még mindig nem akkora kihívás nekik, mint az, hogy esetleg nem tudnak igazán írni, olvasni és cigánygyerekek, vagy nagy szociokulturális különbségekkel jövő cigánygyerekek.” (1. interjúalany)

Az intézményi környezet hiányosságainak orvoslására szakpolitikai szinten nem mutatkozik elkötelezettség, és a civil szervezetek kevésbé kapnak lehetőséget véleményük és szaktudásuk megosztására, így a körülmények javulása nem várható.

„Ahol a szociális és a rászorultak, mintha el lenne engedve, el lenne a kezük engedve, és annyira minimális segítséget nyújt csak.” (9. interjúalany)

Az innovatív kezdeményezés megvalósítását a szervezeti működés egyes jellemzői támogatják. Ilyen jellemző a különböző szakterületek együttes megjelenése

a vezetők szakmai tapasztalataiban, amely a problémák komplex kezelését segíti elő; valamint az együttműködő és rugalmas vezetési stílus, amely a szükségletalapú megoldások nyújtásához járul hozzá. A fenntarthatóságot és közösségiséget biztosítja a szakmailag felkészült és elkötelezett önkéntesek munkájára épülő működésmód, valamint a partnerszervezetekkel való sikeres együttműködések. Ugyanakkor a pozitív társadalmi hatás elérését az intézményi és finanszírozási környezet problémái nehezítik, és a szervezeti működés bizonyos pontjai – pl. egyes, a feladatkörökhöz, fejlesztési tervekhez, információmegosztáshoz kapcsolódó kérdések – is továbbfejleszthető területeknek tekinthetők.

4.3. Hatások

Az interjúalanyok a programnak számos pozitív társadalmi hatást tulajdonítottak. A legtöbb azonosított hatás a gyerekekre vonatkozott: tanulmányaikban és az önálló tanulás terén is előrébb léptek.

„Eleve a magatartása az iskolában, a szorgalma is. A matekban, az angolban nagyon-nagyon sokat javított.” (12. interjúalany)

Mára már olyan általános iskolákban tanulnak, ahol többnyire megfelelőek a körülmények a hátránykompenzációhoz, és több tanulónak is sikerült kifejezetten jó minőségű középiskolába bekerülnie.

„Most meg már az inkább a siker, hogy egyre jobbak a félévi bizonyítványaik, az év végiek is, sokakat más iskolába el tudunk vinni, tehát egy magasabb színvonalú oktatást kapnak már.” (8. interjúalany)

A középiskolás kismentorokkal és a döntően egyetemista mentorokkal való kapcsolat új perspektívákat is nyújt a gyerekeknek, nyitottabbá és a továbbtanulásra motiváltabbá válnak.

„Ők is, meg mi is, megismerjük egymást, egymás életét, tanulunk egymás helyzetéből, egymás életéből. És látjuk azt, hogy vannak különbségek persze, de nem is olyan sok, mint gondolnánk.” (3. interjúalany)

A folytonos kapcsolattól és személyes figyelemtől a gyerekek önbizalma, magabiztossága fejlődik, így az osztályközösségben is jobban ki tudnak állni magukért, a közösségi élmények az iskolához való alkalmazkodást is segítik.

„Tudják, hogy figyelni fognak rájuk, foglalkozni fognak velük, számítanak, számít az, amit mondanak, számít az, amit tesznek, számít az, hogy ők hogy érzik magukat, tehát összességében ők számítanak.” (4. interjúalany)

Örömmel járnak a foglalkozásokra, mert biztonságban érzik magukat, és nyíltabban kommunikálnak, mert érzik, hogy elmondhatják, hogy éppen mi zajlik bennük.

„A lelküknek is jó. Tehát örömmel, vidáman, nem az, hogy most nekem nincs kedvem menni, hanem örömmel és vidáman mennek.” (11. interjúalany)

A közösségépítés eredményeként a gyerekek egyfajta összetartó, baráti társaságként is funkcionálnak.

„Egy olyan pozitív közösséget próbáltunk adni tanulástámogatással, de nemcsak azzal, hanem valami olyan helyet, ahol ők nagyon szeretve vannak, nagyon megbecsülve.” (1. interjúalany)

A gyerekek mellett a szülők számára szintén biztonságot erősítő közösséget jelent a szervezet, ami alapvető fontosságú a további építkezés tekintetében. Abban a tudatban hagyhatják ott a gyerekeiket, hogy jó helyen vannak, és a házi feladatok elkészítése is nagy segítség számukra. Sok szülőt munkakeresésben, lakhatási és egyéb személyes kérdésekben is támogattak a megvalósítók. A tevékenységekben való aktív részvétel által többek önállósága is erősödött, szociális és egyéb készségeik fejlődtek.

„Mikor elkezdtem a tanodába járni, onnantól jobb lett az életem. Na, én onnantól vagyok csak jól... Nem csak a segítséget, meg a jószágot kaptam meg, hanem azt is megtanultam, hogy hogy legyek önálló, hogy gondolkodjak, hogy viselkedjek, hogy beszélgessek, vagy ha csak valakit felhívjak, hogy szólítsam meg, ezeket, mindent itt tanultam meg.” (10. interjúalany)

A többségi társadalommal való foglalkozás révén a befogadó közösség érzékenyítése is megtörténik.

„Én elkezdtem az ottani közösséggel is foglalkozni, tehát az ottani szülőkkel meg bevittük a gyerekeket meg a gyerekekkel összeeresztettük őket, meg irányítottan, komolyan mondom neked, hogy sírtak, amikor eljöttek a gyerekek év végén.” (2. interjúalany)

A megvalósítók saját maguk tekintetében is számos pozitív hatást tapasztaltak. A segítségnyújtás örömforrást és feltöltődést nyújt számukra, barátságokat alakítanak ki egymással és a résztvevőkkel, és az új élethelyzetek megismerése hozzájárul saját életük átértékeléséhez és hozzáállásuk formálásához.

„Minden egyes ilyen pillanat egy kicsit ilyen bearanyozza a szívemet, hogy amikor ezt érzem rajtuk, hogy ők ott jól érzik magukat, én ebből amúgy rengeteget tudok táplálkozni.” (7. interjúalany)

Szakmai fejlődésük is jelentős: közvetlen tapasztalatot szereznek hátrányos helyzetű diákok oktatása terén, és egymástól is tanulnak, ami hozzájárul szakmai magabiztosságuk erősödéséhez. Ez a fejlődés nemcsak a pedagógushallgatók számára értékes, hanem más szakterületeken dolgozók számára is hasznos – akár munkájuk során, akár a családalapítással kapcsolatos készségekben.

„Mégiscsak így kezdőként vagy tanárhallgatóként ez nekem az önbizalmamat növeli, hogy ebben a pedagógiai helyzetben tudok ilyen módon segíteni a gyerekeknek szakmai dolgokban.” (4. interjúalany)

A felsorolt hatások részletezése mellett többen kifejtették, hogy a kis méretű, önkéntes alapú kezdeményezés kevés gyereket tud támogatni, a változás lassú, lépcsőről-lépésre történik, illetve minden gyerek egyedi eset, változó, hogy mi tekinthető sikernek.

Azok a gyerekek, akikkel mi foglalkozunk, nem biztos, hogy látni fogják, nem biztos, hogy mi látni fogjuk az eredményét ezeknek a foglalkozásoknak, mert ezek generációkon átívelő eredmények, amik lesznek.” (3. interjúalany)

A TaLéTa hosszú távú célja, hogy ne legyen rájuk szükség, az általuk végzett oktatási és társadalmi integrációs tevékenységek az iskolákban megvalósuljanak. Jelenleg azonban még szükségesnek tartják az ilyen típusú, iskolán kívüli támogatást a gyerekek számára.

„Én nagyon bízom benne, hogy a gyerekek érdekében tényleg ez így fennmarad, és én azt gondolom, hogy szükség abszolút van rá, és a gyerekek szerintem amíg lesz tanoda, ők biztos, hogy jönni fognak.” (7. interjúalany)

Összefoglalás

Az orosz-ukrán háború hátrányos helyzetű, kárpátaljai roma menekült családjai számára több civil szervezet és kezdeményezés elsődleges szerepet vállal az oktatás területén való segítségnyújtásban. Jelen esettanulmány egy ezen a területen tevékenykedő kezdeményezés, a TaLéTa Interkulturális Központ és Inkubátorház programját mutatta be a megvalósítókkal és kedvezményezettekkel készített interjúkon keresztül.

A háború elől menekülő, döntően mélyszegény körülmények közül érkező, aluliskolázott, traumatizált, bizonytalan és Budapestet nem ismerő kárpátaljai roma családokból származó gyerekek az iskolában jelentős hátrányokkal küzdenek, mind a tantárgyi tudást, mind a viselkedés szabályait illetően. A társadalmi beilleszkedésüket és hátránykompenzációjukat célzó kezdeményezés keretében kezdetben délelőtti foglalkozásokat tartottak, majd a gyerekek beiskolázása után áttértek heti három alkalommal iskola utáni programokra, jelenleg pedig a foglalkozásokat hetente egyszer tartják, melyekre ma már nyolcadik kerületi hátrányos és nem hátrányos helyzetű, roma és nem roma diákok is járnak. A kialakított módszertan alapvető elemei az egyéni igényekre és szükségletekre szabott oktatás; az érdeklődést fenntartó, kreatív pedagógiai eszközök; a lelki és szociális segítség; közösségépítés; a szülők, különösen az anyák bevonása; valamint a többségi társadalomra fókuszálás. Ily módon a program innovativitása annak komplex, szükséglet- és közösségalapú szemléletében rejlik, mely elősegíti a hátrányos helyzetű gyerekek és családok oktatási és társadalmi integrációját. Ugyanakkor a foglalkozások gyakoribb tartása, valamint a tanuláson kívüli programok számának növelése emelhetné a kezdeményezés hatékonyságát.

Működés tekintetében a programban mindenki – a vezetőket is beleértve – önkéntesként dolgozik. A kezdeményezés két alapítója szociális és pedagógiai területeken szerzett tapasztalataik révén az előzőekben leírt komplex módon közelítik meg a problémákat, a folytonosságot képviselik, ugyanakkor a változásokra reagálva rugalmasan alakítják a tevékenységeket. A mentorok többsége pedagógia vagy pszichológia szakos egyetemi hallgató, munkájukra magas szakmaiság, felkészültség és lelkiismeretes hozzáállás jellemző, emellett a gyerekek bizalmának elnyerésében elsődleges a folyamatosság képviselete és az őszinte, kedves odafigyelés. A vezetési

stílus partneri, jól együttműködik a mentorok közössége is. Ugyanakkor időnként nehézséget okoz a mentorokra bízott feladatok mennyisége és összetettsége, valamint fejlesztendő pontok merültek fel az egyértelműbb feladatkörök kialakítása, a fejlesztő és közösségi tevékenységek jobb strukturálása, valamint az információmegosztást szolgáló megbeszélések időhatékonyabbá tétele iránt is. Összességében a társadalmi hatás és innováció megvalósítását elsősorban a szervezeti működés egyes jellemzői – a különböző szakterületekről szerzett szakmai tapasztalatok együttes alkalmazása, az együttműködő és rugalmas vezetési stílus, a szakmailag felkészült és elkötelezett önkéntesek munkájára épülő működésmód, valamint a partnerszervezetekkel való együttműködések – teszik lehetővé.

Bár az önkéntesek száma a kezdeti időszakhoz mérten kevesebb, humán erőforrás szempontjából a program fenntarthatónak tekinthető, mivel a jelenlegi mentor interjúalanyok egyöntetűen tervezik a további részvételt, és további önkéntesek bevonása is lehetséges. A fenntarthatóság azonban pénzügyi szempontból bizonytalan, a kezdeményezés nem rendelkezik stabil anyagi bevételekkel. Bár az önkéntes alapú működés minimalizálja a költségeket, és a program a partnerszervezetekkel történő együttműködések révén megvalósítható, kihívást jelent egyes tevékenységek (pl. nyári tábor) biztosítása, a hosszabb távú tervezés és fejlesztés. A hatékony működést továbbá a menekültügyi és oktatási rendszer hiányosságai nehezítik, melyek orvoslására szakpolitikai szinten nem mutatkozik elkötelezettség.

A nehézségek ellenére számos pozitív társadalmi hatás azonosítható. A résztvevő gyerekek tanulmányaikban fejlődnek, többen jó középiskolába kerültek be. Új perspektívákat ismernek meg, a továbbtanulásra motiváltabbá válnak, önbizalmuk fejlődik, nyíltabban kommunikálnak és baráti kapcsolatokat alakítanak ki. A szülők gyermekeiket jó helyen, biztonságban tudhatják, többek önállósága erősödött, készségeik fejlődtek, akár munkát is találtak, és maguk is befogadó közösségre leltek. A befogadó közösség érzékenyítése is megtörtént. A mentorok számára a segítségnyújtás örömforrást és feltöltődést jelent, baráti kapcsolatokat alakítanak ki, változik a hozzáállásuk, és az oktatási területen szerzett tapasztalatuk szakmai fejlődésükhöz is hozzájárul.

Az összefoglalt tevékenységek és működésmód révén a kezdeményezés a hátrányos helyzetű menekült és nem menekült roma gyerekek és családok társadalmi problémáira ad hiánypótló és innovatív választ a képessé válást és befogadást erősítő, komplex szemléletben megvalósuló megoldás alkalmazásával. Eszerint a program a célcsoport és a befogadó társadalom számára is pozitív társadalmi hatással bír és innovációt valósít meg. Az intézményi környezet hiányosságaiból fakadó nehézségek mérséklésével, valamint egyes működéshez kapcsolódó területek fejlesztésével pedig a hatékonyság tovább erősíthető.

Források

- Auerswald, P. (2009). Creating social value. *Stanford Social Innovation Review*, Spring. <https://ssrn.com/abstract=1376425>
- Bakó, Cs. (2022). A társadalmi hatásmérésről – A civil-nonprofit szervezetek körében végzett hatásmérési projektek alapján. *Önkéntes Szemle*, 2(3), 30–57.
- Clarke, V., & Braun, V. (2017). Thematic analysis. *The Journal of Positive Psychology*, 12(3), 297–298.
- Defourny, J. (2014). From third sector to social enterprise. In J. Defourny, L. Hulgård, & V. Pestoff (Eds.), *Social enterprise, third sector: Changing European landscapes in a comparative perspective* (pp. 17–41). London: Routledge.
- Gerő, M., Pokornyi, Zs., Sik, E., & Surányi, R. (2024). *A migrációs narratívák keletkezése és mozgása – Magyarország*. BRIDGES Working Papers, 31. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10479449>
- Guzmán, C., Santos, F. J., Valiente, L., & Santolaya, F. J. (2023). Social innovation for the socio-labour integration of refugees in new host countries: The Spanish case. *Journal of Social Entrepreneurship*, 1–26. <https://doi.org/10.1080/19420676.2023.2275132>
- Kiss, A., Hegedüs, J., & Somogyi, E. (2023). Housing of Ukrainian refugees in Europe: Options for long-term solutions. Country case study Hungary. <https://www.habitat.org/sites/default/files/documents/HU-case%20study.pdf>
- Kiss, J. (megjelenés alatt). Otthont adni az otthontalanságban – a Dorkász Szolgálat kárpátaljai roma menekülteket támogató programjának társadalmi innovációs vonatkozásai.
- Moron, D., Małgorzata, M., & Csoba, J. (2025). Humanitarian aid and empowerment of Ukrainian refugees: The case of Visegrad Group countries: Czechia, Hungary, Poland, and Slovakia. London: Routledge.
- Moulaert, F., Mehmood, A., MacCallum, D., & Leubolt, B. (2017). Social innovation as a trigger for transformations. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Nagy, Á., & Krátki, N. (2024). Open value creation for the common good. *Social Enterprise Journal*, 20(3), 308–327. <https://doi.org/10.1108/SEJ-08-2023-0103>
- OECD. (2002.) *Glossary of key terms in evaluation and results based management*. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/06/glossary-of-key-terms-in-evaluation-and-results-based-management-for-sustainable-development-second-edition_2767e14e/632da462-en-fr-es.pdf
- Periféria. (2023). Ukrajnából érkező menekülteknek szóló közép- és hosszú távú lakhatási program lehetőségei és korlátai – Az Utcáról Lakásba! Egyesület és a Habitat for Humanity Magyarország lakhatási programjának értékelése. https://www.habitat.hu/wp-content/uploads/2023/06/magyar_riport_ULE_Habitat.pdf
- Phills, J., Deiglmeier, K., & Miller, D. (2008). Rediscovering social innovation. *Stanford Social Innovation Review*, 6(4), 34–43.
- Schröder, A., & Kuschmierz, L. (2017). Social innovation in education and lifelong learning: Case study results (Deliverable D4.3). SI-DRIVE Project. Technische Universität Dortmund. https://www.si-drive.eu/wp-content/uploads/2017/03/SI-DRIVE-Deliverable-D4_3-Education-final.pdf

- Szathmári, A. (2024). Navigating the playing field: Reimagining the sports industry in the face of accelerated climate change. *International Review for the Sociology of Sport*, 60(3), 418–439. <https://doi.org/10.1177/10126902241268256>
- Tóth, B. (2023). Az ukrajnai menekültek helyzete Magyarországon. *Migrációkutató Intézet Gyorselemzések*. https://migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2023/01/20230104_MKI_GYORSELEMZES_2023_01_toth_bettina_az_ukrajnai_menekultek_helyzete_magyarorszagon.pdf
- Tóth, J., & Bernát, A. (2023). Menekültválság 2022-ben: Az *Ukrajna elleni orosz agresszió menekülteinek magyarországi fogad(tat)ása*. In T. Kolosi, I. Szelényi, & I. Gy. Tóth (Eds.), *Társadalmi Riport 2022* (pp. 347–370).
- UNHCR. (2023.) What is innovation? Innovation Service. <https://www.unhcr.org/innovation/innovation-boilerplate/>
- UNHCR. (2025.) Ukraine refugee situation. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>, (letöltve: 2025.06.01.)

THE ROLE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN MONTENEGRO

Nada Šakotić – Matija Stojanović –
Marija Vujičić – Marijan Premović

Introduction

Inclusive education policy emerged in the 20th century, with its roots tracing back to the 1970s, when various changes in the educational and upbringing process began as a means of combating the segregation of children with disabilities and developmental difficulties (Bećirović, 2003). The key principles on which inclusive education is based were adopted in 1994 in Spain, at the World Conference on Special Needs Education sponsored by UNESCO, when the Salamanca Statement was adopted. The Salamanca Statement emphasized the idea that “those with special educational needs must have access to regular schools” (The Salamanca Statement and Framework for Action, 1994:8). The transformation of the education system was also driven by scientific criticism directed at special education, as well as by efforts from parents' associations advocating for the inclusion of their children with developmental difficulties into mainstream education. Furthermore, the inclusive education model received significant support from the NGO sector and international child-focused organizations such as UNICEF, Save the Children, and others (Macura, 2015).

By ratifying international documents such as the World Declaration on Education for All, the Dakar Framework for Action, the Convention on the Rights of the Child, the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, the Salamanca Statement, and others, even before its independence, Montenegro committed to creating conditions for the application of their guidelines to improve inclusive education policies. Today,

the commitment towards inclusive education in Montenegro can be reconstructed starting with the country's Constitution from 2007 (rev. 2013), which allows positive discrimination "which is directed towards creating conditions for realizing national, gender and overall equality of persons who are, by whatever basis, in an unequal position" (Art. 8, Par. 2). The Constitution also guarantees "special protection to persons with disabilities" (Art. 68), as well as a general "right to education under equal conditions" (Art. 75, par. 1). That education in Montenegro is to be inclusive is also defined in The General Law on Education and Upbringing Montenegro (2024), which regulates the basic structure and purpose of education in this country. It determines that education and upbringing in Montenegro serve the purpose of, among other things, "securing the possibility for an all-encompassing development of an individual, regardless of his gender, age, disabilities, social and cultural origin, national and religious belonging and bodily or physical constitution" – (Art. 2, Par. 1, Point 1). Commitment towards inclusive education is also made in specific legislations dealing with preschool (2017), primary (2025), vocational (2025), gymnasium (2025) and higher education (2024), which all contain a determination that education is available to all individuals and access to it cannot be directly or indirectly restricted, among other things, based on disability.

In Montenegrin educational institutions, inclusion is principally implemented by teachers and preschool educators, school principals, professional associates (pedagogues, psychologists, special education teachers, speech therapists, intellectual disability specialists, healthcare and social workers), personal assistants, teaching aides, and other individuals. The quality of educational inclusion depends on the readiness of the school system to provide the necessary conditions for effective educational practice, that is, on the competencies of teachers acquired through formal education (Ainscow, 1994), the organization and implementation of inclusive practices, as well as the cooperation of schools and families with the local community (Henderson & Mapp, 2002).

If we confined our study to the legislation above dealing with education on the state level, we would find no mention of NGO's or their role in shaping and implementing inclusive education in Montenegro. Hence, to get a better understanding on how NGO's in Montenegro shape inclusive education, one must take a look in other sources of law, primarily at the Law on Non-Governmental Organizations (2024), as well as the Law on Public Administration (2018, rev. 2022) and the Decree On The Election Of Representatives Of Nongovernmental Organizations Into The Working Bodies Of The State Administration Bodies And Conducting Public Consultation In Preparation Of Laws And Strategies (2018).

The Law on NGO's defines non-governmental organizations and associations as "voluntary, non-profit organizations" that may be founded by "domestic and/or foreign natural and/or legal persons for the purpose of achieving certain common or general goals and interests" (Article 2 and 3). Such a definition is in accordance with the general understanding according to which NGO's are citizens' associations

that operate independently of the government, mainly for social or political purposes, focusing on areas where state initiatives are limited or absent, and through their engagement, they contribute to vulnerable categories of society, thereby attaining significant status (Adamuthe & Mishra, 2017).

In Montenegro, NGO's can operate in any field of general interest as long as their objectives are in line with the Constitution and the legislation (Article 18a, par. 1). The state supports NGOs by allocating budgetary funds and providing tax benefits, and allowing them to use state-owned property (Article 31). Each year, the state allocates a portion of its budget to NGO's for them to realize projects in "areas of public interest," among which — relevant to this paper — are education, protection of persons with disabilities, and the promotion and protection of human and minority rights (Article 32). Funding is carried out through public calls for proposals in areas previously defined as these of priority (Article 32v). Of special significance to this paper is the fact that, according to the Law on NGO, the state allocates at least 0,3% of the annual budget to NGOs for pursuing goals in the areas of public interest (Article 32, Par. 1-2). On top of this 0,3% - additional 0,1% is specifically allocated to NGOs pursuing projects aimed at improvement of rights of persons with disabilities (Article 32, Par. 5). Thanks to this support, as well as thanks to the international projects which both domestic and foreign NGO's can conduct in Montenegro, NGO's are left with substantial resources which can be directed towards both shaping and implementing inclusive education in Montenegro, which remains an area of permanent public interest in the country.

The role of NGO's in shaping and implementing inclusive education in Montenegro does not stop there. NGO's play a much more subtle, but far-reaching, role in shaping Montenegro's inclusive education policies through their influence in drafting the state's strategies and legislation. This role of NGO's, although it existed since 2003 in the form of a "soft" obligation of state actors to consult with NGO's when preparing relevant acts (Reianu, 2024), only became systematized on a state level with the adoption of the 2018 Law on Public Administration (rev. 2022) and the 2018 Decree On The Election Of Representatives Of Nongovernmental Organizations Into The Working Bodies Of The State Administration Bodies And Conducting Public Consultation In Preparation Of Laws And Strategies, which introduced a standardized form of NGO participation in drafting legislation and strategies. In general, NGOs shape both legislative drafts and strategies of the Government either through their delegated representatives in ad-hoc working groups which prepare these drafts, or through taking part in public discussions once the drafts have been presented to the public (Article 79). Each year, respective Ministries announce regarding which legislative or strategy drafts, public discussion will take place (Decree, Article 11). Once the draft of the legislation or strategy is presented to the public, the general public is invited to provide feedback (Article 12, Par. 3). Public discussion can take the form of: round tables, forums, presentations, submission of remarks, proposals, and suggestions in either written or electronic form (Article 14).

The public discussion begins on the day of the publication and can last from 20 to 40 days, depending on the importance and complexity of the subject matter of the draft being put up for public debate (Articles 15, Par. 1). In relation to this, the feedback of NGO's representing persons with disabilities is especially significant in shaping the sectorial analyses on protection of rights of persons with disabilities, which are prepared by ministries (Law on NGO, Article 32a). Based on these sectorial analyses, the Government decides the manner in which the aforementioned allocation of budgetary resources to NGO's will be made. By participating in the shaping of sectorial analyses, NGO's have the opportunity to direct the allocation of budgetary resources specifically towards the goal of inclusive education.

In addition to their role in shaping governmental strategies and legislative drafts, NGO's have the opportunity to influence governmental policies through participation and cooperation with various governmental bodies. The Law on Prohibition of Discrimination against Persons with Disabilities (2015), states that the Ministry under whose jurisdiction the befalls the matter of human and minority rights, conducts activities aimed at „improving rights of the disabled persons and the promotion of their equality with other persons“, among other ways, through: „establishing cooperation with non-governmental organizations in the field of protection of people with disabilities from discrimination and the promotion of their equality with other people“ (Article 6, Par. 1, Point 8). A recent measure taken by the Montenegrin Government was the founding of the Council for Rights of Persons with Disabilities. This Council, initially formed in 2021, due to organizational difficulties (Information, 2024), had to be formed anew in 2024, this time successfully (Decision, 2024). Out of 21 members of this Council, 13 are incumbent ministers in the Government, 4 are representatives of relevant public bodies, such as the Paralympic Committee, and 4 are representatives of organizations of persons with disabilities. The role of this Council is to oversee the implementation of international standards regarding persons with disabilities in Montenegro and suggest means of their improvement, as well as “improve(s) the cooperation of nongovernmental organizations, state administration, local administration and local government” (Article 6, Par. 1, Point 6).

Methods

This paper aims to examine, analyze, and highlight the importance of the assistance and support provided by NGOs in the implementation of inclusive education in Montenegro, namely: to identify specific NGO activities in this field; to analyze legal frameworks, examples of good practice, and completed projects; to emphasize NGOs as a bridge between the education system, institutions, society, and families; to map the role of NGOs in the creation and implementation of strategic documents; and specifically to determine whether NGOs contribute to staff training,

the development of manuals and guides for working with children with disabilities and developmental difficulties, as well as with children from Roma and Egyptian communities.

In the remainder of the article, we will demonstrate, through concrete examples, the manner in which NGO's have influenced (I) the shaping of the governmental strategies on inclusive education in Montenegro and (II) implemented projects in relation to a) children with developmental disabilities and b) the Roma and Egyptian population. After having conducted this overview, we will enter a discussion and critically examine these results, also consulting comparative practice.

A theoretical-descriptive approach will be applied in this paper. The method of theoretical analysis was used, specifically the technique of content analysis, which enabled the identification of reliable facts relevant to understanding the research subject, that is, the analysis of available documentation. Accordingly, the paper includes a review of strategic and legal documents, which will be compared to the inclusive education NGO practice in Montenegro. In addition, a review and analysis of secondary sources (publications of international organizations, manuals, guides, and scientific articles) was conducted. In order to describe the state of inclusive education and the contribution of NGOs over time, the descriptive method was also applied.

Literature Review

The Role of NGOs in the Creation and Implementation of Strategies for Inclusive Education

As was explained, representatives of non-governmental organizations contribute to fostering inclusion by participating in the development and revision of education strategies and legislation, as well as in public consultations discussing key documents related to inclusive education. As an example, the Inclusive Education Strategy for the period 2008–2014, which defined the basis for inclusive education in Montenegro, was adopted and conducted with significant help from NGO's. Before the adoption of the Strategy, numerous training programs and workshops were conducted in cooperation with NGOs such as the Pedagogical Center, UNICEF, OECD, and Save the Children, through which a large number of preschool teachers and professional associates were trained, along with many primary school teachers, and to a lesser extent, subject teachers (Inclusive Education Strategy in Montenegro 2008–2014). Representatives of one NGO—the Union of Associations of Parents of Children and Youth with Developmental Disabilities *Naša inicijativa* (Our Initiative)— participated in the development of this Strategy. In order to achieve the specific goals and tasks set by the Strategy, in addition to the competent ministries, certain NGOs were

designated as implementers of specific activities. According to the Strategy, these NGOs were responsible for:

- Training of teaching assistants (Several NGOs in Montenegro have been actively involved in training and empowering teaching assistants, particularly in the areas of inclusion and support for people with disabilities – e.g., Zračak Nade);
- Creating a database of students with special educational needs (Establishing a working group composed of representatives from the Ministry of Education, Ministry of Health, NGOs, and the Association of Parents of Children with Developmental Disabilities);
- Transforming special institutions into resource centers (NGO partnerships through: expert knowledge – educators, coordinators; training and capacity building of staff in institutions; project writing and implementation);
- Developing a list of criteria and standards for the work of educational institutions following the inclusive model;
- Ensuring physical accessibility of institutions (NGO Mozaik – Nikšić created the first social club for people with disabilities in Nikšić in cooperation with the EU/ UNDP ReLOaD2 program. NGO Nova Šansa – Herceg Novi has, since 2009, introduced school assistants for children with developmental difficulties with the support of Save the Children and the EU.
- Developing classroom assistance programs;
- Raising awareness about the importance of education for persons with developmental difficulties;
- Cooperation with the media to promote inclusive education (Inclusive Education Strategy in Montenegro 2008–2014).

Representatives of non-governmental organizations also participated in the development of the subsequent policy document – Inclusive Education Strategy 2014–2018 – including the Association of Parents of Children and Youth with Developmental Disabilities “Staze” and UNICEF in Montenegro. Like the previous one, this Strategy went through a public consultation process that included various NGOs. Within this Strategy, NGOs were involved in:

- Assessing the need for early intervention and support for children with developmental difficulties and their parents;
- Training staff in preschool institutions and social work centers for social inclusion;
- Designing and distributing promotional and informational materials for healthcare workers, referral commissions, and parents;
- Training on drafting and implementing Individual Educational Development Programs (IEDPs);
- Developing Individual Transition Plans (ITPs) and cooperating with employers for students after completing secondary school;
- Monitoring and coordinating the work of teaching assistants (Inclusive Education Strategy in Montenegro 2014–2018).

Through the participation of all relevant stakeholders, including representatives of non-governmental organizations (NGOs) and with the support of UNICEF, the current Inclusive Education Strategy in Montenegro 2019–2025 was developed. Within this Strategy, NGOs—acting as partners of the Ministry of Education, Ministry of Health, and Ministry of Labor and Social Welfare—are engaged in several tasks:

- Establishment of a monitoring and evaluation team for the Strategy;
- Establishing cross-sector cooperation (NGOs play a key role in connecting stakeholders from different sectors by organizing round tables, workshops, and public campaigns. (For example, the Association of Youth with Disabilities of Montenegro (UMHCG) has, through its projects, involved the Ministry of Education, the Employment Agency, and schools. This enables knowledge transfer, good practice sharing, increased transparency, and accountability.
- Researching attitudes toward children with developmental disabilities;
- Early identification, intervention, and protection of these children;
- Training staff to work with children with disabilities (The Center for Adult Education, in cooperation with NGOs, has conducted training for teaching assistants in accordance with the new legal procedures since 2019);
- Improving physical accessibility of educational institutions;
- Providing appropriate teaching aids and materials;
- Facilitating children's transition between different levels of education and developing Individual Transition Plans (ITPs);
- Protection from violence and discrimination;
- Promoting employment;
- Implementation of assistive support (NGO Zračak Nade implemented training in assistive technology for teachers, teaching assistants, and professional staff in schools and social institutions during 2018–2019, with the support of the Ministry of Education and FAKT/EU. The project included the following municipalities: Bijelo Polje, Plav, Berane, Rožaje, Mojkovac, and Pljevlja. They received support from several NGOs: Naše Sunce, Human Rights Action, The First Association of Parents of Children with Disabilities, Center for Civic Education, Center for Women's Rights Juventas, Safe Women's House, ANIMA, and Equivalent.
- Professional development of teachers in the field of inclusive education;
- Improving the quality of internal and external evaluation with a focus on inclusive education (Internal evaluation: training and development of professional competencies, creation and distribution of tools, support to inclusion teams, students, and parents. External evaluation: defining evaluation criteria, impartial monitoring and reporting, support in accreditation and monitoring (Inclusive Education Strategy in Montenegro 2019–2025).

Aligned with the current Inclusive Education Strategy is the ongoing Strategy for Early and Preschool Education in Montenegro 2021–2025, one of whose goals is to increase the inclusion rate of children with developmental difficulties, as well

as Roma and Egyptian children, in preschool educational institutions. The Strategy states that NGOs contribute to ensuring accessibility of preschool institutions for children from vulnerable groups, employee training and empowerment, early intervention, and cross-sector cooperation. NGOs are also involved in the Working Group for Monitoring the Implementation of the Strategy. Just like in the Inclusive Education Strategies, NGOs act as partners to institutional stakeholders and are responsible for specific activities related to inclusion. For instance, NGOs support the implementation of the Parenting for Lifelong Health program, which targets parents of children from vulnerable groups, and work on improving parenting competencies. They also foster partnerships between resource centers, kindergartens, and health institutions (Strategy for Early and Preschool Education in Montenegro 2021–2025).

Support from NGOs Focused on Children with Developmental Disabilities

According to the Law on Upbringing and Education of Children with Special Educational Needs, the category of children with developmental disabilities includes: “children with physical, intellectual, and sensory disabilities, children with multiple disabilities, and children with autism spectrum disorders.” The term children with developmental difficulties refers to: “children with speech and language difficulties, behavioral disorders, severe chronic illnesses, long-term illnesses, and other children with learning difficulties and other challenges caused by emotional, social, linguistic, and cultural barriers” (Art. 4). The terminology corresponds to that proposed by the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) and is applied within the European Union. It is used at the school level and includes both children with disabilities and children with developmental difficulties (Strategy for Inclusive Education 2008–2014).

According to the General Law on Education and Upbringing, children with special educational needs are educated in preschool institutions, schools, and resource centers (Art. 27, par. 10). It should be noted that educational institutions include students with various developmental disabilities, which are defined differently from one country to another. Nevertheless, most countries define between six and ten types of disabilities and difficulties. In Montenegro, the common classification includes students with sensory, intellectual, and psychomotor difficulties, including multiple disabilities. In recent years, however, the term special educational needs has been increasingly used in contemporary education policy documents (Veljić, 2012). According to MONSTAT data (2025), 1186 students with special educational needs attend regular primary school classes, while 116 are placed in special education classes, and 158 children are enrolled in resource centers. Data from the Ministry of Education for the 2024/2025 school year indicate that 216 children with special educational needs are enrolled in preschool institutions, and 328 are in secondary

schools, all of whom have official placement decisions (according to the Protector of Human Rights and Freedoms of Montenegro, 2024).

The first steps toward developing an inclusive education environment in Montenegro began in 1997, with the implementation of the project Kindergarten and School for Every Child, realized by the NGOs Pedagogical Center of Montenegro, UNICEF, and Save the Children, with support from the Ministry of Education and Science of Montenegro. At that time, children with developmental disabilities gradually began to be included in mainstream preschool groups. Additionally, the Pedagogical Center initiated the Step by Step project, which focused on the child and respected the characteristics of the child and their family. In 2001, at the initiative of Save the Children, a comprehensive public opinion survey on inclusion was conducted in Montenegro. A year later, the Ministry of Education and Science, in cooperation with the Pedagogical Center, explored primary school teachers' attitudes toward the inclusion of children with special educational needs in mainstream classes. These studies formed the foundation for the pilot project Inclusive Education in Primary Schools (Šakotić, 2017).

The international non-governmental organization Save the Children UK has been continuously supporting the development and promotion of inclusion in education, as well as assisting and supporting partners striving to advance this practice. For this purpose, the organization published a handbook in 2000, which its Montenegro Program later translated and published in 2007 under the title „Škola za sve – Uključivanje djece sa razvojnim teškoćama u obrazovanju.” This publication serves as a practical guide containing directions, practical advice, and recommendations for the effective functioning of an inclusive education system. It is intended for teachers, as well as all those working with children with developmental difficulties. It includes examples of workshops addressing educational opportunities for children with disabilities, children's rights and inclusive education, barriers to inclusion, and planning of inclusive activities (Save the Children, 2007).

In Montenegro, the work on DAISY (Digital Accessible Information System) textbooks began in 2013. Aimed at enabling access to textbooks for students with visual impairments and reading comprehension difficulties, the Resource Center for Children and Youth in Podgorica—supported by the Ministry of Education, UNICEF, the Institute for Textbooks and Teaching Aids, the Bureau for Education Services, and the Faculty of Dramatic Arts in Cetinje—organized the conversion of the first textbooks from print to audio format, i.e., multimedia content combining sound and text. Two years later, UNICEF analyzed the results from using these textbooks, which showed a more than favorable reception among teachers. In cooperation with the Institute for Textbooks and Teaching Aids, UNICEF published the Handbook for Using DAISY Textbooks in Teaching in 2017 to make these resources more accessible to students, teachers, and parents (Radulović, Marić, Milić, Vešović-Ivanović & Janković, 2017).

With the support of Save the Children, the Ministry of Education implemented the project Strengthening Social Inclusion – Equal and Quality Education to Support

the Successful Development of Children in the Northwestern Balkans from 2016 to 2018. The project aimed to improve inclusion and the quality of education, as well as to increase the number of children from marginalized groups in preschool education. Funds were provided to equip twelve early childhood classrooms with didactic materials and appropriate furniture. In addition, through workshops and round tables, educators and professional staff were trained to work with children with specific developmental disabilities, while parents participated in thematic workshops. This directly supported the implementation of the Strategy for Inclusive Education in Montenegro 2014–2018 (Save the Children & Ministry of Education, 2017).

The Pedagogical Center and the Center for Civic Education, in cooperation with the Center for Monitoring and Research (CeMI) and with the support of the Delegation of the European Union to Montenegro, conducted a study titled *From Integrative to Inclusive Education in Montenegro: Keeping Pace with Needs*, aimed at analyzing the application of legislation and implementation of the Strategy for Inclusive Education, as well as identifying barriers to effective implementation of the inclusive education concept. The study used examples of good practices from the region and Europe and provides concrete guidelines and recommendations to offer conclusions and solutions applicable to Montenegro's educational system (Coalition for Social Change, 2017).

The Association of Parents of Children and Youth with Developmental Disabilities – Staze, in cooperation with NGOs from Austria and Moldova, implemented the project *Inclusive Vocational Education*. The result was the publication of the *Guide for Career Guidance and Counseling of Children and Youth with Special Educational Needs*. The guide aimed to improve career guidance and counseling services for students with special educational needs during the transition from general to vocational education and into the labor market. The focus was on communication and coordination among key actors in education, employment, and social support. It contributed to the rationalization of career guidance services by outlining mechanisms that ensure an effective transition to vocational education and eventual employment for young people with special educational needs (KulturKontakt, Staze & Speranta, 2018).

The Association of Youth with Disabilities of Montenegro (UMHCG), together with the Ministry of Education, implemented the project *Equal Education for All – It Concerns Us!* According to Miličić & Radovanović (2019), the project aimed to help create a more supportive environment for greater inclusion of students in secondary education, improve teachers' competencies, and raise public awareness about children with disabilities and their rights within secondary education. As part of the project, a handbook titled *Access to Children with Disabilities in Inclusive Secondary Education in Montenegro* was developed. The handbook provides an overview of Montenegrin and international legal frameworks, explains relevant terminology, and offers recommendations for working with children with specific types of disabilities. It is intended for current and future teachers, professional associates, and parents of children with disabilities.

With the support of the Ministry for Human and Minority Rights of Montenegro, the Center for Civic Education is implementing the project For Equality of Persons with Disabilities (PWDs)! Aimed at “raising awareness, promoting social inclusion of PWDs, and combating prejudices and stereotypes that further marginalize the position of PWDs in Montenegro” (Četković, Radulović, Kaluđerović & Milaš, 2020:5). Within the project, the study On the Same Track? was developed to analyze the legislative framework and various aspects of life for persons with disabilities—including their treatment, education, social and healthcare services, and accessibility of facilities. The study seeks to identify the status and condition of persons with disabilities in the aforementioned areas. It includes recommendations for necessary steps and activities to improve the status of PWDs across various spheres of society (Četković et al., 2020).

The Ministry for Human and Minority Rights supported the development of the Inclusive Guide for Full, Dignified, and Guaranteed Participation of Persons with Disabilities in Everyday Life Activities in 2020, prepared by the Association of Parents of Children and Youth with Developmental Disabilities – Staze. The motivation for creating the guide stemmed from the fact that many parents of children with disabilities are unaware of the rights their children are entitled to. As part of the guide’s development, a study was conducted involving children with disabilities and their parents, relevant ministries, and non-governmental organizations. Based on the reliable data obtained, the guide presents the current situation across various aspects of life and work for persons with disabilities. It includes examples of specific procedures (such as the referral process) and lists contact information for various important organizations and institutions that can provide support (Milić & Dulović, 2020).

Between 2021 and 2023, the regional project Equality, Respect for Rights = Social Satisfaction was implemented, involving partners from Bosnia and Herzegovina, the Republic of Croatia, and Montenegro, represented by the NGO Association for Assistance to Persons with Mental and Physical Disabilities Nikšić (UZPD). The project directly focused on children with developmental disabilities through occupational therapy, while also supporting institutions and organizations working with these children. In Nikšić, Borderless Sports Games were organized to provide sports programs and activities adapted to the capabilities of children with developmental disabilities. As part of the project, a Manual for Occupational Therapy for Children and Adults with Developmental Disabilities was created. Its purpose is to inform and educate society—especially those in direct contact with children and adults with developmental disabilities—about occupational therapy, offer guidance for its implementation, and help overcome the barriers and challenges these vulnerable groups face (Ugarak, Mahalbašić, Varnica & Žugić, 2021). Similar activities are carried out through the Young Athletes program, which involves joint participation of children with intellectual disabilities and children without such disabilities. It is implemented in preschool institutions in cooperation with the NGO Special Olympics. The program includes children aged 2 to 7 and aims to develop basic and advanced sports skills—walking and running, jumping, balance, catching, and throwing a ball.

As part of the program, an Activity Manual was developed, containing descriptions of games and activities for school, home, or community use, instructions for adapting activities to the child, and observation methods. It is designed for teaching staff, parents, and anyone interested in this field (UNICEF & Special Olympics Young Athletes & Special Olympics Montenegro, n.d.).

The Union of the Blind of Montenegro and the Organization of the Blind for Nikšić, Šavnik, and Plužine, with the support of the Ministry of Capital Investments, carried out the project *Breaking Down Prejudices Through Knowledge* in 2023. As Bigović-Kulić (2023) states, the project aimed to reduce discrimination against persons with disabilities in the country through education on their rights and raising public awareness of the importance of respecting those rights. The publication *Analysis with Recommendations for Persons with Disabilities, Institutions, and Citizens in the Exercise and Advocacy of Guaranteed Human Rights in Transport* offers an overview of the (then) current state of marginalization of persons with disabilities in various areas, a review of national and international legislation, and recommendations for overcoming existing challenges.

The Role of NGOs in the Inclusion of Roma and Egyptian Children and Youth

In addition to children with disabilities and developmental difficulties, educational inclusion in Montenegro also encompasses children from marginalized groups, mainly members of the Roma and Egyptian populations. The Roma Education Fund (2009) states that the main problems related to the education of Roma and Egyptians include low enrollment rates and segregation. Furthermore, it highlights the lack of qualified teachers from the Roma community, as well as the small number of Roma employed in key educational institutions. Data for the 2023/2024 school year show that there are significant differences in the participation of Roma and Egyptian children in the education system compared to children from the general population. Namely, only 16% of these children are included in the preschool education system, while as few as 7% continue schooling after completing primary education. The current Education Reform Strategy further states that, in the 2023/2024 school year, 161 children from this population were enrolled in preschool education, 1,104 in primary education, and 457 in secondary education (Education Reform Strategy for the period 2025–2035).

Through various projects, Montenegrin educational institutions have established effective cooperation with NGOs in areas such as teacher training, adapting and equipping school facilities, reducing prejudice against children with developmental difficulties, and including Roma and Egyptian children in the education process (Milić, Bošković & Šćepović, 2009).

In order to ensure the fundamental human rights of Roma and Egyptian children and to support their inclusion in the Montenegrin education system, in 2013, UNICEF, with the support of Ipsos⁴, conducted a comprehensive study on barriers to education in Montenegro. The research addressed access to preschool and primary education for children from the RE population, financial difficulties, cultural beliefs, and parental support for continued schooling. The study offered examples of good practices and, based on these and empirical indicators, provided recommendations for systemic and intersectoral solutions to eliminate discrimination and stigmatization of these children and to encourage them to pursue education (UNICEF, 2013).

Although there had been, in the meantime, a noticeable progress in the enrollment rates of Roma and Egyptian children in educational institutions, data from 2017 remains concerning, showing that only 56% RE children at the time completed primary education and just 3% completed secondary education (UNICEF, 2022). These statistics served as an alarm and a call to action for all relevant stakeholders to focus on increasing the inclusion of RE children. To improve the position of the RE population, the Government of Montenegro adopted the Strategy for the Social Inclusion of Roma and Egyptians for the period 2021–2025. One of its key tasks is to increase the number of Roma and Egyptian children in the primary and secondary education system. In the context of this paper, it is important to note that the Strategy foresees the involvement of non-governmental organizations (NGOs) in the creation of public policies addressing issues relevant to the RE population. Additionally, the Strategy aims to increase the number of Roma and Egyptians enrolling in and completing primary and secondary education, as well as continuing their education. This is to be achieved through various presentations and campaigns in both the official and Roma language, providing specific benefits to RE students (free transportation, scholarships, free accommodation in student dormitories), literacy programs for parents, teacher training, and the enhancement of teacher competencies for working with RE children (Strategy for the Social Inclusion of Roma and Egyptians 2021–2025).

The NGO ALFA Center (2024) conducted a monitoring analysis of the work of the local government of the Municipality of Nikšić for the period 2021–2023, with a special focus on the socio-economic status of Roma and Egyptians. The analysis results show that the Municipality maintains ongoing cooperation with NGOs working to improve the status of the RE population. Efforts to increase the inclusion of Roma and Egyptian children in educational institutions and to provide higher-quality education are evident. These efforts included ensuring transportation, organizing workshops with parents, informing families about the legal obligation to attend primary school and the right to free kindergarten and other rights, encouraging parents of RE children to participate in school bodies, and providing classroom assistance to overcome language barriers. In addition to the local government, educational institutions, and relevant ministries, NGOs have been key stakeholders in these activities. The Municipality's commitment to collaboration

is also demonstrated by continuous financial support to various NGOs engaged in this field when implementing diverse activities.

One such NGO focused on the inclusion of Roma and Egyptians is CAREP – the Center for the Affirmation of the RE Population from Nikšić. Their work focuses on education, social inclusion, employment, and human rights and freedoms. In their 2024 Annual Report, they highlight projects aimed at improving the skills and competencies of young people from the RE population, connecting them with youth from the general population, cooperation with schools, promoting activism, involvement in the community's cultural and social activities, increasing the representation of RE youth in the media, media and digital literacy, and greater participation in the labor market. These activities are supported by the relevant ministries (CAREP, 2024).

Discussion

The analysis of adopted legislation, implemented strategies, projects, and programs presented in this paper shows that inclusive education in Montenegro has undergone significant development over the past two decades, during which NGO's played a significant role. Concrete, tangible results are evident at several levels. Based on this overview, it can be concluded that the role of NGO's in Montenegro corresponds to the one stated by Rollan (2024), who described their role as contributing to policy advocacy, teacher training, parental support, inclusive education initiatives, and research. In order to achieve better results, they cooperate with one another and build partnerships with various stakeholders, including state institutions, local authorities, international organizations, and businesses.

One of the most tangible results of NGO involvement in shaping the inclusive education policy and legislation in Montenegro is the transformation of special institutions into resource centers, which was an important result of the 2008-2013 period. Inclusive Education Strategy, as it had resulted in the adoption of the 2010 amendments of the Law on Upbringing and Education of Children with Special Needs, which introduced resource centers in the educational system of Montenegro. It can be concluded that, much like in neighboring Serbia, resource centers emerged with a wide range of educational services, primarily in the field of compensatory education, enabling this expertise to be integrated in mainstream education (Grbović, Jablan & Korica-Tošović, 2008).

The same 2010 amendments to the Law on Upbringing and Education of Children with Special Needs brought with them another important improvement by introducing teaching assistants to children with disabilities and difficulties. The number of teaching assistants has increased over time, directly influencing the quality of education and the adaptation of teaching content to children with different types of disabilities and difficulties. The general experience points to the conclusion

that teaching assistants are a great support to students with special educational needs, as they work with them individually, helping them to master teaching content, establish interaction with other students, and socialize. They also provide support to parents, teachers, and other professionals through consultations, joint planning, and co-teaching (Knight, 2007).

Among practical results of NGO engagements, one must highlight the innovative didactic resources that have been developed and are in use, such as DAISY textbooks, which have made teaching content accessible in a multimedia format to children with visual impairments and reading difficulties. No less important is the support of international organizations – UNICEF and Save the Children, as well as domestic NGOs – through whose training and workshops, teacher and professional staff competencies have been strengthened. This is particularly important since, as Greenspan (2004) points out, inclusive education requires additional training, effort, and motivation from teachers. A competent teacher helps every student reach their full potential, respects their abilities and capacities, and encourages their progress.

Finally, the prior efforts towards inclusive education resulted in several children from the Roma and Egyptian (RE) population enrolling in the education system, with their numbers increasing and continuing to grow, indicating progress in reducing discrimination against this marginalized group. The prevailing view is that in supporting the developmental opportunities of Roma and Egyptians, education should be given priority, with the main goal being to achieve equal access to educational opportunities. In this sense, educational inclusion is the main tool for achieving equal opportunities (Srđić & Cvjetičanin, 2012). However, issues concerning the willingness of RE population to integrate into formal education remain open, as the question whether the relatively low number of RE children enrolled into schools can also be attributed to an inherent distrust present towards formal state education which could be present with RE population remains open, especially because it had been recorded in other post-socialists states alike to Montenegro, such as Slovakia. (Miňová, 2025).

Returning to the described projects, the following table presents which of the mentioned projects and training programs affected specific groups of children and what results were achieved.

Special educational needs	Projects and trainings	Activity implementers	Outcomes
Children with developmental disabilities and difficulties (general category)	- Child-Centered Kindergarten and School; - Step by step - Strategies of inclusive education	- Pedagogical Center, UNICEF, Save the Children (199) - Pedagogical Center (1997) - Ministry of Education (with participation of NGO representatives; 2008–2014; 2014–2018; 2019–2025)	- Inclusion of children with disabilities and developmental difficulties in regular classrooms; - Training of educators, teachers, and teaching assistants; - Development of resource centers; - Greater physical accessibility of schools; - Introduction of IROPs
Children with intellectual disabilities	<i>Young Athletes</i> Program + Activity Manual	UNICEF and Special Olympics (2020)	- Development of motor skills; - Development of social skills through joint play with children of typical development. - Support for teachers and parents through practical guidelines from the Manual
Children with psychophysical disabilities	Project Equality, Respect for Rights = Social Well-being + Occupational Therapy Manual	UZPD Nikšić (2021–2023)	- Organization of Sports Games Without Borders; - Introduction of occupational therapy into education; - Education of institutions and society on occupational therapies
Children with visual impairments and reading difficulties	DAISY Textbooks + DAISY Textbooks User Manual	Resource Center, UNICEF, Ministry of Education (Textbooks – 2013; Manual – 2017)	- Availability of textbooks and teaching materials in multimedia format, making them more accessible; - Training of teachers and parents on the proper use of textbooks

Special educational needs	Projects and trainings	Activity implementers	Outcomes
Persons with disabilities (PwD) in general	• Publication School for All; • Project Strengthening Social Inclusion – Equal and Quality Education to Support the Successful Development of Children in the Northwestern Balkans; • Equal Education for All – It Concerns Us! + Manual on Approaching Children with Disabilities in Secondary Inclusive Education in Montenegro; • Project For Equality of Persons with Disabilities! + Study on the Same Line • Inkluzivni vodič za puno, dostojanstveno, zagarantovano učešće lica sa invaliditetom u svakodnevnom životnim aktivnostima;	• Save the Children (2007); • Save the Children (2016–2018); • UMHCG (2019) • CGO i Ministarstvo za ljudska manjinska prava (2020) • NGO STAZE and Ministry of Human and Minority Rights (2020)	• Guides and tools for teachers; • Classroom equipment and procurement of didactic materials; • Training for teachers and professional staff; • Direct support for inclusion in practice; • Raising awareness and reducing prejudices; • Improving teacher competencies; • Greater inclusion of children with disabilities in secondary education; • Informing parents about the rights of children with disabilities; • Identification of the status of persons with disabilities in education, social, and health care; • Recommendations for improving the legal and educational framework; • Familiarizing parents with the rights of their children; • Examples of specific procedures relevant to these children (e.g., referral processes)

Special educational needs	Projects and trainings	Activity implementers	Outcomes
Youth with special educational needs	• Project Inclusive Vocational Education + Guide for Career Guidance and Counseling of Children and Youth with Special Educational Needs	• NGO STAZE and NGO from Austria and Moldova (2018)	• Support for the transition from general to vocational education and employment; • Development of counseling mechanisms and linking education with the labor market
Roma and Egyptian children (RE)	• Study on Barriers in Education in Montenegro; • Strategy for Social Inclusion of Roma and Egyptian Communities; • Various projects	• UNICEF (2013) • Government of Montenegro (with participation of NGO representatives); • NGO CAREP and ALFA Centar (2021–)	• Greater inclusion of RE children in the education system; • Workshops and literacy programs for parents; • Elimination of language barriers; • Scholarships, free transportation, and dormitory accommodation; • Increased activism and enhanced media visibility

In general, it can be concluded that the drivers of change have largely been international organizations, particularly UNICEF, Save the Children, and UNESCO, which initiated the first pilot projects, provided funding for project implementation, developed methodologies for evaluating the effects of inclusive education, created manuals and guides, and promoted international standards and conventions. On the other hand, the role of domestic NGOs in the operationalization and sustainability of inclusive policies is indispensable. This has been achieved through direct work with children and their families, advocating for changes in legal frameworks through participation in public consultations, producing guides and manuals, and raising social awareness. Thus, international organizations act as initiators, providing funding and expertise, while domestic NGOs, being more familiar with the local context and needs, act as intermediaries between the education system, institutions, and the local community. Together, they play a significant role in implementing inclusion, adapting it to existing conditions, maintaining current achievements, and reaching new results and progress.

Despite the evident progress, there are still certain shortcomings and areas requiring further effort and engagement. Inclusive practice is not evenly developed across the entire country – results are more visible in urban areas, while rural areas generally face problems with the physical accessibility of institutions and a lack of professional staff. A large number of schools do not have professional associates such as psychologists, special educators, and speech therapists. In addition, although the number of teaching assistants has increased, it is still insufficient compared to actual needs. Their status in the education system should be improved, and they should be required to attend additional, appropriate training.

Although the effects of inclusive education have been monitored through strategies since 2008, and individual studies – such as those conducted by UNICEF or Save the Children – have addressed specific aspects of inclusion, Montenegro needs to provide additional mechanisms through longitudinal studies and systematic evaluation. This would ensure continuous insight into the impact of various measures on the educational outcomes of children with disabilities and developmental difficulties, as well as Roma and Egyptian children.

Questions also remain regarding the scope in which NGO voices are truly heard when preparing appropriate strategies and legislation. Despite having a clear normative framework which enables and calls for such involvement of NGO's, reports state that many NGO's perceive these public discussions to be superficial, often leaving NGO's without a true possibility to shape the „predefined concept“ of state and local government. A skeptical tone is also present in the way state support is allocated to NGO's, as it is reportedly perceived to be more of a „political support“ rather than support for „tangible support for real change and improvement“ (Reianu, 2024)

Conclusion

Non-governmental organizations (NGOs) play a key role in the development of inclusive education in Montenegro. Although their role in inclusive education is not thoroughly regulated on a statutory level, in practice, they present indispensable actors in creating the preconditions necessary for the implementation of inclusive policies. Their flexibility, expertise, partnerships, and direct engagement with local communities enable them to act in areas where institutional systems show weaknesses, thereby providing crucial support and strengthening the process of inclusion in education. NGOs often lay the groundwork, initiate key changes, prepare the environment, and compensate for gaps in areas where official institutions either fail to respond or are not yet ready to do so adequately, thus significantly contributing to improving educational opportunities for children with disabilities and developmental difficulties.

The conducted analysis shows that the role of NGOs is multifaceted, going beyond conventional project-based interventions and encompassing strategic partnerships with institutions, advocacy for legislative change, education of key stakeholders, as well as direct support to children and youth with developmental difficulties. NGOs act as a crucial link between different sectors, serving as a bridge that enables coordination and cooperation among actors from education, social protection, healthcare, and the broader community. Through partnerships with international organizations such as UNICEF and Save the Children, NGOs transfer European standards and inclusive practices, develop tools for assessing children's needs, and introduce digital tools into teaching. In addition to advocating for the right to education for all children—including those with developmental disabilities and members of minority groups—NGOs influence decision-makers by advocating for an appropriate legal framework and financial support for inclusion. Their activities also include the professional training of teaching and support staff—teachers, educators, assistants, and professional associates. One of the important functions of NGOs is monitoring the realization of the right to inclusive education. They play an essential role in achieving cross-sector cooperation and in connecting the systems of education, healthcare, social protection, and employment.

Despite the significant progress achieved, inclusive education—as an ongoing process—still requires continuous support and adaptation to changing social conditions. Therefore, it can be concluded that, in this context, a sustainable partnership between the NGO sector and the state, supported by institutional and financial backing, remains of great importance for improving the quality, inclusiveness, equity, and accessibility of education for children and youth from vulnerable groups in society.

References

- Adamuthe, S., & Mishra, R.D. (2017): Contribution of NGO Towards Inclusive Education. *Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies*, 32., (4), pp. 22–29.
- Ainscow, M. (1994): *Special Needs in the Classroom: A Teacher Education Guide*. Paris: UNESCO.
- ALFA Centar (2024): *Monitoring rada lokalne uprave sa fokusom na socio-ekonomski položaj RE populacije za period od 2021-2023*. [Monitoring of local government operations with a focus on the socio-economic position of the RE population for the period 2021–2023.] Nikšić: ALFA Centar.
- Bećirović, S. (2003): Determinante inkluzivne edukacije [Determinants of inclusive education]. In A. Pašalić Kreso (Ed.), *Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine – Put prevazilaženja neravnopravnosti u odgoju i obrazovanju* [Inclusion in the education system of Bosnia and Herzegovina – A path to overcoming inequality in education] (pp. 108–127). Sarajevo: TEPP, Odsjek za Pedagogiju Filozofski fakultet Sarajeva Department for Pedagogy Faculty of Philosophy Sarajevo.
- Bigović-Kulić, K. (2023): *Analiza sa preporukama za osobe s invaliditetom, institucije, građanstvo u postupanju i zastupanju garantovanih ljudskih prava u saobraćaju* [Analysis with recommendations for persons with disabilities, institutions, and the public regarding the advocacy and realization of guaranteed human rights in traffic]. Podgorica: Savez slijepih Crne Gore.
- CAREP – Centar za afirmaciju RE populacije. (2024): Godišnji izvještaj o radu [Annual activity report].
- Četković, Ž., Radulović, V., Kaluđerović, S., & Milaš, T. (2020): *Na istoj liniji? – Studija o položaju osoba sa invaliditetom u oblasti zapošljavanja, obrazovanja, ostvarivanja zdravstvene zaštite i pristupačnosti* [On the Same Line? – A study on the position of persons with disabilities in employment, education, healthcare, and accessibility]. Podgorica: Centar za građansko obrazovanje.
- Coalition for Social Change. (2017): *Od integrativnog do inkluzivnog modela obrazovanja u Crnoj Gori* [From the integrative to the inclusive model of education in Montenegro: Keeping up with needs]. Podgorica: CEMI.
- Government of Montenegro (2024). *Informacija o potrebi formiranja Savjeta za prava lica sa invaliditetom* [Information on the need for forming a Council for rights of disabled persons]. Retrieved from: <https://www.gov.me/dokumenta/b9e46af1-973c-41b3-a52e-b5e689445cd4>
- Government of Montenegro. (2024). *Odluka o osnivanju Savjeta za prava osoba sa invaliditetom* [Decision on the establishment of the Council for the Rights of Persons with Disabilities]. (*Službeni list Crne Gore*, br. 35/2024).
- Grbović, A., Jablan, B., & Korica-Tošović, R. (2008): Inkluzija dece sa oštećenjem vida – vidovi podrške i problemi u praksi [Inclusion of Children with Visual Impairments – Types of Support and Practical Challenges]. In: Radovanović, D. (Ed.), *U susret inkluziji – dileme u teoriji i praksi* [Towards Inclusion – Dilemmas in Theory and Practice], pp. 469–479.

- BelgradeBeograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitacijuculty of Special Education and Rehabilitation.
- Greenspan, S. I. (2004): *The Child with Special Needs – Encouraging Intellectual and Emotional Development*. Donji Vukojevac: Ostvarenje.
- Henderson, A.T., & Mapp, K.L. (2002): *A New Wave of Evidence: The Impact of School, Family, and Community Connections on Students Achievement*. Austin, Texas: National Center for Family and Community Connections with Schools.
- Knight, J. (2007): *Instructional coaching: A partnership approach to improving instruction*. Thousand Oaks: Corwin Press.
- KulturKontakt, Staze, & Speranta. (2018): *Vodič za karijerno vođenje i savjetovanje dece i mladih s posebnim obrazovnim potrebama* [Career guidance and counseling manual for children and youth with special educational needs].
- Macura, S. (2015): *Inkluzivno obrazovanje – kvalitetno obrazovanje za sve* [Inclusive education – Quality education for all]. Jagodina: Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu.
- Milić, T., & Dulović, B. (2020): *Inkluzivni vodič za puno, dostojanstveno, zagarantovano učešće lica s invaliditetom u svakodnevnom životnim aktivnostima* [Inclusive guide for full, dignified, and guaranteed participation of persons with disabilities in everyday life activities]. Podgorica: NVO Staze.
- Milić, T., Marić, A., Bošković, V., & Šćepović, V. (2009): *Policies and practices of mapping for the preparation of teachers for inclusive education in the context of social and cultural diversity*: Country report – Montenegro. Bologna: ETF.
- Miličić, A., & Radovanović, A. (2019): *Priručnik o pristupu djeci s invaliditetom u srednjem inkluzivnom obrazovanju u Crnoj Gori* [Handbook on approaching children with disabilities in secondary inclusive education in Montenegro]. Podgorica: Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore.
- Mišňová, M. (2025): The role of non-profit organizations in the non-formal education of preschool children from marginalized Roma communities in Slovakia. *Civil Szemle*, 22., (3.). DOI: <https://doi.org/10.62560/csz.2025.03.2>
- Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju [General Law on Upbringing and Education]. (2017). (*Službeni list Republike Crne Gore*, br. 64/2002, 31/2005, i 49/2007, i *Službeni list Crne Gore*, br. 4/2008 – dr. zakon, 45/2011, 36/2013 – Odluka US, 39/2013, 44/2013 – ispr, i 47/2017)
- Protector of Human Rights and Freedoms of Montenegro. (2024). Godišnji izvještaj za 2024 [Annual report for 2024]. Retrieved June 29, 2025, from: https://www.ombudsman.co.me/docs/1744199272_izvjestaj%2031-03-2025.pdf
- Radulović, J., Marić, A., Milić, T., Vešović-Ivanović, A., & Janković, M. (2017): *Priručnik za korišćenje DAISY udžbenika u nastavi* [Handbook for using DAISY textbooks in teaching]. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, UNICEF Montenegro
- Reianu, D. (2024): Civil society in the context of the EU accession: the case of Montenegro. *Civil Szemle*, 21., (1.). DOI: <https://doi.org/10.62560/csz.2024.01.08>
- Rollan, S. (2024): Grounded theory study of engagement of non-governmental organisations in inclusive education reform in Central Asia. *International Journal of Educational Development*, 111. DOI: 10.1016/j.ijedudev.2024.103167

- Roma Education Fund (2009): *Unapređenje obrazovanja Roma u Crnoj Gori* [Improving the education Roma in Montenegro]. Budapest: REF
- Šakotić, N. (2017): Inkluzivno obrazovanje u Crnoj Gori [Inclusive education in Montenegro]. In M. Šćepanović (Ed.), *Socijalna inkluzija osoba sa invaliditetom: Značaj i programi podrške* [Social inclusion of persons with disabilities: Significance and support programs] (pp. 31–38). Novi Sad: Društvo defektologa Vojvodine.
- Save the Children & Ministry of Education of Montenegro. (2017): *The best start for developing the full potential of children through early learning programs*. Sarajevo: Save the Children for Northwest Balkans.
- Save the Children UK. (2007): Škola za sve - uključivanje djece sa razvojnim teškoćama u obrazovanje [School for all – inclusion of children with developmental disabilities in education]. Podgorica: Save the Children UK, Montenegro Program.
- Srdić, V., & Cvjetičanin, S. (2012): Obrazovna integracija Roma u Srbiji [Educational integration Roma in Serbia]. *Social Research: Journal for General Social Issues*, 21., pp. 569–587. DOI: 10.5559/di.21.2.14
- Statistical Office of Montenegro – MONSTAT. (2025): Primary education – Elementary schools and resource centers. Bulletin 45/2025. Podgorica: MONSTAT.
- Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori 2008-2013* [Strategy for Inclusive Education in Montenegro 2008–2013]. Podgorica: Ministarstvo prosvjete.
- Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori 2014–2019* [Strategy for Inclusive Education in Montenegro 2014–2018]. Podgorica: Ministarstvo prosvjete.
- Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori 2019–2025* [Strategy for Inclusive Education in Montenegro 2019–2025]. Podgorica: Ministarstvo prosvjete.
- Strategija ranog i predškolskog obrazovanja 2021-2025* [Early and Preschool Education Strategy 2021–2025]. Podgorica: Ministarstvo prosvjete, nauke, inovacija i sporta.
- Strategija reforme obrazovanja za period 2025-2035* [Education Reform Strategy for the Period 2025–2035]. Podgorica: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija
- Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori 2016-2020* [Strategy for the Integration of Persons with Disabilities in Montenegro 2016–2020]. Podgorica: Ministarstvo rada i socijalnog staranja.
- Ugarak, M., Mahalbašić, Dž., Varnica, D., & Žugić, M. (2021): *Priručnik za radne terapije za djecu i odrasle sa poteškoćama u razvoju* [Handbook for occupational therapy for children and adults with developmental difficulties]. Tešanj: Agencija za razvoj opštine Tešanj.
- UNESCO (1994, June): *The Salamanca Statement and Framework for Action*. World Conference on Special Needs Education: Access and Quality. Salamanca, Spain.
- UNICEF & Special Olympics. Young Athletes & Special Olympics Montenegro (n.d.): *Priručnik aktivnosti – Young Athletes – Activity manual*. Retrieved June 29, 2025, from: <https://www.skolskiportal.edu.me/Inkluzivno%20obrazovanje/PRIRU%C4%8CNIK%20AKTIVNOSTI.pdf>
- UNICEF (2013): *Study on barriers to education in Montenegro – Roma and Egyptian children*. Podgorica: UNICEF Montenegro.
- UNICEF (2022): *Education sector analysis 2015–2020*. Podgorica: UNICEF Montenegro and Ministry of Education.

- Uredba o izboru predstavnika nevladinih organizacija u radna tijela organa državne uprave i sprovođenju javnih konsultacija u pripremi zakona i strategija [Decree On The Election Of Representatives Of Nongovernmental Organizations Into The Working Bodies Of The State Administration Bodies And Conducting Public Consultation In Preparation Of Laws And Strategies]. (2018). *Službeni list Crne Gore*, br. 041/18.
- Ustav Crne Gore [Constitution of Montenegro]. *Službeni list Crne Gore* (2013), br. 01/07, 38/13.
- Veljić, Č. (2012): *Metodika rada sa djecom sa posebnim potrebama* [Methodology of working with children with special needs]. Nikšić: Filozofski fakultet.
- Zakon o državnoj upravi [Law on Public Administration] (2022). *Službeni list Crne Gore*, br. 078/18, 070/21, 052/22.
- Zakon o gimnaziji [Law on Gymnasiums]. (2025). *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 064/02, 049/07; *Službeni list Crne Gore*, br. 045/10, 073/10, 039/13, 047/17, 145/21, 060/25.
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim potrebama* [The Law Amending and Law on Upbringing and Education of Children with Special Needs]. (2010). *Službeni list Crne Gore*, br. 045/10.
- Zakon o nevladinim organizacijama [Law on Non-Governmental Organizations]. (2011). *Službeni list Crne Gore*, br. 039/11, 037/17, 084/24.
- Zakon o nevladinim organizacijama [Law on Non-Governmental Organizations]. (2017). *Službeni list Crne Gore*, br. 039/11 i 037/17 14. jun 2017)
- Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju [Law on Primary Education and Upbringing]. (2025). *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 064/02, 049/07; *Službeni list Crne Gore*, br. 045/10, 040/11, 039/13, 047/17, 059/21, 003/23, 051/25.
- Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju [Law on Preschool Education and Upbringing]. (2017). *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 064/02, 049/07; *Službeni list Crne Gore*, br. 080/10, 040/11, 040/16, 047/17.
- Zakon o srednjem obrazovanju [Law on Higher Education]. (2024). *Službeni list Crne Gore*, br. 044/14, 052/14, 047/15, 040/16, 042/17, 071/17, 055/18, 003/19, 017/19, 047/19, 072/19, 074/20, 104/21, 086/22, 125/23, 033/24, 088/24.
- Zakon o stručnom obrazovanju [Law on Vocational Education]. (2025). *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 064/02, 049/07; *Službeni list Crne Gore*, br. 045/10, 039/13, 047/17, 145/21, 069/25.
- Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama [Law on Upbringing and Education of Children with Special Educational Needs]. (2017). *Službeni list Crne Gore*, br. 080/04 i *Službeni list Crne Gore*, br. 045/10 i 047/17)
- Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama [Law on Upbringing and Education of Children with Special Educational Needs]. (2021). *Službeni list Crne Gore*, br. 080/04; *Službeni list Crne Gore*, br. 045/10, 047/17, 145/21.
- Zakon o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom [Law on Prohibition of Discrimination against Persons with Disabilities]. (2015). *Službeni list Crne Gore*, br. 035/15, 044/15.

AZ OKTATÁS REJTETT AKTORAI: CIVIL SZERVEZETEK A HATÁRON TÚLI MAGYAR OKTATÁSBAN

Kopp Erika – Kiss Beáta

1. Bevezető

A határon túli magyar civil pedagógusszervezetek nemcsak a kisebbségi magyar oktatás és identitás megőrzésében, hanem számos egyéb területen is kulcsszerepet játszanak. Működésük rendszerszintű hatásait azonban eddig kevésbé vizsgálták. E szervezetek között meghatározó szerepet töltenek be az országos szervezetek. Jelenleg nyolc olyan magyar civil pedagógusszervezet működéséről tudunk, melyek a határon túli magyar pedagógusok átfogó, országos szakmai szervezetét jelentik. A vizsgált szervezetek a következők: Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete (ÉMPE); Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma (HMPF); Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ); Muravidéki Pedagógusok Egyesülete (MPE); Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége (RMPSZ); Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ); Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete (VMPE). A határon túli magyar civil pedagógusszervezetek közül az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége (AMESZKSZ) adatait nem elemezzük, mivel ernyőszervezet, saját tagsága nincs. E szervezetek mellett léteznek olyan határon túli tanári, szakmai egyesületek is, amelyek valamilyen konkrét tevékenységre specializálódnak. Pl. a KATEDRA Társaság Felvidéken (tehetséggondozás, minőségfejlesztés) vagy az AMAPED Ausztriában (anyanyelv ápolása), ezekkel azonban vizsgálatunk most nem foglalkozik.

A szervezetek munkájáról meglepő módon szinte alig találunk kutatási beszámolókat, bár tevékenységeik, működésük, valamint ezek szakmai és politikai kontextusának változása ezt több szempontból is indokolná. Egyrészt a 2011 óta megvalósuló nemzetpolitikában a határon túli oktatási támogatások kiemelkedő szerepet kapnak, melyek elosztásában és felhasználásában e szervezetek egy része fontos szereplőként jelenik meg. Másrészt a hálózatkutatás, mint vizsgálati terület jelentősége az utóbbi évtizedekben folyamatosan erősödik, amelyre kitűnő példát jelentenek e szervezetek. Harmadrészt a pedagógusok szakmai fejlődése szempontjából a magyar civil pedagógusszervezetek szerepe, mint kutatási fókusz és oktatáspolitikai cél jelentősége nő, ami szintén indokolná vizsgálatukat. E hiányra reagálva jelen tanulmány célja, hogy bemutassa e szervezetek tevékenységeit, különös tekintettel arra, hogyan támogatják e hálózatok a pedagógusok szakmai fejlődését, és hogyan járulnak hozzá a kisebbségi magyar közösségek fennmaradásához.

2. Történeti és társadalmi kontextusban: a határon túli magyar civil pedagógusszervezetek működésének feltételrendszere

A vizsgált szervezetek történeti-politikai-gazdasági-társadalmi környezetének sajátosságai

Az utóbbi években a civil szervezetek kutatásában (pl. Salamon et al., 2017, 2023) és az összehasonlító neveléstudományi kutatásokban (pl. Verger, 2021) egyaránt előtérbe került a társadalmi kontextus szerepe a civil szervezetek működésének megértésében. E vizsgálatok egyúttal azt is igazolják, hogy az összehasonlításhoz szükséges átfogó fogalomrendszer csak a helyi sajátosságokra, történelmi, gazdasági, társadalmi és politikai összefüggésekre reflektálva alakítható ki, kutatásunk is e szemlélethez illeszkedik.

A vizsgált országok – Szlovákia, Románia, Ukrajna, Szerbia, Szlovénia és Horvátország – oktatási rendszereinek történeti gyökerei közösek: a Monarchia idején kialakult kontinentális, centralizált oktatási modellt később a szovjet típusú oktatáspolitikai váltotta fel. Ennek hatása ma is érzékelhető: az állami irányítás domináns, a tanári autonómia korlátozott és az oktatás tartalmát központi tantervi szabályozás irányítja (Kopp és Kálmán, 2023; Kowalczuk-Walędziak és mtsai., 2023; Németh, 2005).

A régióban az elmúlt évek oktatáspolitikai reformjai azonos célokat követve, de eltérő ütemben zajlottak. Szlovákiában és Romániában a tanári professzionalizáció jeleként megjelentek a tanári értékelési rendszerek – például a portfólióalapú minősítés és vezetői visszajelzések. Ezzel szemben Szerbiában és Horvátországban ezek a megoldások még csak részben vannak jelen. Ukrajnában a helyzetet tovább súlyosbítja az orosz-ukrán háború: a tanulólétszám csökkenése, a pedagógusok

elvándorlása és az oktatási infrastruktúra romlása miatt az oktatás feltételei jelentősen gyengültek (Eurydice, 2023). A tanárhány régiószerte jellemző, különösen a természettudományos tárgyak esetében és a vidéki vagy szóróványtelepüléseken. Ez a hiány strukturális és demográfiai okokra, valamint a pálya csökkenő vonzerejére vezethető vissza, különösen azokban az országokban, ahol a tanári fizetések és a munkakörülmények nem versenyképesek.

Gazdasági szempontból az oktatás finanszírozása is jelentős eltérést mutat. Szlovénia és Horvátország GDP-arányosan többet fordít oktatásra, és a tanári fizetések megközelítik az országos átlagbért. Ezzel szemben Romániában a GDP 3,1%-át költik oktatásra, és a tanárok átlagbére az országos szint 61%-át sem éri el. Ukrajnában a helyzet még kedvezőtlenebb: a háborús körülmények, az infláció és a gazdasági instabilitás tovább csökkentik a pedagóguspálya presztízsét és anyagi vonzerejét (OECD, 2023).

A társadalmi tényezők közül kiemelendő a tanári hivatás megbecsültsége. A régió keleti felén – például Ukrajnában és Romániában – alacsonyabb társadalmi presztízs jellemzi a tanári pályát, különösen a fiatalok között. Ezzel szemben Szlovéniában és Horvátországban a pedagóguspálya stabilabb és kiszámíthatóbb életutatót kínál, amit a közbizalom szintje és az oktatási rendszer iránti elégedettség is alátámaszt (OECD, 2020).

A felsorolt tényezők – történeti örökségek, aktuális gazdasági mutatók és társadalmi attitűdök – nem csupán az oktatási rendszerek általános működését határozzák meg, hanem a határon túli magyar pedagógus civil szervezetek lehetőségeit is. Ezek a szervezetek gyakran olyan környezetben működnek, ahol az oktatás decentralizációja, az oktatáspolitikai bizonytalanság vagy az infrastruktúra hiányosságai különösen nehezé teszik a hosszú távú tervezést és a szakmai fejlesztések megvalósítását.

A kisebbségi magyar közösségek és a magyar iskoláztatás jellemzői

A szervezetek működésében közös pont a kisebbségi lét, azonban e területen is számos különbség azonosítható, mivel a kisebbségi magyar közösségek a trianoni békekötést követően kialakult helyi politikai és társadalmi helyzetben formálódtak. A kisebbségi lét történelmi narratívája gyakran veszteséggel és alkalmazkodási kényszerekkel teli, mégis az elmúlt évtizedekben a fiatalabb generációk számára a kisebbségi életforma általában természetes élethelyzetként jelenik meg (Papp Z., 2012). Ez a kettősség jelentős hatással van a magyar pedagógusközösségek és civil szervezetek működésére is.

A közösségek az elmúlt évszázad során jelentős átalakuláson mentek keresztül: a korábbi kényszerközösségek fokozatosan akarati közösségekké váltak (Bárdi, 2004). Szarka (1999) a kisebbségi közösségek között három típust különböztet meg: a nemzeti kisebbségek csoportját (azok, akik kiforrott nemzeti közösségtudattal rendelkeznek), az etnikai kisebbségeket (akik az eredeti vagy anyanemzeti közösségtől tartósan külön

fejlődtek, s ehhez elsősorban a származás és a beszélt nyelv alapján kötődnek), illetve a regionális kisebbségi csoportokat (amelyeknek tagjai identitásukat egy régióhoz való kötődésükkel fejezik ki). A Magyarországgal szomszédos országokban élő magyar kisebbségek mindegyike hordozza e kategóriák jegyeit, azonban az egyes típusjegyek arányában jelentős eltérések figyelhetők meg. A romániai, szlovákiai és ukrainai magyar közösségek nagyobb arányban élnek magyar többségű településeken, tehát erős a nemzeti kisebbségi jelleg, míg a szlovéniai, szerbiai és horvátországi magyarok az etnikai és regionális kisebbségi csoportok jellemzőit is magukon hordozzák. E különbségeket továbbá a földrajzi helyzet, illetve a településszerkezet és a nyelvhasználat terén is tetten érhetjük: a négy kisebb magyar közösség döntően nem magyar többségű településeken él. A három nagyobb magyar közösség tagjai körében, noha többé-kevésbé kétnyelvűek élnek, mégis az anyanyelv a domináns, nem utolsósorban azért, mert több mint fele arányban magyar többségű településekről van szó. Az erdélyi és szlovákiai magyar közösségek esetében nagyobb eséllyel beszélhetünk kisebbségi (rész)társadalomról (Gyurgyik és Kiss, 2010; Papp Z., 2012).

A vizsgált civil szervezetek tagjai döntő részben pedagógusok, többségük magyar tannyelvű oktatási-nevelési intézményekben dolgozik. A szervezetek működésének fontos történeti kontextusa, hogy a határon túlra került magyar kisebbség a legtöbb esetben folyamatos küzdelmet vívott a magyar identitás, és ennek egyik meghatározó eszköze, a magyar tannyelvű oktatás megtartása érdekében (Papp Z., 2012; Pusztai és Márkus, 2017). Ez nem csupán az identitásmegőrzés eszköze, hanem a kisebbségi közösségek társadalmi integrációjának egyik legfontosabb intézményi kerete is.

A magyar tannyelvű oktatás jogi helyzete a vizsgált szervezetek oktatási rendszereinek többségében az utóbbi évtizedben lassan rendeződni kezdett, amelyhez hozzájárult az egyes országok Európai Unióhoz történő csatlakozása vagy csatlakozási törekvése. (Eurydice, 2019). Az uniós tagországokban a kisebbségek helyzetéről törvényerejű egyezmények rendelkeznek, ezeket azonban nem ratifikálta még az összes tagállam (Maráczi, 2015, 2016). Ezek csupán keretként szolgálnak, sok részletkérdés tagállami hatáskörben van. Azon államokban, amelyek nem tagjai az EU-nak, az országos szabályozást követi a kisebbségvédelem, illetve a kisebbségi oktatás. Ezek mellett egyéb európai uniós dokumentumok, jelentések és ajánlások is szolgálják az őshonos kisebbségek jogi helyzetének rendezését (Mészáros és Bólya 2018).

Azonban a kisebbségi oktatás mindegyik szervezet működési területén szoros összefüggésben áll a kisebbségpolitikával, annak pártpolitikai összefüggéseit leképezi (Kozma, 2006). Jelenleg, 2025-ben érzékelhető, hogy a közép-európai populista-nacionalista politikai erők erősödése számos szervezet rendszerkörnyezetében felerősíti a nemzetiségekkel kapcsolatos konfliktusokat, amelyek kapcsán akár a már elért, a kisebbségi nyelvhasználatra és egyéb oktatási jogokra vonatkozó konszenzus is megkérdőjeleződhet.

A magyar tannyelvű oktatás helyzete az egyes rendszerekben ezen túl is markáns különbségeket mutat, melynek fontos mutatója a magyar tannyelvű oktatásban résztvevő általános iskolai tanulók létszámának alakulása (Gyurgyík és Kiss, 2010; Papp Z., 2012). Tátrai és munkatársai 2019-es vizsgálatukban nemcsak az egyes országok, hanem településtípus és a magyarság koncentráltasága terén is azonosították a fő változásokat: míg Kárpátalján növekedett a magyar tanulólétszám, Erdélyben és Dél-Szlovákiában enyhén, a vajdasági területeken viszont radikálisan csökkent. A teljes folyamat minden vizsgált országban együtt járt a városi tanulólétszám növekedésével és a falun élő tanulók számának csökkenésével. Néhány rendszerben viszont a magyar nyelvű tanulók létszámának koncentrált növekedése is megfigyelhető volt, ez Dél-Szlovákiában a magyar anyanyelvű roma tanulók arányának, Kárpátalján pedig a nem magyar anyanyelvűek növekvő magyar oktatásban történő részvételének tudható be. (Tátrai et al., 2022) E jelenségek szükségszerűen befolyásolják az egyes szervezetek pozícióját, lehetőségeit és funkcióit az adott oktatási rendszeren belül.

A szervezetek működésének finanszírozási háttere és jogi környezete

A vizsgált szervezetek mindegyike civil szervezet, bevételeiket tagdíj, illetve pályázati támogatások biztosítják. Bár a pályázati lehetőségek zöme magyarországi, de kapnak támogatást anyaországuktól is, ennek nagyságrendjéről sajnos nem áll rendelkezésre adat. A szervezetek honlapján éves pénzügyi beszámolót nem találtunk. A rendezvényeket és továbbképzéseket pályázatokból, valamint alkalmi támogatásokból finanszírozzák.

A Magyarországról érkező támogatásokra vonatkozóan némileg több információ áll rendelkezésre, a szervezetek működése szempontjából fontosabb adatokat foglaljuk össze a következőkben. Magyarország kormánya lényegében 2014-től kezdve egyre növekvő támogatásokat biztosít a határon túli szervezeteknek, ezen belül a támogatások jelentős része eltérő forrásokból fokozatosan átkerült a Bethlen Gábor Alaphoz (Bányai 2020a, Bányai 2020b), (Mandel és Morvai, 2022). Az alap határon túli civil szervezetek működtetéséhez is biztosít támogatást, melyre a vizsgált szervezetek is pályázhatnak, például a Nemzeti Együttműködési Alap (NEA) által biztosított kiírásokban. A pályázatok közül a Bethlen Gábor Alap „Szülőföldön magyarul” programjában a vizsgált szervezetek közül három (SZMPSZ, RMPSZ, HMPF) a Rákóczi Szövetséggel kötött szerződés részeként lebonyolító partnerként vesz részt (Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2024). 2023-ban a programban több mint 22 milliárd forintot különítettek el az oktatásnevelési támogatásokra és taneszközökre. Az iskolakezdési támogatás is emelkedett: 2022-ben még körülbelül 22 000 Ft volt diákonként, ez az összeg 2024-re 100 000 Ft-ra nőtt, ekkor 227 159 kérelmet fogadtak el (maszol.ro, 2024). A Bethlen Gábor Alap 2023-as összes jóváhagyott támogatása meghaladta a 81 milliárd forintot, amely

a támogatási politikák volumenének megugrását jelzi (Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2024). Fontos azonban figyelembe vennünk, hogy ezek az összegek nem feltétlenül fedik le mindazokat a tevékenységeket, amelyeket a pedagógus civil szervezetek folytatnak (pl. továbbképzések, szervezeti működés, szakmai programok). Bár ezek az adatok fontos indikátorai a támogatások növekedésének, e tanulmány nem fókuszál a finansziális háttér részletes elemzésére; ezen dimenziók inkább háttérinformációként szolgálnak, amelyek jelentősen befolyásolják a pedagógusszervezetek működését.

A vizsgált országokban a civil szervezetek működését általánosan az önkéntesség, a nonprofit jelleg, az átláthatóság és a közhasznúság elvei határozzák meg, de a konkrét szabályozás eltérő hangsúlyokat mutat. E téren az európai egyezmények keretszabályozásként működnek, az egyes államok gyakorlatában jelentős különbségek figyelhetők meg (Civil Society in Central and Eastern Europe, 2019). Szerbiában és Horvátországban az egyesületek és alapítványok működését külön törvények rendezik, amelyek kiemelik a közérdekű tevékenységek támogatását és a szigorú gazdálkodási szabályokat. Szlovéniában közhasznú státuszt csak bizonyítottan közérdekű és legalább két éve működő szervezetek kaphatnak, a tagi részvétel és az önkormányzatiság hangsúlyával. Romániában szintén a közhasznúság és az átlátható működés a feltétel, amelyhez részletes pénzügyi beszámolók és három év folyamatos működés szükséges. Szlovákiában a legújabb szabályozás 2025-től átláthatósági jelentést és a külföldi támogatások bejelentését írja elő, megszegése esetén bírságokkal és személyes felelősséggel (Euractiv, 2025, Verejná správa SR, 2025). Ukrajnában az alapelvek között szerepel az önkéntesség, az önkormányzatiság és az átláthatóság, kötelező a pénzügyi beszámolás és a külföldi források nyilvántartása, különösen állami támogatások esetén (Civil Society in Central and Eastern Europe, 2019).

Bár minden országban világosan meghatározottak az átláthatóság és beszámolás követelményei, a vizsgált pedagógusszervezetek gyakorlatában ezek nem minden esetben nyilvánosak: a honlapokon például rendszeres pénzügyi jelentéseket nem találtunk, ami a civil legitimitás és a közösségi bizalom szempontjából kihívást jelenthet.

Civil szervezetek, szakmai hálózatok és a tanárok tanulása

A vizsgált szervezetek mindegyike megfelel a civil szektor (CNP) kritériumainak (Unesco, 2017): formálisan vagy informálisan szervezettek, elkülönülnek az államtól, nem profitorientáltak, önálló belső irányítással működnek, részvételük önkéntes. A civil szektoron belül az oktatáshoz kötődő szervezetek gyakran az állami ellátás hiányait pótolják (Salamon et al., 2023; Unesco, 2017), különösen olyan területeken, amelyeket az állam nem vagy nem megfelelően fed le – ez a jelenség a vizsgált szervezetek esetében is jól megfigyelhető.

E szervezetek szakmai hálózatokként is működnek: olyan közösségi struktúrák, ahol intézmények és pedagógusok szoros együttműködésben osztanak meg tudást, jó gyakorlatokat és fejlesztési tapasztalatokat (Kopp, 2020). A szakmai hálózatok lehetnek formálisak vagy informálisak, állami keretek között vagy civil alapon szerveződők, de a határon túli magyar civil pedagógusszervezetek legfőbb sajátossága éppen a civil működésből fakadó rugalmasság és közösségi beágyazottság. Ez teszi lehetővé, hogy a pedagógusok tanulásához olyan tereket hozzanak létre, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a helyi igényekhez, és sok esetben kiegészítik vagy pótolják az állami továbbképzési kínálatot.

A kutatások szerint a tanári szakmai fejlődés hagyományosan egyéni, formális keretekhez kötődött, de napjainkban egyre nagyobb szerepet kap a hálózati, közösségi és informális tanulás (Darling-Hammond, 2017; Kopp, 2020). A civil szervezetek által működtetett hálózatok ebben kulcsfontosságúak: nemcsak tanulási alkalmakat nyújtanak, hanem a pedagógusok közötti kapcsolati tőkét is erősítik, ami a szakmai közösségek hosszú távú fenntarthatóságának egyik legfőbb forrása. A kapcsolódás intenzitása, az együttműködés szintjei értelmezéséhez kutatásunkban Chapman és Fullan (2007) tipológiáját használjuk, mely az együttműködés négy szintjét különbözteti el: asszociáció (alkalmi, formális kapcsolatok), kooperáció (rövid távú, problémamegoldó együttműködések), kollaboráció (fenntartható, közös célokra épülő tevékenységek) és kollegialitás (hosszú távú, stratégiai partnerségek).

A szakmai hálózatok sikerességét több tényező befolyásolja. A vezetői stratégia és vízió, a szervezeti kultúra és az átlátható működés mind hozzájárulnak a tagok bevonódásához és az együttműködési hajlandósághoz. A bizalomra épülő kapcsolatok és kulcsemberek szakmai tőkéje különösen a civil hálózatokban fontos, mivel ezek biztosítják a forrásokhoz és információkhoz való hozzáférést (Chapman és Fullan, 2007; Moolenaar et al., 2012; Coppe, 2023). Az innovációra való nyitottság és az új technológiák alkalmazása pedig lehetőséget ad arra, hogy e szervezetek országos vagy nemzetközi szinten is láthatóvá váljanak (Azorín és Hernández, 2024).

A hálózatok célja az oktatás minőségének javítása, a pedagógusok munkájának támogatása és ezáltal közvetve a tanulói eredmények növelése (Moolenaar et al., 2014). Emellett a civil szervezeti működés olyan funkciók ellátását is lehetővé teszi, amelyeket az állami rendszerek nem tudnak biztosítani: szolgáltatások bővítése, közös erőforrás-használat, pályázati részvétel, érdekvédelem vagy akár az iskola-bezárások elleni közösségi fellépés (Muijs et al., 2010; Muijs, 2014).

A szakirodalom fentebbi eredményeire támaszkodva vizsgálatunk a következő kutatási kérdésekre keresi a választ:

1. Hogyan értelmezik a vizsgált civil szervezetek saját küldetésüket az eltérő kontextusokban?
2. Milyen típusú tevékenységeket végeznek a szervezetek, és ezek miként járulnak hozzá a célok megvalósításához?

3. Milyen együttműködési szintek (asszociáció, kooperáció, kollaboráció, kollegialitás) figyelhetők meg a szervezetek működésében, és ezek milyen összefüggést mutatnak a környezeti tényezőkkel?

3. A kutatás folyamata, a vizsgált minta, eszközök, módszerek

A kutatási kérdések megválaszolásához a 2023 márciusától 2024 decemberéig zajló adatgyűjtés során kevert módszertant alkalmaztunk: kérdőívvel vizsgáltuk a tagok véleményét, interjúkkal gyűjtöttünk adatokat a vezetőktől, tematikus elemzést végeztünk a szervezeti dokumentumokon. A szervezetenként gyűjtött adatok összegzése a mellékletben található.

A vizsgálatban résztvevő szervezetek többsége országos hatáskörű (2. melléklet), kivéve Szerbiát, ahol két különböző regionális civil pedagógusszervezet működik: 1995-ben a Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesületéből kivált az Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete. A legtöbb egyesület helyi, kisebb alap-, illetve területi/regionális szervezetek szövetségeként működik. Az egyes szervezetek taglétszáma jelentős eltérést mutat, összefüggésben az adott iskolarendszerben működő magyar iskolák számával és a pedagógusok létszámával.

Az adatgyűjtés során minden szervezet esetében vizsgáltuk a honlapot, illetve – amennyiben hozzá tudtunk férni – az alapító okiratot és/vagy SzMSz-t is. Ezzel párhuzamosan zajlott a félig strukturált interjúk felvétele, amelyet rögzítettünk majd átiratot készítettünk belőle, valamint a szervezetek tagjai körében végzett online kérdőíves adatgyűjtés is. A kérdőívben a tagokat a szervezet céljairól, feladatairól kérdeztük, Likert-skálán értékelve a célok fontosságát. A kategóriákat Muijs és munkatársai (2010) által a pedagógusok hálózati tanulása kapcsán definiált funkciók és célok alapján fogalmaztuk meg, a konkrét kategóriákat az eredményeknél mutatjuk be.

A szervezeti dokumentumokon elméletvezérelt tematikus kódolást végeztünk, illetve azonos témák mentén elemeztük a szervezetek vezetőivel készített interjúkat is. A kódolás MaxQDA szövegelemző program segítségével készült. Az online kérdőíves vizsgálatra összesen 2 388 kitöltés érkezett, ebből az adatok tisztítása során 14,9%-ot távolítottunk el, végül 2 031 kitöltés került be az elemzésbe. A vizsgálati mintát szervezetenként az 1. mellékletben mutatjuk be.

4. Eredmények

A vizsgált civil szervezetek céljai és működési logikái

A szervezetek céljainak bemutatásához összegezzük az eltérő adatforrásokból kapott eredményeket. Az elemzés középpontjában a közös prioritások, a célok közötti eltérések és azok kontextuális magyarázata áll.

Közös célok és eltérő hangsúlyok

A dokumentumokat és interjúkat vizsgálva (3. melléklet) megállapítható, hogy minden szervezet küldetésében kiemelt szerepet kap a magyar nyelvű oktatás támogatása és a pedagógusok szakmai fejlődésének előmozdítása. E feladatok jellemzően továbbképzések, szakmai fórumok, akkreditált programok és közösségépítő rendezvények formájában valósulnak meg. A célok konkrét tartalma és súlya azonban országonként változik, amit részben a politikai, gazdasági, neveléstörténeti és társadalmi környezet különbségei magyaráznak.

A nagyobb, többen élő magyar közösségekkel rendelkező régiókban (például SZMPSZ, RMPSZ) hangsúlyosan jelenik meg az identitásörzés, a nemzeti kultúra ápolása és az anyanyelv használatának védelme. Szórványhelyzetben (például Szlovénia – MPE, Horvátország – HMPF) a szervezetek prioritásai inkább a fennmaradást szolgálják, például szórványprogramokkal, helyi együttműködések erősítésével.

„Avagy mi azt is szeretjük és szeretnénk hinni és tudni, hogy esetleg visszafordítanánk a diáklétszám csökkenését. Hogy azonban megfékezzük a folyamatot azzal, hogy olyan nemzettársakat tudnánk talán visszacsalni, akik már talán nem is beszélik a nyelvet, vagy nem olyan jól beszélik a nyelvet...” (HMPF I)

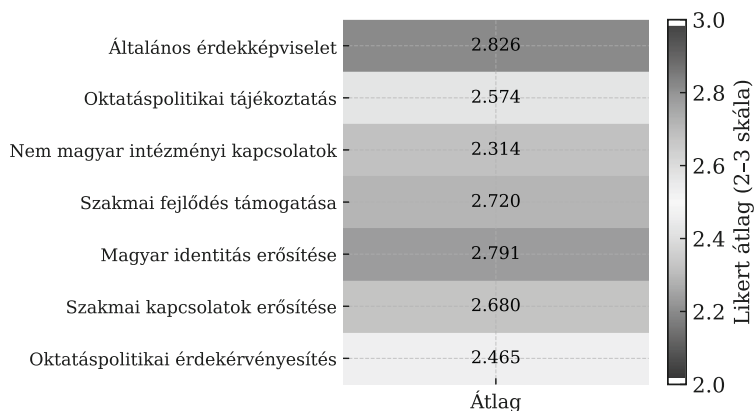
Egyes civil szervezeteknél a célok között kiemelt szerepet kap az intézményi háttér erősítése és az oktatáspolitikai befolyás növelése. A KMPSZ például jogi és oktatáspolitikai fellépést is vállal, különösen a magyar oktatás jogi védelmében.

„Sose volt úgy, hogy ne lett volna semmi gondja a kárpátaljai magyar oktatásnak. És ezért kellett, hogy létrejöjjön egy olyan szervezet, aki tud bennünket képviselni erővel.” (KMPSZ I)

Az elemzés kimutatta, hogy egyes célkitűzések – például a szórvány támogatása – nem minden esetben jelennek meg a hivatalos dokumentumokban, ugyanakkor a mindennapi gyakorlatban kiemelt szerepet kapnak. Ez arra utal, hogy a szervezetek a formális célokon túl rugalmasan, a helyi igényekhez igazodva alakítják tevékenységüket.

Tagsági percepciók

A kérdőíves vizsgálat eredményei nagyrészt megerősítik a dokumentumelemzés és az interjúk során azonosított szervezeti célokat. A válaszok átlaga azt mutatja, hogy a pedagógusok minden vizsgált országban legfontosabbnak a magyar identitás erősítését, a szakmai fejlődés támogatását, valamint a pedagógusok közötti szakmai kapcsolatok erősítését tartják. Az átlagértékek 2,7–2,8 körül mozognak a hárompontos skálán, ami kiemelten magas percepciók értéknek számít, és jelzi, hogy e célok minden közösségben kulcsfontosságúak.

1. ábra. A szervezetek céljai az összes válasz alapján

A kapott eredményeket szervezetenként csoportosítva Levene-próbát végeztünk, mely alapján a csoportok varianciája nem bizonyult homogénnek, ezért a Welch-ANOVA alkalmazása mellett döntöttünk, mivel ez az eljárás nem érzékeny a varianciák különbségére. A Levene-próba egy statisztikai eljárás, amely azt vizsgálja, hogy az egyes csoportok szórása (varianciája) megegyezik-e. Mivel elemzésünk több pedagógusszervezet válaszait hasonlította össze, fontos volt ellenőrizni, hogy az eltérések mértéke hasonló-e a csoportok között. Ha nem, akkor a hagyományos ANOVA nem megbízható. Ezért alkalmaztuk a Welch-ANOVA-t, amely olyan statisztikai módszer, amely lehetővé teszi a csoportok átlagainak összehasonlítását még akkor is, ha a varianciák eltérnek. Ez különösen fontos a mi esetünkben, mivel a szervezetek taglétszáma és háttere is eltérő.

A statisztikai vizsgálatok alapján az identitás, a szakmai fejlődés és a szakmai kapcsolatok dimenziókban nem mutatható ki szignifikáns eltérés a szervezetek között, tehát függetlenül attól, hogy tömbmagyarságban vagy szórványhelyzetben működnek, a pedagógusok hasonló mértékben tartják fontosnak e célokat. Ezzel szemben más dimenziókban – különösen az oktatáspolitikai tájékoztatás, az érdekérvényesítés és a nem magyar intézményekkel való kapcsolatépítés esetében – szignifikáns különbségek mutatkoznak.

Mivel a Welch-ANOVA csak azt jelzi, hogy van eltérés valahol, de nem azonosítja pontosan, mely csoportok között, ezért post hoc elemzést is végeztünk. A Tukey-féle post hoc teszt segítségével meg tudtuk határozni, hogy pontosan mely szervezetek között figyelhetők meg szignifikáns eltérések. Ez az eljárás különösen alkalmas több csoport összehasonlítására, mivel csökkenti annak kockázatát, hogy véletlenszerű különbségeket statisztikailag is jelentősnek értékeljünk.

A post hoc Tukey-tesztek eredményei szerint az oktatáspolitikai tájékoztatás szerepének megítélése alapján két nagyobb alcsoport különíthető el. Az így elkülönített alcsoportok egyikébe (VMPE, KMPSZ, HMPF, SZMPSZ, RMPSZ) azok a szervezetek tartoznak, ahol a tagság közepesen fontosnak tartja e funkciót. A másik alcsoport

(MPE, ÉMPE) ezzel szemben magasabb értékeket mutat, jelezve, hogy a szlovéniai és az észak-bácskai pedagógusok körében nagyobb igény van az oktatáspolitikai információk közvetítésére. Ez részben magyarázható a helyi kisebbségi közösségek méretével és politikai mozgásterével: a kisebb szervezetek tagjai inkább rászorulnak arra, hogy a szervezet hídként működjön a pedagógusok és az oktatáspolitikai döntéshozatal között.

Az érdekérvényesítés fontosságát tekintve a legnagyobb eltérés a HMPF és a MPE között figyelhető meg. A HMPF tagsága kifejezetten fontosnak tartja, hogy szervezete aktívan képviselje a magyar pedagógusok érdekeit az országos szintű oktatáspolitikai döntésekben, míg a MPE tagjai jóval kisebb jelentőséget tulajdonítanak ennek. A homogén alcsoportok alapján a horvátországi, kárpátaljai, szlovákiai, vajdasági és romániai pedagógusok fontos feladatnak érzik az érdekérvényesítést, viszont a szlovéniai és muravidéki pedagógusok ezt kevésbé kiemelt funkcióként értékelik. Ez a különbség jól mutatja, hogy az érdekérvényesítés percepciója nem kizárólag a közösség méretével vagy intézményes hátterével függ össze, hanem a helyi társadalmi-politikai viszonyokkal és a szervezet saját stratégiájával is.

A nem magyar intézményekkel való kapcsolatépítés megítélése három alcsoportba rendeződött. A HMPF és a vajdasági VMPE tagjai jóval magasabb értékeket adtak, kiemelt jelentőségűnek tartják a nem magyar iskolákkal és pedagógusokkal való együttműködést. Ezzel szemben a KMPSZ és a MPE tagjai kevésbé érzik ezt fontosnak, amit a politikai környezet és a kisebbségi helyzet is befolyásolhat. A köztes helyen elhelyezkedő RMPSZ, ÉMPE és SZMPSZ mutatja, hogy bizonyos szervezeteknél a külső kapcsolatépítés mérsékelten jelenik meg, de nem tekinthető elsődleges feladatnak. Bár a statisztikai szignifikancia nem minden esetben erős, az alcsoportok közti eltérések tendenciaként világosan kirajzolódnak.

Összességében a kérdőíves vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a civil szervezetek tagjai három célt tekintenek egyöntetűen központiak: az identitás megőrzését, a pedagógusok szakmai fejlődésének támogatását és a belső szakmai kapcsolatok erősítését. Ezen túl azonban az oktatáspolitikai tájékoztatás, az érdekérvényesítés és a külső kapcsolatok megítélése erősen kontextusfüggő (Salamon et al., 2017), amelyet befolyásol a közösség mérete (tömb vagy szórvány), a kisebbségi jogok helyi intézményesültsége, valamint a szervezetek belső erőforrásai és stratégiái.

A szervezetek tevékenységei

A szervezetek tevékenységeit az interjúk és dokumentumok kódolását követően négy fő szintet meghatározva elemeztük (4. melléklet), a diákokra, pedagógusokra, szervezetekre és szakpolitikára irányuló tevékenységeket hasonlítottuk össze.

Diákokra irányuló tevékenységek

A szervezetek diákokkal kapcsolatos tevékenységeinek közös célja a magyar nyelvű oktatás választásának ösztönzése, valamint a tehetséggondozás és identitásfejlesztés biztosítása.

„...a tehetségfejlesztés, a Tudok, a Génusz, ezt nagyon szeretik a pedagógusaink, a diákjaink is, ugyanígy, akik ezekről, a Tudokról és a Génuszról tovább jutnak, azok már magyarországosak, és Magyarországon is nagyon szépen megállják a helyüket...” (VMPE I)

A legtöbb szervezet esetében közös elem a versenyek szervezése, amely a tanulmányi teljesítmény mellett a magyar nyelvi és kulturális értékek ápolását is szolgálja. Az anyanyelvi beiskolázás támogatása szintén szinte minden régióban megjelenik, de különböző mélységben. Romániában a legkomplexebb ez a tevékenység: a „Szülőföldön magyarul” program lebonyolítása mellett kollégiumi ellátást, tanszertámogatást és tehetséggondozó iskolát is működtetnek. Észak-Bácskában, Horvátországban és Muravidéken inkább célzott anyagi és eszköztámogatás történik. A Muravidéken emellett a szórványoktatás és SNI gyermekek támogatása is hangsúlyos, ami jelzi a sajátos helyi szükségletekre való reagálást.

Pedagógusokra irányuló tevékenységek

A pedagógusok támogatása minden régióban meghatározó cél, azonban az eszközrendszer, a struktúra és a fókuszok térségenként eltérnek. A továbbképzések mindenhol jelen vannak, de eltérő mértékben akkreditáltak és szervezettek. E téma kapcsán érzékelhető, hogy néhány szervezet számára az állami adminisztráció, a programok akkreditációjának biztosítása is nehéz feladatot jelent.

Erdélyben a Bolyai Nyári Akadémia, Felvidéken a Komárom–Rimaszombat tengelyű Nyári Egyetem biztosít magas szintű szakmai fórumokat, illetve számos területen megjelennek az állami képzések hiányainak pótlását célzó tevékenységek:

„...a nagy akadémiánk, ami évente 500-600 embert mozgat meg, tehát egy olyan 450-600 közötti jelentkezőnk van a Bolyai Nyári Akadémiánkon, (...), tantárgyközi megközelítésben próbáljuk ezeket úgy tematizálni, hogy az emberek közötti közös kapcsolódási pontokat találjuk meg.” (RMPSZ I2)
„Előadásokat, szakmai napokat szervezünk a gyógypedagógia, pszichológia, logopédia témaköréből, hogy részben pótolni tudjuk a hiányzó magyar nyelvű szakembereket.” (SZMPSZ I1)

Viszont a kisebb szervezeteknél e területen erős a magyarországi képzések szerepe.

„(...)próbálunk biológia, földrajz, történelem szakos tanároknak is anyanyelvi képzést biztosítani az anyaországban. (...) Azért fontosak ezek a dolgok, hogy mindenképpen olyan nyelvterületen valósuljanak meg, ahol

magyarul beszélnek az előadók. Mert Szlovéniában rajtunk kívül ugye nem tudunk nyújtani magyar nyelvi képzéseket.” (MPE I)

A Vajdaságban és Észak-Bácskában a „Nyári Akadémia” típusú képzések nemcsak tudásátadásra, hanem közösségépítésre és identitásformálásra is szolgálnak.

A fiatal pedagógusok beilleszkedésének támogatása, a mentorrendszer kiépítése az RMPSZ esetében jelenik meg expliciten, ami mutatja, hogy ez a szervezet tudatosan kezeli az utánpótlás és szakmai szocializáció kérdését. Emellett az RMPSZ esetében megfigyelhető a pedagógusközösségek tudatos építése, például tagnyilvántartást, regionális szakmai eseményeket és szakmai adatbázisokat működtet.

„Mi igyekszünk az elmúlt hét-nyolc évben tudatosan szervezni, ne csak véletlenszerű legyen a magyar pedagógus beiratkozása az RMPSZ-be, (...) legyen ez egy tudatos közösségszervezésben. Ezzel hoztuk létre a digitális nyilvántartónkat, ami (...) 5000 fölé emelte, képzelje el, hogy a regisztrált 3000-hez képest ezelőtt 6-7 évvel, most megdupláztuk a regisztrált tag-ságunkat ...” (RMPSZ I1)

A jogi segítségnyújtás is megjelenik több térségben (Kárpátalja, Felvidék, Vajdaság), ami jelzi a kisebbségi nyelvű oktatás jogi kiszolgáltatottságát.

Szervezeti működés: együttműködések és háttérintézmények

A szervezeti kapacitás és szakmai infrastruktúra erősen differenciált. Az SZMPSZ például saját pedagógiai intézetet és módszertani központot tart fenn, emellett civil, állami és nem állami partnerekkel is szoros együttműködést ápol. Az RMPSZ hasonlóan erős infrastruktúrával rendelkezik: módszertani központokat, ifjúsági szervezeteket, valamint anyaországi intézményeket integrál működésébe. Emellett tudatos pályázati stratégiát dolgozott ki a pénzügyi források megteremtésére.

A többi régió inkább a Kárpát-medencei együttműködésre épít. Kárpátalja, Észak-Bácska és Vajdaság is részt vesz Erasmus+ programokban, ami a nemzetközi horizont erősítését szolgálja. A kisebb, szórványosabb közösségek (Horvátország, Muravidék) számára a hálózati kapcsolatok kulcsfontosságúak a szakmai túlélés és fejlődés szempontjából.

Szakpolitikai tevékenységek

A szakpolitikai aktivitás intenzitása és mélysége jelentősen eltér. A szlovákiai SZMPSZ részt vesz oktatási stratégiák kidolgozásában, oktatáskutatást folytat (Comenius PI), azonban hiányossággént érzékeli, hogy a szervezet politikai kapcsolatai nem elég erősek. Bár van kommunikáció pártok képviselőivel, ezt szorosabbra kellene fűzni. A minisztériumi szintű érdekérvényesítésben ugyanis a szövetség önmagában kevésbé hatékony, és inkább a politikai aktorok tudnak valódi befolyást

gyakorolni. A pedagógusszövetség szerepe így jelenleg inkább konzultatív, mint döntéshozó.

„...az esetben, hogy a minisztérium meghív minket, véleményezzük dolgokat, és így tovább, de valójában átütő erőnk nincsen minisztérium szinten.”

(SZMPSZ I2)

Romániában az RMPSZ részt vesz a romániai oktatási rendszer reformjának előkészítésében, a törvényelőkészítő munkákban, részben az RMDSZ-szel való partneri együttműködésben. Ez a közvetlen politikai hatásgyakorlás ritka kivétel a régiók között. A KMPSZ elsősorban érdekvédelmi oldalról aktív: a nyelvtörvény elleni fellépések, valamint a magyar nyelvű oktatás védelme és az eszközellátás biztosítása jelzi a reagáló és védekező stratégia dominanciáját. A többi szervezet viszont szakpolitikai szinten inkább közvetett formákban van jelen: például tanügyi tanácsosok biztosításával, publikációs tér megteremtésével vagy véleményező szerepvállalással, együttműködéssel.

„(...) folyamatosan meg kell újítani a pedagógusoknak a szakmai ismeretét (...) Mindezt az Egyesület igyekszik úgy megvalósítani, hogy kísérje a Szerbiai Oktatási Minisztérium által működtetett oktatási rendszert.”

(ÉMPE I)

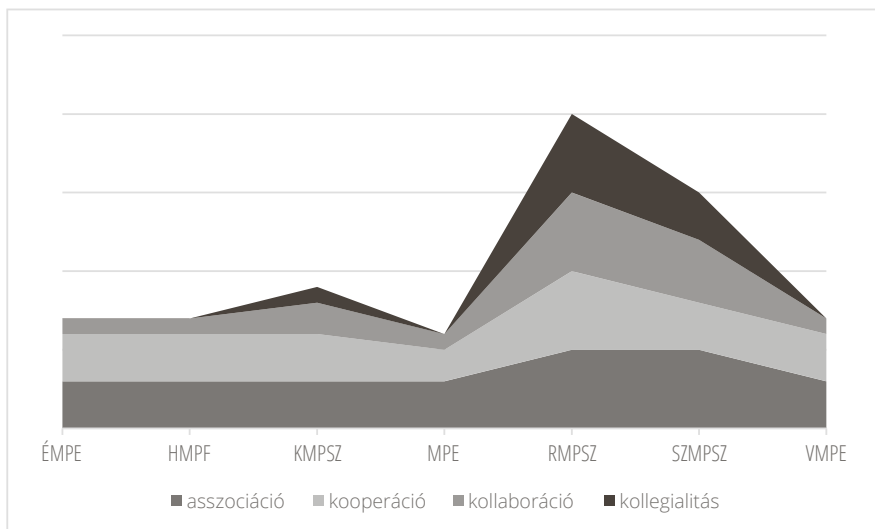
Együttműködés és hálózati működés

A határon túli magyar civil pedagógusszervezetek nemcsak céljaik és tevékenységeik, hanem együttműködési gyakorlataik alapján is különböznek egymástól. Elemzésünkhöz a Chapman–Fullan-féle modellt alkalmaztuk, amely az együttműködés négy szintjét különbözteti meg: asszociáció, kooperáció, kollaboráció és kollegialitás. A skála a laza, alkalmi kapcsolatokról a hosszú távú, intézményesült és stratégiai együttműködésekig terjed. Vizsgálatunk során azt is figyelembe vettük, hogy a szervezetek milyen szinten (tanulói, pedagógusi, intézményi vagy rendszerszintű) fejtenek ki tevékenységeket. A dokumentumok és interjúk alapján készítettünk egy szemléltető ábrát, mely az egyes szervezetek működését helyezi el a skálán (2. ábra).

Az elemzés egyik fő tanulsága, hogy az asszociáció és a kooperáció minden szervezet esetében meghatározó, függetlenül a mérettől vagy a kontextustól. Ez különösen a diákok szintjén érvényesül: a tanulmányi versenyek, kulturális rendezvények és szórványprogramok mindenhol közösségformáló és identitáserősítő funkciót töltenek be. A kisebb szervezeteknél ezek a funkciók dominálnak, a nagyobbaknál azonban kiegészülnek magasabb szintű, stratégiai együttműködésekkel.

A romániai RMPSZ áll legközelebb a kollegialitás szintjéhez: módszertani központok, reformtámogatás és államigazgatási partnerségek révén hosszú távú, stratégiai együttműködések épít, miközben alacsonyabb szinteken is aktív (pl. folyóiratok, versenyek). A kárpátaljai KMPSZ szintén a kollaboráció és a kollegialitás határán helyezkedik el: háborús környezetben is erős az érdekképviselés és

a pedagógus-továbbképzésben, a diákprogramok pedig a kooperációt erősítik. A szlovákiai SZMPSZ inkább a kooperáció és kollaboráció szintjén működik, programjai rendszeresek és gyakorlatorientáltak, míg a kollegialitás ritkábban jelenik meg, és az érdekképviselő főként konzultatív jellegű.

2. ábra. A vizsgált szervezetek elhelyezkedése az együttműködési skálán

A szerbiai VMPE a kooperáció és kollaboráció közé sorolható: beiskolázási és szórványprogramjai mellett a Nyári Akadémia már magasabb szintű együttműködés irányába mutat. A horvátországi HMPF a kollaboráció és kollegialitás határán áll, tehetséggondozás és intézményi kapcsolatok révén több szintet is lefed, de érdekképviselő inkább alkalmazkodó jellegű. A szlovéniai MPE főként kooperációs és kollaborációs szinten aktív: anyanyelvápolás és pedagógiai rendezvények révén erős közösségépítő szerepet tölt be, de stratégiai partnersége kevésbé jellemző. A szerbiai ÉMPE a kollaboráció szintjén helyezhető el: szórványprogramjai és innovatív gyakorlatainak terjesztése több szintet is elér, de a kollegialitás itt sem meghatározó.

Összességében minden szervezetnél erősen jelen van az asszociáció és a kooperáció, főként a diákprogramok révén. A kollaboráció és különösen a kollegialitás szintje viszont inkább a nagyobb erőforrásokkal és politikai beágyazottsággal rendelkező szervezetekre jellemző.

5. Következtetések– civil szervezetek, mint szakmai szereplők

A kutatás egyértelművé teszi, hogy a határon túli magyar civil pedagógus-szervezetek jellegükből fakadóan sajátos és pótolhatatlan szerepet töltenek be a kisebbségi oktatásrendszerében. Nem egyszerűen szakmai közösségek, hanem

olyan társadalmi aktorok, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a helyi közösségekhez, és civil alapon szerveződve képesek az állami rendszereket kiegészíteni vagy azok hiányosságait pótolni (Moolenaar et al., 2012; Muijs et al., 2010, 2014).

A vizsgálat kimutatta, hogy a szervezetek három alapvető funkciót töltenek be: (1) a magyar nyelvű oktatás és identitás megőrzése; (2) a formális képzési kínálatot kiegészítve, rugalmas, anyanyelvi programok révén a pedagógusok szakmai támogatása; (3) érdekképviselés és szakmapolitikai részvétel, a kisebbségi oktatás ügyének láthatóvá tétele a döntéshozatalban. E civil pedagógusszervezetek tevékenysége így messze túlmutat a kulturális hagyományőrzésen: egyszerre működnek tanulási térként, érdekvédelmi platformként és közösségi integrációs színtérként.

A szervezetek aktivitását jelentősen befolyásolja, hogy az adott közösség tömbben vagy szórványban él. A szórványhelyzetben működő szervezetek (például a MPE) erőteljesebben rá vannak utalva Magyarország és a nagyobb határon túli szervezetek szakmai támogatására, programjaik elsődlegesen a magyar nyelvű oktatás fenntartását célozzák. Ezzel szemben a tömbmagyarságra épülő szervezetek – mint Romániában az RMPSZ vagy Szlovákiában az SZMPSZ – nagyobb saját bázissal és erőforrással rendelkeznek, ami lehetővé teszi a szélesebb körű, stratégiai tevékenységek (módszertani központok, szakmapolitikai részvétel, hosszú távú partnerségek) megvalósítását.

Meghatározó szempont az is, hogy az adott ország az Európai Unió tagja-e. Az EU-tagállamokban a kisebbségi jogokat formális keretek támogatják, még ha alkalmazásuk sokszor hiányos is. Az EU-n kívüli térségekben – például Ukrajnában – a mozgástér szűkebb: a KMPSZ működését elsősorban jogvédelmi és érdekképviselési feladatok határozzák meg.

A „Szülőföldön magyarul” program – amelyben több szervezet is lebonyolító partnerként részt vesz – példa arra, hogyan kapcsolódik össze a civil jelenlét és a közpolitikai eszközök alkalmazása, a lebonyolítás révén a szervezetek növelik láthatóságukat és legitimitásukat. Ugyanakkor az eredmények alapján a részvétel önmagában nem eredményez automatikusan erősebb szakmai vagy érdekképviselési teljesítményt. A különbségeket gyakran a belső tényezők – a humán erőforrás minősége, a vezetői stratégiák vagy a hálózati kapcsolatok ereje – magyarázzák. A program fenntarthatósága és elfogadottsága szempontjából ezért is kulcskérdés az átláthatóság, amely a források világos, következetes dokumentálásával erősíti a közösségi bizalmat és a szervezetek szakmai hitelességét.

Együttműködés és hálózatosodás szempontjából vizsgálva, a Chapman–Muijs-modell alapján minden szervezetnél azonosítható az asszociáció és kooperáció szintje, különösen a diákok szintjén (tanulmányi versenyek, kulturális rendezvények). A kollaboráció és kollegialitás inkább a nagyobb, az érdekképviselési területen is involválódott szervezetekre jellemző (RMPSZ, SZMPSZ, KMPSZ), ahol intézményesült, hosszú távú partnerségek alakultak ki. A kisebb szervezeteknél a civil működés főként a közösségépítés és a szimbolikus identitásfenntartás révén érvényesül, ám itt is látható az alulról szerveződő innovációs potenciál.

6. Fejlesztési irányok: láthatóság, hálózatosodás, szakmapolitikai beágyazódás

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a határon túli magyar pedagógus-szervezetek jelentős, de gyakran alulértékelt szerepet töltenek be a pedagógusok szakmai fejlődésében. Fejlesztési szempontból elsődleges cél lehet a szervezetek láthatóságának növelése: szükséges, hogy a szakpolitikai döntéshozók és a formális képzési rendszerek szereplői ezeket a civil aktorokat a pedagógusok tanulása és az oktatási innováció legitim szereplőiként ismerjék el. Érdemes ennek érdekében a szervezetek munkájának átláthatóságát növelni, valamint a tevékenységeket, jó gyakorlatokat szélesebb körben disszeminálni.

Fontos fejlesztési irány a hálózatosodás és tudásmegosztás további erősítése, mind a határon túli szervezetek között, mind az anyaországi és nemzetközi szakmai közösségekkel való kapcsolatokban. A fenntartható kollaborációk feltétele a közös célokon alapuló partnerség, amely túllép az alkalmi együttműködéseken, és hosszú távú, intézményesült kapcsolatok építésére törekszik, ahogyan maguk a szervezetek is.

Hangsúlyos terület a szakmapolitikai beágyazottság növelése: szükség van olyan támogató struktúrákra, amelyek lehetővé teszik a szervezetek aktív részvételét az oktatáspolitikai döntések előkészítésében, különösen a kisebbségi oktatást érintő kérdésekben. Ez különösen igaz a szórvány régiókban működő szervezetekre, melyek számára fontos példát jelenthet a nagyobb szervezetek oktatáspolitikai részvétele. Ennek előfeltétele a szervezeti kapacitások megerősítése, a vezetők és szakemberek célzott képzése.

Összességében a határon túli magyar civil pedagógus-szervezetek civil erőforrás-koncentrációként működnek, amelyek egyszerre támogatják a pedagógusok szakmai munkáját, képviselik a közösségi érdekeket és biztosítják a kisebbségi közösségek társadalmi-kulturális újratermelését. Civil szerepük nem kiegészítő, hanem meghatározó tényező az oktatási alrendszerekben: olyan funkciókat látnak el, amelyeket az állami intézmények önmagukban nem tudnak.

Források

- Azorín, C., és Hernández, A. (2024). Networking for teacher professional development: Evidence and opportunities. *Teaching and Teacher Education*, 137, 104407. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2023.104407>
- Bányai B. (2020b). Magyarország határon túli magyarokat érintő támogatáspolitikájának átalakulása 2010–2018 (2. Rész). *REGIO*, 28(2), 143. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v28i2.311>
- Bárdi, N. (2004). Tény és való: A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete ; problémakatalógus (1. kiadás). Kalligram.
- Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. (2024, March 4). *Külhoni támogatások 2024*. bgazrt.hu. <https://bgazrt.hu/tamogatasok/kulhoni-tamogatasok/kulhoni-tamogatasok-2024/>

- Chapman, C., és Fullan, M. (2007). Collaboration and partnership for equitable improvement: Towards a networked learning system? *School Leadership és Management*, 27(3), 207–211. <https://doi.org/10.1080/13632430701379354>
- Civil Society in Central and Eastern Europe: Monitoring 2019. (2019). ERSTE Foundation.
- Coppe, T. (2023). Teacher networks: From a catalyst for enactment of professional development to a source of professional development. *Teachers and Teaching*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/13540602.2023.2263734>
- Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world: What can we learn from international practice? *European Journal of Teacher Education*, 40(3), 291–309. <https://doi.org/10.1080/02619768.2017.1315399>
- Euractiv. (2025). Slovak NGOs face new rules as chaotic bill clears parliament. *Euractiv*. <https://www.euractiv.com/section/politics/news/slovak-ngos-face-new-rules-as-chaotic-bill-clears-parliament/>
- European Education and Culture Executive Agency. Eurydice. (2023). *Structural indicators for monitoring education and training systems in Europe 2023: The teaching profession*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2797/849109>
- Gyurgyík, L., és Kiss, T. (2010). *Párhuzamok és különbségek: A második Világháború utáni erdélyi és szlovákiai magyar népességfejlődés összehasonlító elemzése*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány. ISBN 978-963-87999-7-5
- Kopp, E. (2020). A pedagógusok folyamatos szakmai fejlődése és tanulása az oktatási rendszer szintjén. *Neveléstudomány*, 2020/1, 62–82. <https://doi.org/10.21549/NTNY.28.2020.1.4>
- Kopp, E., és Kálmán, O. (2023). Teacher Education in Hungary: Between Autonomy and Control. In M. Kowalczyk-Walędziak, R. A. Valeeva, M. Sablić, és I. Menter (Eds.), *The Palgrave Handbook of Teacher Education in Central and Eastern Europe* (pp. 53–81). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-09515-3_3
- Kowalczyk-Walędziak, M., Valeeva, R. A., Sablić, M., és Menter, I. (Eds.). (2023). *The Palgrave Handbook of Teacher Education in Central and Eastern Europe*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-09515-3>
- Kozma, T. (2006). *Az összehasonlító neveléstudomány alapjai*. Új Mandátum. ISBN 9639609323
- Mandel, K. M., és Morvai, T. (2022). Határon túli magyar oktatási támogatások 2010 és 2022 között. *Educatio*, 31(4), 672–679. <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.4.12>
- Marác, L. (2015). The Politics of Language Policies: Hungarian Linguistic Minorities in Central Europe. *Politeja*, 31/2, 45–66. http://dx.doi.org/10.12797/Politeja.12.2015.31_2.04
- Marác, L. (2016). Empowering hungarian ethno-linguistic minorities in Central- and Eastern Europe. *Belvedere Meridionale*, 28(2), 21–37. <https://doi.org/10.14232/belv.2016.2.2>
- maszol.ro. (2024, August 30). Szülőföldön magyarul: Jövő héten kezdik a támogatás folyósítását. <https://maszol.ro/>. <https://maszol.ro/belfold/Szulofoldon-magyarul-jovo-heten-kezdik-a-tamogat-as-folyosit-asat>
- Moolenaar, N. M., Daly, A. J., és Slegers, P. J. C. (2012). Exploring patterns of interpersonal relationships among teachers. *Teaching and Teacher Education*, 28(2), 251–262. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2011.10.001>

- Moolenaar, N. M., Slegers, P. J. C., és Daly, A. J. (2012). Teaming up: Linking collaboration networks, collective efficacy, and student achievement. *Teaching and Teacher Education*, 28(2), 251–262. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2011.10.001>
- Muijs, D., és Rymantseva, N. (2014). Coopetition in education: Collaborating in a competitive environment. *Journal of Educational Change*, 15(1), 1–18. <https://doi.org/10.1007/s10833-013-9223-8>
- Muijs, D., Kyriakides, L., van der Werf, G., Creemers, B., Timperley, H., és Earl, L. (2014). State of the art – teacher effectiveness and professional learning. *School Effectiveness and School Improvement*, 25(2), 231–256. <https://doi.org/10.1080/09243453.2014.885451>
- Muijs, D., West, M., és Ainscow, M. (2010). Why network? Theoretical perspectives on networking. *School Effectiveness and School Improvement*, 21(1), 5–26. <https://doi.org/10.1080/09243450903569692>
- Németh, A. (2005). A modern magyar iskolarendszer kialakulása a nemzetközi intézmény-fejlesztési és recepciók folyamatok tükrében. *Iskolakultúra*, 15(9), 50–70. ISSN 1215-5233
- OECD (Ed.). (2020). *Teachers and school leaders as valued professionals*. OECD. https://www.oecd.org/en/publications/talis-2018-results-volume-ii_19cf08df-en.html
- OECD. (2023). *Education at a Glance 2023: OECD Indicators*. OECD. <https://doi.org/10.1787/e13bef63-en>
- Papp Z., A. (2012). Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei. *Educatio*, 1, 3–23. ISSN: 1216–3384
- Pusztai G., és Márkus Z. (Eds.). (2017). *Szülőföldön magyarul: Iskolák és diákok a határon túl*. Debreceni Egyetemi Kiadó. DOI 10.5484/markus_szulofoldon_magyarul
- Salamon, L. M., Haddock, M. A., és Toepler, S. (2023). Conceptualizing, Measuring, and Theorizing the Third Sector: Embedding Statistical and Methodological Developments Awaiting Broader Scholarly Take-up. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 34(1), 115–125. <https://doi.org/10.1007/s11266-022-00468-5>
- Salamon, L. M., Sokolowski, S. W., és Haddock, M. A. (2017). *Explaining civil society development: A social origins approach*. John Hopkins University Press.
- Szarka László. (1999). A közép-európai kisebbségek tipológiai besorolhatósága. *Kisebbség-kutatás*, 8(2), 168–175. <https://epa.oszk.hu/00400/00462/00002/3.htm>
- Tátrai, P., Ferenc, V., Rákóczi, K., és Márton, J. (2022). *Közoktatási kör(tér)kép: A tanulói létszámok változása a Kárpát-medence külhoni magyar közösségeiben a 2010-es években*. Gondolat. <https://www.mtafk.hu/oktatasi-atlasz/index.html#kotetrol>
- Unesco. (2017). *Education non-profit organizations* (Background Report No. ED/GEMR/MRT/2017/P1/4; Global Education Monitoring Report, Accountability in Education: Meeting Our Commitments).
- Verejná správa SR. (2025, június 1). *Novela zákona o neziskových organizáciách*. vssr.sk. <https://www.vssr.sk/clanok-z-titulky/novela-zakona-o-neziskovych-organizaciach-poskytujucich-vseobecne-prosperne-sluzby-2.htm>
- Verger, A. (2021). Teachers and the Teaching Profession in Global Education Policy Theory: A Commentary. *Comparative Education Review*, 65(4), 790–806. <https://doi.org/10.1086/716451>

Mellékletek

1. melléklet: A vizsgálatban szereplő szervezetek adatai

Szervezet neve	Székhely	Alapítás éve	Tagok száma	Hatókör
Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete (ÉMPE)/	Szerbia	1995	1 600	regionális
Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma (HMPF)	Horvátország	2001	77	országos
Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ)	Ukrajna	1991	2 667	országos
Muravidéki Pedagógusok Egyesülete (MPE)	Szlovénia	2007	150	országos
Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége (RMPSZ)	Románia	1991	5 773	országos
Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ)	Szlovákia	1990	3 600	országos
Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete (VMPE)	Szerbia	1993	n.a.	regionális

2. melléklet: A vizsgálati minta

Szervezet neve	Vizsgált dokumentumok	Interjúk száma	Kérdőív/ válaszolók száma
Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete (ÉMPE)	Céljaink http://www.tanar.org.rs/celjaink/	ÉMPE -1	99
Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma (HMPF)	Rólunk Rólunk www.hmpf.hr	HMPE- 1	12
Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ)	Rólunk https://kmpsz.uz.ua/rolunk2.html	KMPSZ-1	144
Muravidéki Pedagógusok Egyesülete (MPE)	Előadás - Országos Közoktatási és Szakképzési Szakértői Konferencia https://kiadvany.suliszerviz.com/kiadvanyok/8-kiadvany-2017/231-2017-kosa-peter-muravideki-pedagogusok-egyesuelete	MPE-1	21
Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége (RMPSZ)	Alapszabály https://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/fomenu/alapszabalyzat.pdf Program https://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/fomenu/rmpsz-program-2016_2020.pdf	RMPSZ-2	815
Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ)	Alapszabály https://szmpsz.sk/wp-content/uploads/2019/01/szmpsz_alapszabaly_2018.okt_.27.pdf Program https://szmpsz.sk/wp-content/uploads/2019/01/PROGRAM_2018_2022.pdf	SZMPSZ - 2	679
Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete (VMPE)	Rólunk https://www.vmpe.org.rs/rolunk/	VMPE-1	260
Összesen	11	9	2 031

3. melléklet: A szervezetek céljai a dokumentumok és interjúk alapján¹

Szervezet neve	Célok
Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete (ÉMPE)	<i>Magyarul oktató pedagógusok szakmai közösségének szervezése, magyar oktatás színvonalának emelése, modern oktatási elmélet gyakorlatba való átültetése</i>
Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma (HMPF)	Magyar nyelvű oktatásban lévő nehézségek oldása, intézményi hálózat fejlesztése, továbbképzések támogatása
Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ)	Magyar tannyelvű iskolák minőségi fejlesztése, oktatáspolitikai és jogi kérdésekben való feladatvállalás Pedagógusok érdekképviselése Tanszerek biztosítása
Muravidéki Pedagógusok Egyesülete (MPE)	A kétnyelvű iskolákban a magyar oktatás támogatása, akkreditált továbbképzések szervezése Muravidéki szórvány támogatása Pedagógusok szakmai fejlődése
Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége (RMPSZ)	Magyar nyelvű oktatás/nevelés támogatása, közoktatási rendszer reformjainak kezdeményezése, belső információs rendszer létrehozása, az európai integráció támogatása Pedagógusok szakmai fejlődése
Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ)	Magyar nemzeti kultúra és identitás erősítése, szórványprogram működtetése, intézményi hálózat erősítése, pedagógusok szakmai fejlődésének támogatása, közoktatás aktuális kérdéseinek véleményezése, oktatáspolitikai célok, törekvések megfogalmazása
Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete (VMPE)	A magyar közösség kultúrájának erősítése, pedagógusok szakmai fejlődésének támogatása, anyanyelv ápolása, szakmai publikációk megjelentetése, szórványprogram működtetése

¹ A táblázatban *dőlt betűvel* a csak a dokumentumokban, normál betűvel a csak az interjúkban, **vastag betűvel** a mindkettőben megjelenő említéseket jelöljük.

4. melléklet: A szervezetek tevékenységei

Tevékenységek				
Szervezet neve	Diákok	Pedagógusok	Intézmények	Oktatáspolitikai
Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete (ÉMPE)	Magyar nyelven történő oktatás támogatása, beiskolázási program szóróanyagprogram Tanulmányi versenyek Tehetséggondozás	Közösségszervezés, szervezetfejlesztés Továbbképzés, módszertani Szakmai közösségek alakítása Szakmai fejlesztés, korszerű pedagógiai elvek honosítása Magyarországi tanulmányutak Nyári Akadémia szervezése		
Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma (HMIPF)	Magyar nyelven történő oktatás támogatása Diáklétszám növelése /gondozása Tanszerek biztosítása/beiskolázási program tehetséggondozás	Pedagógusok továbbképzése Szakmai konferenciák Szakmai közösségek kialakítása Kárpát-medencei együttműködés	intézményi hálózat fejlesztése	Együttműködés az Oktatási Hivatallal, szakpolitikai támogatás
Kárpátaljai Magyar Pedagógusok Egyesülete (KMPSZ)	Magyar nyelven történő oktatás támogatása Tantárgyi versenyek Beiskolázási program Szóróanyagprogram Gyermeknap kiadása	Továbbképzés, módszertani fejlesztés Kapcsolattartás testvérszervezetekkel Szakmai közösségek alakítása Nyári Akadémia szervezése Hálózatszervezés	szakmai, gazdasági és infrastrukturális fejlesztés jogi segítségnyújtás	Érdekképviselői oktatáspolitikai és jogi problémák kezelése, oldásában szakpolitikai érvek megfogalmazása
Muravidéki Pedagógusok Egyesülete (MPE)	Magyar nyelven történő oktatás támogatása Anyanyelv ápolása Szakképzés támogatása Szóróanyagban tanuló oktatásának támogatása Tanszerek biztosítása	Pedagógusok szakmai napjának szervezése Akkreditált képzések Közösségépítés, kirándulások Anyanyelv- szaknyelv ápolása, tanítása	Intézményfejlesztés Nemzeti öntudat erősítése Kapcsolattartás igazgatókkal	Érdekvédelem

Tevékenységek				
Szervezet neve	Diákok	Pedagógusok	Intézmények	Oktatáspolitikai
Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége (RMPSZ)	Magyar nyelven történő oktatás támogatása Tanulmányi versenyek Tankönyvek írása Nemzeti öntudat fejlesztése Kollégiumi rendszer	Továbbképzés, módszertanfejlesztés Több napos rendezvények: Bolyai Akadémia Szakmai napok, programok, fejlesztés, szakmai közösség kialakítása Szakmai folyóirat kiadása Szakmai közösségek alakítása Korszerű oktatási szemlélet terjesztése Fiatal pedagógusok beilleszkedésének támogatása Magyarországi tanulmányutak Módszertani központok működtetése Kitüntetések, díjak Együttműködés az egyetemmel Szervezeti működés építése, digitalizálás	Hálózatszervezés Vezetőképzés Kapcsolattartás igazgatókkal Jogi segítségnyújtás érdekvédelem	Tantervfejlesztés romániai közoktatási rendszer reformjainak támogatása, reformok kezdeményezése nemzetközi megjelenés saját adatbázis kiépítése együttműködés az államigazgatással szakpolitikai érvrendszer kialakítása
Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMP SZ)	Magyar nyelven történő oktatás támogatása Tanulmányi versenyek Tehetséggondozás (Hílynpótló) tanszerek alkotása, pl. munkafüzetek	Közösségszervezés Továbbképzés, módszertani fejlesztés Több napos rendezvények: Rozsnyó, ünnepélyes tanérvnyitó, nyári egyetem Szakmai napok, konferenciák Magyarországi tanulmányutak Szakmai közösségek alakítása Együttműködés az egyetemmel	Kapcsolattartás igazgatókkal érdekvédelem Jogi segítségnyújtás	Állami és civil szervezetekkel való együttműködés Érdekvédelem Oktatáskutatói tevékenység Együttműködés az oktatási minisztériummal
Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete (VMPE)	Magyar nyelven történő oktatás támogatása Diákélszám támogatása Beiskolázási program Tanulmányi versenyek Tehetséggondozó rendezvények Szórványban tanulók oktatásának támogatása, hétvégi foglalkozások	Továbbképzés, módszertani fejlesztés Szakmai napok Magyarországi tanulmányutak Szakmai közösségek alakítása Szakmai párbeszéd alakítása Nyári Akadémia	Igazgatókkal való kapcsolattartás Érdekvédelem Jogi segítségnyújtás	

MOLDOVAN CIVIL SOCIETY AND ITS IMPACT ON THE PROMOTION OF EUROPEAN VALUES THROUGH CULTURAL EDUCATION

Karla-Melinda Barth – Alina Stoica

Introduction

■ The European course of the Republic of Moldova requires not only institutional alignments and structural reforms, but also a profound transformation of mentalities, values and the way citizens relate to democracy, human rights and civic culture. In this process of modernization and rapprochement with the European Union, a key role is played by civil society, which acts as a driving force for change from within society. Civil society in the Republic of Moldova is more than just a secondary actor in relation to the state authorities. It is actively and constantly helping to promote European values through educational, cultural and civic initiatives tailored to local needs and realities.

Over and above government policies and institutional dialogue, the profound transformations of a society take place through the involvement of citizens, the formation of civic awareness, and the promotion of a culture of participation. In this respect, Moldovan civil society - made up of non-governmental organizations, cultural associations, initiative groups, educational foundations, and civic networks – has a fundamental role in intermediating European values to the general public.

These actors contribute to the democratization of society not only through activism and monitoring of the authorities, but especially through educational and cultural activities that concretely convey European values: tolerance, respect for human rights, diversity, fairness, and solidarity. Civil society creates spaces

for dialogue, training and encounters between generations and cultures, thus becoming a catalyst for social transformation from within.

One particularly effective area in this effort is cultural education, which has established itself in recent years as an essential channel for disseminating European values, capable of creating bridges between tradition and modernity, between local heritage and European horizons, with the help of cultural diplomacy. Educational projects with a cultural dimension stimulate critical thinking, intercultural dialogue, active participation, and respect for diversity - fundamental principles in building a democratic society. Cultural activities - workshops, festivals, exhibitions, public campaigns, international exchanges, educational projects - facilitate not only learning, but also the internalization of values that define the contemporary European space.

In this context, cultural diplomacy joins civil society initiatives as a subtle but highly influential tool in building bridges between cultures and facilitating the exchange of ideas and values, EU - Republic of Moldova. It complements local efforts with the support of international partners, promoting the image of a Moldova open to Europe and contributing to the creation of a network of transnational cultural and educational solidarity.

This paper aims to analyze the impact of civil society in the Republic of Moldova on the promotion of European values through cultural education, highlighting the essential role that these initiatives play in bringing the country closer to Europe in a real and sustainable way. Through a multidimensional approach, it will examine how civic and cultural projects form active, open and supportive citizens, capable of contributing to the democratic transformation of Moldovan society.

For an applied understanding of this phenomenon, in addition to other scientific articles previously published (Stoica-Barth, 2025:139-155; Stoica, 2011) or in the process of publication, this paper uses a semi-structured interview with Mrs. Liliana Palihovici, a prominent personality of civil society in the Republic of Moldova and founder of the organization Virtutis Civilis. Through her active involvement in cultural and educational projects, Ms. Palihovici offers a valuable perspective on how civic initiatives contribute to the modernization of society and its rapprochement to European values. In this context, cultural diplomacy - as an extension of international relations through culture and education - plays a complementary role, providing a framework for collaboration between local civil society and European partners.

Europeanization and democratization challenges in the Republic of Moldova: between critical perceptions and the emerging role of civil society. Literature review

Accession to the European Union is a complex challenge for the Republic of Moldova, especially from the perspective of consolidating a functioning democracy.

The literature describes Moldova's democratic transition in critical terms, using concepts such as "*captured state* (Całus, 2015; Marandici, 2021), *authoritarian consolidation* (Way, 2003), *failed democracy* (Crowther, 2023), *flawed democracy* (Economist Intelligence Unit, 2022), *democratic regress* (Knott, 2018) or *hybrid democracy* (Pavliuc-Buga, 2022)" (Gherasim, 2025: 25). In the context of aspirations of European states to build a common system of democratic norms and values, the Republic of Moldova is often perceived as participating in a formalistic and superficial way in the process of Europeanization. Mikulova (2014) conceptualizes this phenomenon by the phrase „Potemkin Europeanization“, which denotes a process of symbolic conformity, in which political elites mimic European integration through façade reforms without generating genuine structural transformations (Gherasim, 2025: 26).

However, such an approach excludes an essential dimension of the Europeanization process: the involvement of civil society. In a post-communist context marked by institutional fragility, political polarization, and contradictory historical legacies, Moldovan civil society has become a relevant actor in shaping a modern civic culture (Stoica, 2013). It not only reacts to elite initiatives but also takes an active role in promoting European values through educational projects, intercultural dialogue, and community mobilization. Far from being mere observers, Moldovan civil society creates genuine spaces for democratic participation, contributing to the formation of a European civic consciousness (Putina & Brie, 2023: 83; Albu & Zakota, 2024: 6). Cultural education becomes, in this context, a fertile ground for the development of European identity, while cultural diplomacy, often carried out through NGOs, provides a bridge between local traditions and European values. Europeanization thus takes on a deeply social and cultural dimension, with civil society playing the role of a truly transformative force (Clarke, 2020: 12).

Numerous studies emphasize the contribution of Moldovan NGOs in the process of rapprochement with the European Union, especially through advocacy, public information, and civic education (Cenușa, 2020; Ghinea & Radu, 2015). At the same time, these organizations face significant obstacles, such as dependence on external funding, a low level of public trust, and the lack of a consolidated partnership with state institutions (interview Liliana Palihovici). These limitations may affect the effectiveness of the process of internalizing the fundamental values of the European Union – democracy, the rule of law, human rights, solidarity, and tolerance – enshrined in the Lisbon Treaty and the Charter of Fundamental Rights of the European Union (Delanty, 2005; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005).

EU enlargement studies examine in depth how these values are transferred to candidate or partner countries (European Commission, 2021) through formal mechanisms, such as the transposition of the *acquis communautaire*, but also through informal means, including civil society activity, academic mobility, or cultural exchanges. Cultural education is recognized in this respect as an essential tool for developing critical thinking, civic participation, and a democratic identity (EACEA, 2015). It entails

not only imparting knowledge but also building an understanding of cultural diversity, freedom of expression, and social engagement. In Europe, numerous EU-funded initiatives, such as Erasmus+ or Creative Europe, promote cultural education as a means of social cohesion and the development of shared values.

In the Republic of Moldova, cultural education is integrated into civil society activities, but academic literature on the subject remains relatively limited. Cultural diplomacy (Isar, 2015; Bound at all, 2007; Brook and all, 2020), as a strategic extension of this education, plays an increasingly important role in bringing Moldovan society closer to European values. Although often informal, it is mediated through NGO networks, international partnerships, and the support of European institutions, such as the Romanian Cultural Institute or various cross-border organizations (Council of Europe, 2021).

Despite the existence of a rich international literature on Europeanization, cultural education, and cultural diplomacy, applied studies on the case of the Republic of Moldova are relatively few, and those that synergistically analyze the interaction between civil society and these fields are even rarer. This paper aims to contribute to this line of research through a qualitative and contextualized perspective, based on the experience of a significant actor in Moldovan civil society - Mrs. Liliana Palihovici.

Specific Objectives:

- To identify the role of civil society in the Republic of Moldova in promoting European values through cultural diplomacy and education, as perceived by educators in Moldova.
- To highlight the main themes/aspects related to the role and activities of NGOs in the Republic of Moldova in promoting European values.

Research methodology

A. Questionnaire

The proposed questionnaire investigates the perception and attitude of teaching staff in the Republic of Moldova regarding the role of civil society in promoting European values through education and cultural diplomacy. The questions explore aspects such as the adaptability of the educational system to societal demands, the impact of the European Union on personal and social interests, as well as key factors involved in addressing global issues. This research instrument provides insight into how teachers perceive the importance of education and community involvement in developing a democratic and integrated society. The analysis of the responses can contribute to a deeper understanding of educational challenges and opportunities within the European context.

Respondents:

The group of teachers analyzed comes from the Republic of Moldova and is characterized by extensive professional experience, with 71% of members having more than 11 years of seniority and 41.9% having more than two decades of activity. This indicates a collective well anchored in consolidated pedagogical practices and with a mature vision of education.

In terms of age, the majority are aged between 36 and 45 (40.2%) or over 45 (35%), reinforcing the idea of an experienced group. At the same time, the gender distribution shows a female dominance (92.2%), which may influence the teaching style and pedagogical approach.

The presence of 17.9% of teachers with less than 5 years of experience brings an infusion of energy and new ideas, favoring the adaptation of educational methods to the current needs of students. Thus, this group of educators in the Republic of Moldova combines tradition and experience with enthusiasm and innovation, contributing to the continuous evolution of the education system.

B. Interview

The interview with Mrs. Liliana Palihovici aimed to highlight the essential role of civil society in the Republic of Moldova in promoting European values, including the activities and involvement of *Virtutis Civilis*. Through her active involvement in cultural and educational projects, Ms. Palihovici offers a valuable perspective on how these initiatives contribute to the modernization of society and the rapprochement with European standards. In a context where the Republic of Moldova is at the confluence of its own traditions and its European aspirations, this interview brings a deeper understanding of the influence that cultural education, as a pillar of cultural diplomacy, has on the path of integration.

The interview pursued three main objectives: to identify relevant initiatives and projects, to understand the difficulties encountered in their implementation, and to assess their impact on the community.

Therefore, the semi-structured interview method, appreciated for its balance between rigor and flexibility, was used for this article. The choice of this method was determined by the desire to obtain authentic and detailed answers from Mrs. Liliana Palihovici, a prominent figure of civil society in the Republic of Moldova. The interview was prepared by elaborating a set of key questions, oriented towards analyzing the role of cultural education in promoting European values. During the course of the dialogue, the questions were adjusted according to the direction of the answers, which allowed for a deeper exploration of emerging themes and the addressing of relevant issues in the context. This approach facilitated a broad understanding of the influence of civil society in the process of modernization and rapprochement of the Republic of Moldova to European values.

The interview was conducted through the Zoom platform, which allowed a direct and efficient interaction, overcoming possible geographical or logistical barriers. This option ensured not only the accessibility of the meeting but also the creation of a comfortable setting for an open and honest discussion. The use of Zoom facilitated clear communication with Ms. Liliana Palihovici and allowed essential topics to be addressed in a structured but adaptable way, depending on the natural direction of the conversation. (Barth – Pantea, 2022)

Throughout the research, the principles of academic ethics were rigorously observed. Mrs. Liliana Palihovici gave her informed consent to use the information provided in the interview, with the opportunity to revise or clarify key points to ensure the accuracy of her perspective. The information collected has been treated confidentially, and the interpretations presented in the article faithfully reflect the content of the responses, without intervention or being taken out of context. The entire process has been conducted transparently, avoiding any possible conflict of interest.

Analysis and interpretation of results

A. Results of the questionnaire:

First of all, we wanted to see the perception of the surveyed teachers on the educational system. The conclusion is: between satisfaction and challenges.

A survey conducted among teachers in the Republic of Moldova reveals a positive outlook on the education system, with 83.8% of respondents believing that it corresponds to the demands of society and personal needs. However, a segment of 16.2% expresses dissatisfaction, indicating the existence of structural problems affecting the quality and efficiency of education.

Among the main challenges identified are the lack of adequate resources and underdeveloped infrastructure, which limit access to a modern and efficient educational process. Curricula and teaching methods are also perceived as sometimes rigid and not adapted to current labor market requirements. Another determining factor is teacher training, where the need for innovative approaches and in-service training is increasingly felt.

Moreover, disparities in access to education in disadvantaged areas and the influence of socio-political factors contribute to this fragmented perception of the system. These aspects underline the need for reforms geared towards modernization, equity and adaptability, so that education responds as effectively as possible to the demands of future generations.

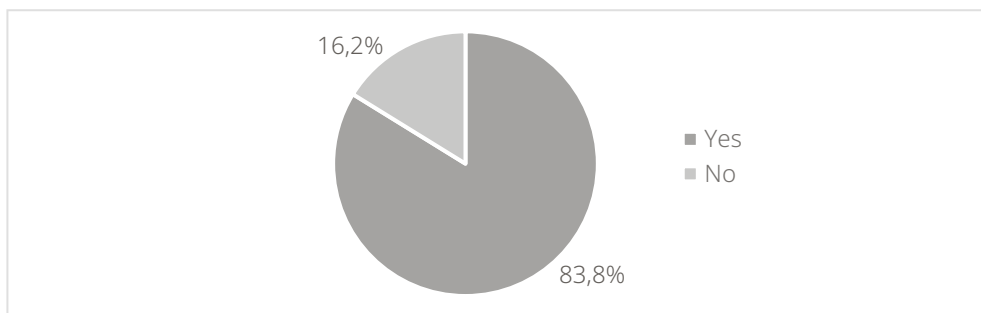

Fig.1. Does the organization of the educational system in your country correspond to the requirements of the society and of you personally? (117 answers)

The group of teachers from the Republic of Moldova identifies a wide range of pressing issues of the contemporary world, reflecting concerns related to social, economic, and technological issues. Among the most frequently mentioned challenges are poverty and access to education, emphasizing the importance of equal opportunities and intellectual development for a sustainable society.

Many responses also point to insecurity, corruption and international conflict situations, highlighting a major concern for global stability and moral values. Another recurring theme is the impact of technology on young people, such as excessive use of digital devices, which can affect mental health and the quality of social interactions.

Taken together, these views suggest a lucid view of modern world problems, painting a picture of global challenges ranging from environmental degradation and everyday stress to geopolitical conflicts and the need for accessible education.

Civil society plays a key role in tackling global problems, driving social change through activism, community initiatives, and non-governmental organizations. Although representing 19.7% of responses, it profoundly influences public policy, stimulates citizen engagement, and complements government action. Through mobilization and collaboration, it contributes to the fight against poverty, corruption and the promotion of education, having a direct impact on social progress.

Education, considered the most important (49.6%), is the foundation for the development of society, offering solutions to reduce inequalities and to develop responsible citizens. It not only imparts knowledge but also shapes values and behavior, having a long-lasting effect on global development.

The government, mentioned by 25.6% of respondents, is responsible for the implementation of economic and social policies and is the main actor in ensuring a country's stability and progress. Through legislative measures and strategic initiatives, it can positively influence the resolution of contemporary challenges.

Thus, each of these three components has a crucial role to play, and working together is the key to a more balanced and sustainable world, which can be visualized in the figure below:

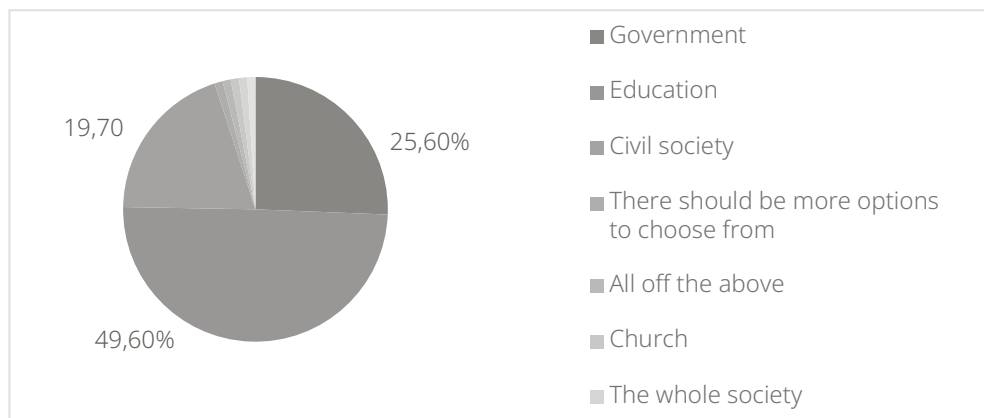

Fig.2. The most important role in solving these problems is played by ...

The perception of teachers in the Republic of Moldova on EU support for education varies, with the majority (69.2%) considering it to be medium and 17.1% rating it as very high. However, a significant percentage (13.7%) believe that there is no support at all, which underlines the persistent challenges of the education system.

In this context, civil society becomes a key actor in supporting education and complementing institutional initiatives. Through active involvement, promotion of educational values and community support, it can contribute to improving access to resources and reducing inequalities. Whether through non-governmental organizations, independent education projects, or local initiatives, civil society has the power to positively influence the evolution of the education system and support necessary reforms.

In this way, collaboration between the European Union, government, and civil society is the key to more effective and accessible education, and the constant involvement of citizens can be a real driver for progress.

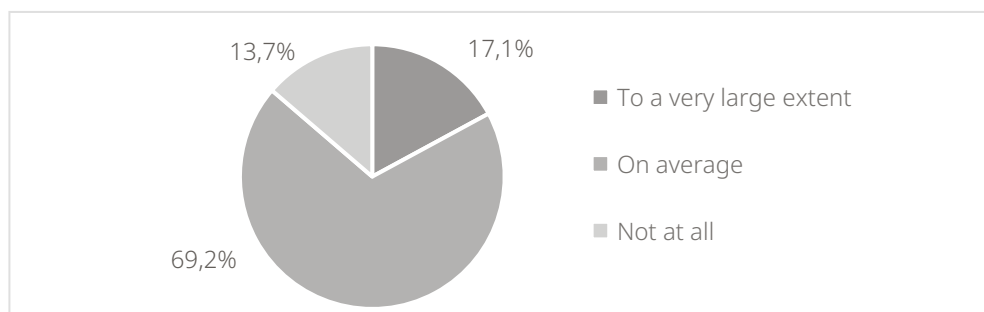

Fig.3. To what extent do you consider that the EU supports education in your country?

Education is an essential element in strengthening the European Union, playing an active role in promoting common values and developing a strong European

identity. As one respondent points out: „Through education, you cultivate belonging to the European area; you acquire European values; you develop the professional skills to obtain a prestigious position with appropriate remuneration; you form a European identity“. This process not only strengthens cohesion between Member States but also contributes to individual and collective progress.

Another important aspect is the exchange of good practice and international collaboration in the field of education (cultural diplomacy), which is highlighted by another perspective: „Collaboration between EU schools in international programs facilitates the exchange of good practice and strengthens EU unity“. This type of interaction helps to standardize educational standards and develop effective approaches, contributing to the development of a modern and innovative learning environment.

Moreover, education is perceived as a ‚good investment‘, having a positive impact on the evolution of society and the preparation of future civic and professional participants. Therefore, the role of education in strengthening the European Union is not limited to the transmission of knowledge, but also to the formation of active, involved citizens who are aware of common values.

Civil society plays a crucial role in strengthening the European Union by promoting democratic, educational, and social values. Through civic initiatives, non-governmental organizations, and activism, it contributes to informing and sensitizing citizens about the fundamental principles of the EU, supporting education as a driver for progress.

One respondent highlights this by saying: „Education helps to respect and promote common values and rules“, which underlines the impact of civil society in integrating these principles into everyday life. Also, through collaboration between schools and the exchange of good practice, this involvement facilitates connecting communities and increasing social cohesion across the European Union.

In this way, alongside government and the European institutions, civil society stimulates dialogue, promotes equity, and supports education as a means of strengthening European identity. Active involvement in this process is the key to a strong and united Union.

Education, cultural diplomacy, and civil society are essential factors in strengthening the European Union, having a direct impact on the formation of citizens and the promotion of democratic values. 72.6% of respondents consider EU values to be beneficial, both personally and for the education system, confirming the importance of a solid educational framework for the development of an informed and active society. As one respondent states, „Without educated people, the European Union would face a void: a large community of people who forget their values“, underlining the need for an education system that conveys fundamental European principles.

However, 16.8% of respondents do not have a clear opinion, and 8.8% believe that EU values are not beneficial, highlighting the need for a stronger involvement of civil society in promoting and explaining these values. Non-governmental organizations, educational activism, and community projects play a decisive role in

informing the public and stimulating civic participation. One respondent emphasizes this by stating: „Education contributes to the respect and promotion of common values and rules”, demonstrating that the integration of these principles depends both on the school and the active involvement of the community.

Thus, cooperation between the education system and civil society is essential to ensure that European values are not only transmitted but also internalized and applied in everyday life. The involvement of these two complementary forces is the key to a more united, fair and progress-oriented European Union.

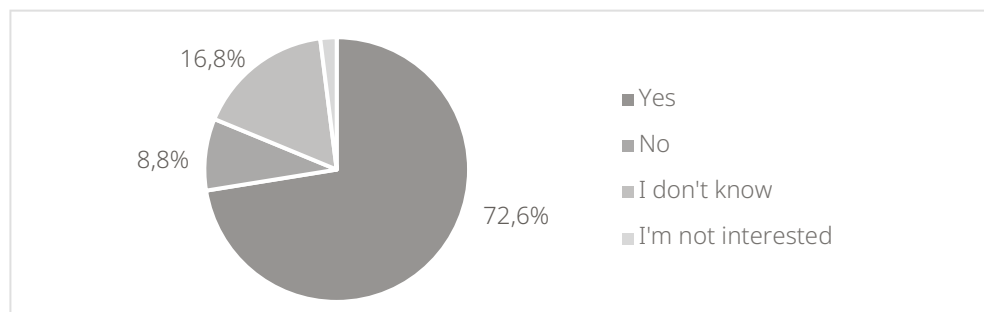

Fig.4. Are European values beneficial for you, but especially for education?

B. Several major themes emerged from the interview:

1. The role of *Virtutis Civilis* in the civil society of the Republic of Moldova

Virtutis Civilis is a non-profit organization in the Republic of Moldova that actively contributes to strengthening participatory democracy, protecting human rights, and promoting European integration. Through educational and cultural projects, the organization supports the development of social policies, supports territorial reintegration processes, and fights against disinformation. A defining aspect of its work is the promotion of gender equality and female leadership. Through initiatives such as the Women's Leadership Academy, *Virtutis Civilis* trains and motivates women to become actively involved in decision-making processes. The organization also encourages civic participation of young people and adults, supporting diverse communities in their efforts to build an open society based on European values and intercultural cooperation.

As Mrs. Liliana Palihovici underlined in the interview: „*Virtutis Civilis* plays a central role in civil society in the Republic of Moldova, promoting participatory democracy, human rights, and European values. Through dedicated programmes, the organization supports women leaders and young people to become agents of change, thus contributing to the modernization of the country. Its activities include educational, cultural, and civic initiatives, emphasizing community involvement and combating misinformation.”

2. Initiatives promoting European integration

Another central theme of the interview was *Virtutis Civilis*'s active involvement in promoting European integration. Through a variety of events and programs, the organization aims to familiarize the public with European values and highlight the fact that cultural diversity is a valuable resource, not an obstacle to integration.

Significant initiatives mentioned by Mrs. Liliana Palihovici include:

- **Cultural events** - A relevant example is the BeIEU Fest, held at Beleu Lake, which brought together over 6,000 participants. Under the motto „United through Diversity”, the festival celebrated our common cultural heritage with artistic performances by ensembles from Moldova and Romania. The event aimed to dispel misconceptions that EU integration could undermine national traditions, instead promoting the message of unity built on respect for diversity.
- **Youth programs** - Activities such as the „My European Country” painting competition encouraged young people to express their vision of Moldova's European future. In addition, educational initiatives, including summer schools for young leaders, provided the tools to organize intercultural encounters in mixed communities. The „Young men and women for equality and non-discrimination” project involved more than 60 participants from the Fălești and Strășeni districts, training a new generation of promoters of gender equality and European values, active in local communities and the digital space.
- **Informing and combating misinformation** - By training women leaders participating in the leadership programs, *Virtutis Civilis* carried out local activities and information campaigns to explain the benefits of European integration and to counter false narratives circulating in the public space. These efforts contribute to raising awareness among citizens and strengthening an informed and balanced public discourse.

3. Formal and non-formal education

Education, in both its formal and non-formal forms, is an essential pillar of *Virtutis Civilis*' work, especially in the context of promoting European integration and combating disinformation. The organization emphasizes the importance of lifelong learning, adapted to the diverse needs of society, either through the traditional education system or through alternative and innovative methods.

Within the framework of formal education, *Virtutis Civilis* actively works with educational institutions, promoting the integration of democracy, human rights, and European values into school and university curricula. The objective is to strengthen a solid knowledge base about the European Union, its functioning, and the concrete opportunities it offers to the Republic of Moldova.

On the other hand, non-formal education occupies a central place in the organization's work, being geared in particular towards young people and adults. Programs such as summer schools, thematic workshops, or intercultural meetings

facilitate the practical understanding of European values and the development of critical thinking. These activities contribute to familiarizing communities with the process of European integration, but also to more informed and involved citizens.

An important message conveyed by *Virtutis Civilis*, also reiterated by Mrs. Liliana Palihovici, is the need to continue investing in non-formal education, especially for the adult population. As she states: „If investments on the non-formal education dimension with the adult population will not be made continuously, we, as a society, don't stand much of a chance.” Therefore, education - in all its forms - is seen not only as an information tool, but as a prerequisite for building a democratic, resilient, and European values-oriented society.

4. *Virtutis Civilis* and its role in Moldova's cultural diplomacy actions

Involvement in cultural diplomacy actions is an essential component of *Virtutis Civilis*' work, being an essential tool in promoting European values and strengthening intercultural dialogue. Through projects such as the BeIEU Fest, the painting competition „My European Country”, or the summer schools for young leaders, the organization builds bridges between diverse communities while supporting the process of European integration.

These initiatives capitalize on both Moldova's cultural heritage and intercultural collaboration, sending a clear message: diversity is not an obstacle but a strategic resource in the process of European integration. Thus, *Virtutis Civilis* succeeds in demonstrating that national identity is not jeopardized by moving closer to European values and structures, but, on the contrary, can coexist harmoniously and complementarily with them.

Through cultural diplomacy, the organization contributes not only to the symbolic and practical rapprochement of the Republic of Moldova with the European Union, but also to the reduction of prejudices and misinformation surrounding this process. The impact of these actions is visible in strengthening social cohesion and reinforcing links between communities, opening up spaces for dialog and mutual understanding.

5. Civil society and government working together in the reform process

Dialogue between civil society and the government of the Republic of Moldova is a fundamental element for implementing reforms and strengthening participatory democracy. *Virtutis Civilis*, together with other civil society organizations, plays an active role in promoting a constructive partnership between the two sides. However, collaboration often remains fragmented and unstructured. As Ms. Liliana Palihovici pointed out, „In the vast majority of cases, we have a fragmented dialogue. The government engages with civil society on an ad hoc basis, but a consistent and well-structured mechanism is still missing.”

However, there are positive examples that underline the importance and effectiveness of civil society-government collaboration. One significant example was the active involvement of civic organizations in completing the questionnaires required

for EU candidate country status. In just one week, civil society experts worked together to provide well-researched and complex answers to EU questions, demonstrating that civic engagement can significantly influence government decision-making.

However, Ms. Palihovici stressed that there are times when dialogue is limited. If civil society proposals do not coincide with government positions, they are often ignored, and the lack of a clear feedback mechanism makes collaboration difficult. „The government is not always happy with this dialogue, especially when our positions don't coincide,” Ms. Palihovici stressed.

A key step proposed by civil society to improve collaboration is the creation of a Social and Economic Commission. This platform would provide a structured framework for dialogue between the government and civic organizations, including actors from culture, research, human rights, and other vulnerable social groups. European Commission reports have consistently recommended intensifying and structuring this dialogue, emphasizing the need for a more active partnership in which the views and expertise of civic organizations are properly harnessed.

While the civil society-government dialogue may seem challenging, the initiatives already implemented, together with the European Commission's recommendations, provide a reason for hope and progress. A more active and well-structured partnership will not only facilitate the implementation of key reforms but will also contribute to building confidence in participatory democracy. Currently, there are over 14,000 registered civil society organizations in the Republic of Moldova, of which approximately 6,114 non-commercial organizations were active in 2022. These organizations contribute significantly not only to civic dialogue, but also to the country's economy, providing more than 23,000 jobs and contributing almost five billion lei in revenues to the public budget.

Now is the right time for closer cooperation between civil society and government institutions to build a more modern, transparent, and better integrated Moldova with European values. Only through joint involvement and constant dialog can these objectives become a reality.

6. Working with academia and business

Collaboration with the academic and economic environment plays a crucial role in the work of *Virtutis Civilis*, contributing significantly to the development of public policies and strengthening decision-making processes. The organization leverages academic research as an essential support for policy recommendations and improved governance. In addition, *Virtutis Civilis* supports the adaptation of academic studies to better respond to societal needs and to maximize their practical impact. As Ms. Liliana Palihovici emphasized, „Studies conducted by Moldovan academia have enormous potential, but it is important to better align them with societal needs and governmental processes to have a real impact.”

In terms of the economic environment, *Virtutis Civilis* facilitates dialogue between the business sector and public institutions, promoting partnerships that support

an equitable economy that is conducive to European principles. Thus, through these initiatives, the organization contributes to strengthening the links between civil society, academia, and the economic sector, having a direct impact on the modernization of the Republic of Moldova and its integration into European values.

In 2022, the number of active enterprises in the Republic of Moldova amounted to 41.5 thousand, an increase of 4.3% compared to the previous year, reflecting a positive dynamic in the economic sector. By facilitating partnerships between various sectors, *Virtutis Civilis* actively contributes to the creation of a favorable framework for economic and social development in line with European standards.

7. Challenges and personal motivation

The work of *Virtutis Civilis* is marked by a number of significant challenges, but also by a strong motivation to overcome obstacles in order to have a positive impact on society. Among the main difficulties are the often fragmented dialogue with public institutions, the spread of misinformation in the public space, and the reluctance of some communities to change. These barriers require not only patience and perseverance, but also innovative solutions to help overcome them.

Ms Liliana Palihovici, the organization's leader, finds her motivation in the desire to build a more open, democratic and informed society. „I am motivated by the belief that people have the capacity to make a difference when given the necessary support and the opportunity to learn,” she said. This vision inspires the entire *Virtutis Civilis* team, encouraging them to continue their efforts in civic engagement and community education.

Every challenge is seen as an opportunity to learn and contribute to building a modern Moldova, where collaboration, transparency, and respect for diversity are the fundamental pillars of society. The motivation of the leaders and the team stems from the hope that the changes promoted through the active involvement of civil society will leave a lasting imprint on the country's future.

Conclusion

As the questionnaire shows, education and civil society emerge as two fundamental pillars in strengthening the European Union, particularly in the context of countries like the Republic of Moldova. Together, they cultivate active, informed, and responsible citizens, contributing to the formation of a shared European identity. Education not only transmits knowledge but also instills European values, fostering civic responsibility and preparing individuals for participation in democratic life. Through academic mobility, the exchange of best practices, and international collaboration, education becomes a key driver of social progress and European integration, acting also as an instrument of cultural diplomacy.

Civil society complements these efforts by promoting democratic principles through activism, community engagement, and the defense of fundamental rights.

The survey data—where 72.6% of respondents affirm the benefits of EU values—reflects a largely positive outlook. However, the presence of uncertainty or indifference among a significant minority (16.8% unaware and 8.8% unconvinced) highlights the ongoing need for awareness campaigns and civic education initiatives. By supporting educational programs and encouraging a culture of tolerance, fairness, and cooperation, civil society ensures that European values are not only taught but lived.

The European project cannot thrive without the synergy of a strong educational system and a vibrant civil society. Their cooperation lays the groundwork for a more cohesive, united, and future-oriented Europe. A balanced partnership between educational institutions, governmental bodies, and community organizations is essential for sustaining democracy and ensuring long-term stability.

On the other hand, the interview with Ms. Liliana Palihovici offers an insightful case study into these dynamics. Through the work of Virtutis Civilis, we see concrete actions aimed at promoting European integration and addressing Moldova's social challenges. A central theme in the discussion is the role of both formal and non-formal education in countering misinformation and building an informed citizenry. Ms. Palihovici emphasizes the importance of lifelong learning, particularly for adults, asserting that „investing in the non-formal education dimension with the adult population is essential for the progress of society.”

Cultural diplomacy also emerges as a key strategy in fostering intercultural dialogue and strengthening European identity. Projects such as BelEU Fest and the „My European Country” creative competition demonstrate the power of culture to connect communities and humanize the integration process, as the interview reveals.

Institutional cooperation is another vital component discussed in the interview. While acknowledging a fragmented dialogue between civil society and government, Ms. Palihovici also highlights successful examples of collaboration, such as civil society's role in preparing Moldova's EU candidacy application. Her proposal to create a Social and Economic Commission underscores the need for a permanent and structured mechanism to ensure inclusive policy-making and participatory governance.

Finally, the conversation brings attention to the academic and economic dimensions of integration. Ms. Palihovici stresses the need to align academic research more closely with societal needs and public policy processes, and to enhance dialogue between academia, the business sector, and public institutions. These collaborations are vital for fostering an environment conducive to sustainable development and effective European alignment.

In sum, the findings and reflections presented confirm the transformative power of education, civic engagement, and cross-sector collaboration in promoting European values. The Moldovan experience—through both empirical data and the perspective offered by Virtutis Civilis—serves as a valuable model for other nations navigating the path toward deeper integration. By fostering dialogue, investing in education, and building partnerships across society, Moldova can advance toward a more democratic, resilient, and European future.

References

- Albu I., - Zakota Z. (2024): The Evolution of Civil Society in the Post-Communist Republic of Moldova. *Civil Review*, 22(1), 5-21. <https://doi.org/10.62560/csz.2025.01.1>
- Bound, K., Briggs, R., Holden, J., - Jones, S. (2007): *Cultural diplomacy*. Demos.
- Barth, K. M., - Pantea, A. G. (2022). To Zoom or not to Zoom? Adapting to Online Teaching During COVID-19 Pandemic in Romanian Universities. *CIVIL SZEMLE*, 19, 229-250.
- Brook, O., O'Brien, D., & Taylor, M. (2020) : *Culture is bad for you: Inequality and the cultural sector*. Manchester University Press.
- Cenușa, D. (2020): *The role of civil society in Moldova's Europeanization process*. Expert-Grup.
- Clarke, David (2020): Cultural Diplomacy. In: International Studies. November 19. <https://oxfordre.com/internationalstudies/display/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-543?p=emailAesBpQJ7D5P.I&d=10.1093/acrefore>
- Council of Europe & European Union. (2021): *Support to confidence building measures in Moldova – Project evaluation report*. <https://coe.int>
- Delanty, G. (2005): *Inventing Europe: Idea, identity, reality*. Palgrave Macmillan.
- EACEA/Eurydice. (2015). *Education and training in Europe: Promoting cultural awareness and expression*. European Commission.
- European Commission. (2021): *EU values and principles*. <https://europa.eu>
- Gherasim G. C. (2024): The Republic of Moldova's civil society and democratic resilience in the context of the EU integration process. *Civil Review*, 22(1), 23-36. <https://doi.org/10.62560/csz.2025.01.2>
- Ghinea, C., - Radu, R. (2015): *Societatea civilă și transformările democratice în Europa de Est*. Institutul European.
- Isar, Y. R. (Ed.). (2015): *Cultural diplomacy: Beyond the national interest*. Routledge.
- Mikulova, Kristina (2014): Potemkin Europeanisation? Dynamics of Party Competition in Poland and Hungary in 1998-2004. *East European Politics and Societies*, 28., (1.), pp. 163-186.
- Prohntichi, V. (2017): *The role of civil society in the democratization of Moldova*. IDIS "Viitorul".
- Promo-LEX. (2023): *Raport anual privind participarea societății civile în procesele de guvernare*. <https://promolex.md>
- Putină, Natalia-Brie, Mircea (2023): Civil Society Development and Democratization in the Republic of Moldova. In: *Civil Szemle*, XX., Budapesta. (4.), pp. 79-107
- Schimmelfennig, F., - Sedelmeier, U. (Eds.). (2005): *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Cornell University Press.
- Stoica, A. - Barth, K. M. (2025): The contribution of education and cultural diplomacy to strengthening civil society in the Republic of Moldova. In *Civil Szemle*, 22(1), pp.139-155.
- Stoica, Alina (2011): Relații diplomatice româno-portugheze (1919-1933). *Martinho de Brederode - ambasador la București (Romanian-Portuguese Diplomatic Relations (1919-1933). Martinho de Brederode - Ambassador in Bucharest) (January 28, 2011)*. University of Oradea Press.
- Stoica, Alina (2013): Participative Democracy and the Fostering of EU's Neighbour Constructive Relations. In: *Eurolimes*, (Supplement), 12. Oradea/Debreceen: Oradea University Press. pp.140-155

DIGITAL REGIONALISM: THE VISEGRÁD AND WESTERN BALKANS FUNDS AS CIVIL SOCIETY DIPLOMACY

Danko Lukas – Teofan-Dimitrie Drăghici – Mihai Christopher
Marian Radovici – Roxana Robescu-Cercel

Introduction – Western Balkans' trajectories under the spotlight

■ *In extenso*, the Western Balkans (WB6) can't be merely conceptualised as an amalgamated border or a centripetal nation-states' conglomerate but rather as a primary nexus of tactical interests and embedded regional civil society (CS) networks. This conceptualisation surfaced within IR discussions when the EU's normative-driven uniformising regional approaches were first established in 1996 (Marcu 2021). Thus, Wb6's inter- and intra-regional integration took prominence throughout the continental agendas, since transcending often diametrical regional dynamisms, through structured CS engagement, constitutes, *per se*, one of Brussels' fundamental objectives (Zweers et al. 2022).

However, despite sporadic unitary endeavours, each regional actor followed a distinct path towards the broader European family, owing to a multiplicity of transitional processes and disparities in domestic or transnational civic infrastructure's evolution (Venic-Alujevic 2021; Zimmerbauer et al. 2025). Consequently, the European bloc's initial *en bloc* approach to Wb6 consolidation and integration evolved into a nuanced framework that incorporates localised pathways, acknowledging specificities of both statal and societal actors; a notion already refined by other forums like Visegrád Group (V4).

Furthermore, due to recent geopolitical modulations and shifting continental security architectures, Wb6's significance, as a pivotal node of power dissipation

and dispersion, facilitated by expansive cross-border civic networks, gained precedence as IR's pressing priorities (Dabrowski-Myachenkova 2018; Klemenc et al. 2021; Szczerba 2022). This strategic reorientation stems from regional rivalries, compounded by variables like the US's fluctuating engagement and the EU's expansionist deceleration, as Wb6 temporarily became a power vacuum, where non-dominant interest groups and CS undergo constant reconfigurations (Lika 2021; Lika 2024; Barbullushi 2023). Thus, Member States' (MS) or tertiary influence spheres coalesced within Wb6's relative boundaries, reinforcing or eroding its European orientation through asymmetric mechanisms, heavily reliant on CSOs as intermediaries of soft power (Panagiotou 2021). To counteract status-quo revisions and avoid collective bandwagoning with other players or self-centred deviations, the *West* intensified interactions and broadened incentives through multilevel CS partnerships, with V4 spearheading its own initiatives (Janebová-Végh 2019).

An analysis of Brussels' positions referring to Wb6 integration reveals that MS maintain singular positions, albeit increased collective CS and public engagement (Jazić 2024). These grassroots collaborations rest on economic interests, historical ties, immigration concerns, broader IR imperatives, societal connectivity, etc. (Ker-Lindsay et al. 2017). According to Schimmelfennig (2025) and Sedelmeier (2005), MS assessed the anticipated geo-economic/political ramifications of regional expansion, calibrating approaches to fit emergent multilateral formats.

Across these external vectors and multi-actor synergies, some regional tendencies remain driven by transnational organisations' efforts, frequently with greater efficacy and ROI ratios than those of more established counterparts, particularly as such processes are inexorably linked to European undertones and mobilising capacity of civic structures (Soproni 2023). Accordingly, V4 efforts facilitate the consolidation and alignment of fragmentary power units into a relatively stable axis through institutionalised CS networks. These developments consequently precipitated a rather frail order, whether observed as an autonomous regional security complex or sub-complex, predicated upon a carousel of alliances, power dynamics, inter-state configurations, public mobilisation, and civic (re)organisation, all necessitating highly-calibrated foreign policies to reach common trajectories and European sentiments (Lika 2021). Moreover, given Wb6's position as the EU's (core) periphery, immediately situated to the continent's Eastern mid-point frontier, delineated by a Visegrád-Mediterranean axis that delineates the multispeed area, all while being flanked by MS, the region can't disregard Brussels' centrifugal magnetism. This entails not only a shared heritage but a collective future, anchored in comprehensive transition, participatory governance models, and sustained civic consolidation (Kashukeeva-Nusheva 2024).

Hence, the primary catalyst for change will invariably remain how Wb6 engages with tertiary powers, particularly those diverging from European values (Lange 2022). These demands enhanced programmatic and operational involvement from unionist structures and regionalised CS, as integration emanates from the

continent, but progress depends on it becoming a priority among all actors, especially CSOs or informal interest groups (Soproni 2024). However, cross-regional cooperation patterns may independently surface, as localised constellations like V4 could harmonise various MS' positions towards Wb6 and pioneer initiatives, notably through digital regionalism and CS diplomacy (Schou-Hjeholt 2019; Zimmerbauer et al. 2025).

The renaissance of a crossroad in Europe's heart – Visegrád Group's repositioning

After their EU adhesion, Visegrád countries embarked on a bifurcated journey (responsibility and opportunity) to simultaneously shape Brussels' frameworks and use them as pillars for outward advancements (Strážay, 2012). Thus, we can notice that V4 took the spotlight as one of Europe's significant regional configurations, functioning as a bearer and epicentre for various integratory formats, both within and outside the EU's agenda, through institutionalised civic development, structured social partnerships, or transnational NGO networks. To an extent, it shaped macro-regional strategies towards WB6.

Built upon previous accomplishments and representational brokerage, which, *redde caesari quae sunt caesaris*, encompasses admirable achievements, V4's reputation enables it to be an exemplar beneficiary and mediator of Europeanisation, especially across Wb6 and EaP, through CS and cross-border initiatives, as it attempts to redefine itself as a transformative cooperation alternative (Lehoczki 2022). This strategic roadmap entails supporting the EU's Eastern and South-Eastern enlargement, incorporating it within the ENP, and implementing regional norms and resilience-building programs to address the commonality of challenges faced through internationalised CS structures and grassroots cooperation.

If not permanently aligned, as suggested by the „V2+2” or „V3+1” appellations, which indicate divergences amongst members who are „not playing the same notes” or times where „the romance is long gone” (Mikuláš Bek and Eugeniusz Smolar quoted in Byer-Cienski, 2022), V4 nonetheless maintained its regional aspirations through long-term CS diplomacy efforts (Dlhopolec 2022). Thus, V4's engagement with Wb6, including digital regionalism manoeuvres, is driven by the following frameworks:

- Political and Institutional – enlargement desiderates incorporated in foundational statal documents; supportive EU or IR-based stances; cyclical engagement with decisional vectors and CS representatives.
- Organizational and procedural knowledge sharing – sectoral cooperation and project-focused mechanisms; state-building and civic capacity strengthening support; CS-facilitated information exchange like IVF-WbF partnership, ThinkV4, and V4+2 grants.

- Collective norms – harmonised collaboration for interconnection; collective resilience measures involving networked applications, PPP and CS interest groups; transnational joint interactions (Strážay 2012)

Similarly, scholars concur that CEE's successful regional co-creationist patterns can be extended across Wb6, especially when contributing to cohesive transnational CS linkages (Kaniok-Hloušek 2025). Hence, Tomáš Strážay (2012: 57) considers V4 as an ideal candidate for this function, particularly due to its capacity to „share institutional and procedural know-how” and its civic consolidation expertise. Similarly, Mokrai (2024) asserts that both regions converge as equal partners, in part due to increased IVF and WbF, as international CS actors support local groups. As exclusive institutional structures, connecting both regions and leading in CS diplomacy, their relevance escalated, as cooperation was expanded and refocused on civil mobilisation or participatory policies, especially in digital regionalism (Zakota 2024). In this regard, a comprehensive analysis of their evolving function and impact, as civic actors, is thoroughly justified (Szabó 2022).

Also, as V4 independently pursues a broad range of specialised initiatives, leveraging IVF and WbF as platforms for CS diplomacy, its functionalist and institutionalist approaches to digital regionalism offer a more operational framework for cross-border bridging. This southern reorientation, primarily through „joint financial pools” aimed at „civil society strengthening, good and digital governance and agricultural development”, became increasingly pronounced in the last presidential cycle from 2018-2022 (Drażkiewicz-Grodzicka 2011:2). As greater authority has devolved to regional international organisations, like IVF and WbF, which function as civic intermediaries and norm entrepreneurs, they assumed more proactive roles in bilateral coordination, consolidated influence through participation-driven governance, especially in virtual spaces, and became *sui generis* players, even if Schmidt (2023) argues the phenomenon is a geopolitical marriage of necessity.

Moreover, analysts contend that the EU' „strategic” or „geopolitical interest” in Wb6 was introduced to maintain heightened regional focus, frequently without substantive actions, while V4 approached it more „unpretentiously” through logical appropriateness and solidarity via a brokerage of wider publics (structured civic engagement) (Čela et.al. 2020; Holányi 2024). This is attributable to V4's position between the *West*, and its „separation of power in policy and strategy”, and *East*, with its „fusion of power”, which explains its Wb6 project-based rapprochement and particular emphasis on digitally enabled CS engagement (Hornat 2021:83). The V4 Panel of Eminent Personalities (2016) conceptualised Wb6 cooperation and enlargement as a „strategic imperative” and „moral duty”, underscoring regional interconnection through formal and informal civic partnerships, aspect evidence by IVF and WbF's recent efforts to reshape public perceptions through digital means.

As Dangerfield (2014) noted, despite such evolutions, V4's robust intergovernmental character remains prominent, even across its CS dimensions, as, beyond collective

mechanisms, members leverage V4-Wb6 cooperation to their benefit. These fluctuations become discernible across presidential cycles, especially when it comes to IVF and WbF's online narratives, as institutionalised civic actors, and when compared to other forms of summit diplomacy like Bucharest 9 or 3SI (Błaszczak 2024). Yet, V4's dualism exemplifies a broader trend in post-accession fora-driven diplomacy across CEE: an interplay between supranational alignment and strategic autonomy, particularly within digital realms, where organised societal actors operate as diplomatic multipliers (Kuus 2018; Błaszczak 2024). Nonetheless, across these variable geometries, which juxtapose V4's intensive regional projections and public framings with Wb6's all-inclusive, granular, sustainable, and gradual processes, transformational capacities continue to emanate from Europe's centre, establishing a crossroad for international CS diplomacy flows and digital regionalism (Zimmerbauer et al, 2025).

Silicon sovereignty and algorithm ambassadors – a journey through digital diplomacy

Joseph Nye's (2004:29) definition of soft power as „the capacity to obtain what you want by attraction more than coercion or payment”, „born from the cultural attractiveness of political ideas and the politics of a state”, forms the basis of deciphering V4's outward digital stances, especially toward wider publics. Yet, despite conceptual elasticity, soft power remains built upon influence projection and cultural, political or ethical resonance, which where restructured by digital technologies' advent and the latter's empowerment of direct or networked outreach to organised (foreign) civil constituencies, meaning it fails to account for autonomous digital spheres or agency of societal actors across IR communication (Nye 2008; Fan 2008; Lahrenn-Bilgin 2023). Notably, even across the limited technological space of pre-/ post-Cold War CEE transition, Western soft power permeated authoritarian regimes and captured youth's imagination through bottom-up approaches, facilitation of civic mobilisation and associative platforms (Ramet 1994). This cultural and ideological allure catalysed aspirations for freedom, mobility, and liberal-democratic prosperity, etc., which can easily be replicated today via transnationally connected CS infrastructures and digitally focused interventions (Nye 2004:31).

Public diplomacy (PD), key channel of soft power, primarily when digitally oriented, became focused on public participation, Hans Tuch (1990:33) noting it became „a government's process of communicating with foreign publics in an attempt to bring about understanding for its nation's ideas and ideals, its institutions and culture, as well as its national goals and policies”. Yet, as Jan Melissen (2005:34) mentioned, PD's form rather than substance shifted towards civic spaces, making it „old wine in a new bottle”. This *new bottle* now consists of online media that facilitate audience engagement through real-time, interactive, and networked communication, as public imagery construction steadily relies on CS intermediation and regional diplomacy.

Diplomacy's digital transition surfaced a myriad of conceptual, taxonomical, and methodological challenges, especially vis-à-vis CS incorporation in IR ecosystems (Olubukola 2017). Contemporary technologies expanded the actors' capabilities to access global(ised) audiences, primarily social substrata, with emergent digital *demos* requiring novel tools and strategies for meaningful civic integration (Bjola-Holmes 2015:35). As Hocking, et al., (2012:36) argued, digital diplomacy' success rests on continuous public interaction, which synthesizes diplomatic practice with network theory, data analytics, behavioural insights and turns CS stakeholders as co-constituents of IR to ensure broader outreach, accelerated informational diffusion and increased sophistication. Thus, most actors established digital diplomatic mechanisms, enhanced institutional virtual presence, and expanded services to better suit the needs of CS (Bjola-Holmes 2015:38).

Before the analysis of IVF and WbF's empirical evidence, as institutionalised CS platforms, within regional digital diplomacy architectures, across the 2018-2022 presidential cycle, we must achieve conceptual clarity. Kampf, Manor, and Segev (2015:12) posit that PD's social integration constitutes a new mode to facilitate long-term relational cultivation with foreign groups through civic intermediaries and associational networks. Also, Hayden (2012:3) noted that traditional PD objectives (informing, educating, and engaging) were reinvigorated by collaborative principles, relationship-building, and attentive listening, particularly vis-à-vis narratives disseminated by actors operating as CS connectors. In turn, PD moves from omnidirectional information transmission to multidirectional, participatory processes, digital commonalities, and institutionalised CS interactions (Stivachtis 2023).

Yet, as scholarly consensus evades digital diplomacy's ontological status, particularly regarding CS partners and public empowerment, Riordan (2016:10) cautions that it should be considered as an instrumental tool within comprehensive strategic frameworks, rather than an autonomous objective. Hocking, Melissen, Riordan, and Sharp (2012:5) mention persistent paradigmatic ambiguity, particularly across transnational formats and social networks. Hence, Bjola (2016:298) contours a structured framework based on the shifting power asymmetries (statal/non-statal actors) driven by emergent digital solutions, digital diplomacy's alignment with soft power goals, innovative consular services delivery, virtual crisis communication expansion, and digital regionalism's operational effectiveness through structured CS cooperation. Regarding international organisations, Clarke (2014) sees digital diplomacy as a response to socio-technical realities, a multi-actor enterprise rooted in civic participation.

Similarly, Manor (2016) traces diplomacy's digital turn to shifts that empowered civic actors, from countering extremist narratives and social-movement mobilisation to citizen-driven journalism and fragmented media ecologies that demand society-oriented engagement. Hayden (in Manor 2016) notes that MFAs must cultivate a new PD, calibrated for social media employment to engage transnational civic networks. Yet, despite digital diplomacy's proliferation, few studies assessed its

strategic outcomes, especially through quantitative indicators (Kampf et al. 2015; Manor 2016; Spry-Lockyer 2022). Bjola (2016b) cautions that, while diplometrics provides insight into digital engagement, it overlooks long-term impact and policy alignment, particularly salient for regional actors like IVF and WbF when viewed as CS platforms and public forums.

The rise of constant (inter)connectivity de-professionalised IR's influence, particularly for transnational actors like IVF and WbF, whose publics are broader and increasingly represented by organised CS or social collectives (McClory 2017; Ünver 2017; Kuus 2018). Klavins (2012) noted that accelerated informational flows enabled immediate responsiveness and decentralised influence, while citizens transcended from passive recipients to active co-creators of narratives through participatory governance, with policy legitimacy and efficacy reliant on broad public engagement where CS acts as both mediator and agenda-setter (Ünver 2017; Matiuta 2023). Tom Fletcher's (2013) metaphor of the „digital tiger“ captures diplomatic identity's transformation, as IR actors adapt to increased direct civic interaction and „iDiplomacy“ turns daily practice into virtualised functions. International organisations become conceptual spaces, symbolic civic communities with transnational reach, challenging statal primacy as the sole subject of international law (Pyteřlová 2012). Yet, Justinek (2018) warns that such tools can't substitute core drivers of diplomacy, chiefly authentic engagement with organised CS, which must remain central.

Method and design

The research stems from these assumptions: (1) Wb6's increased relevance across European architectures and transnational CS ecosystems; (2) V4's reorientations towards Wb6 through structured partnerships with formalised CS; (3) digital regionalism's proliferation as a socially enabled power dispersion mechanism. The paper explores how V4, via its institutionalised civic platforms, engaged with Wb6 during the 2018-2022 presidential cycle, particularly how IR were conducted using digital regionalism techniques in virtual spaces to mobilise civic interest and build overarching narratives.

Research Question

How has the V4, through IVF, as a formalised transnational civic entity, developed and communicated its foreign policy approaches regarding Wb6, between 2018-2022, through official digital channels? What tendencies emerged from these public interactions? Thus, we seek to understand both the substance and presentation of V4's collective digital regionalism engagement, using international civic structures and public forums.

Research Framework

A mixed methodological comparative-driven approach is used to demonstrate that digital diplomacy between international organisations' structures, functioning as civic intermediaries, can be measured and provide valuable insights into regional CS engagement trends. The work is delineated by spatial/temporal boundaries, institutional scope, and platform selection.

The temporal framework examines direct V4-Wb6 interactions across the 2018-2022 presidential cycle (Slovak-Slovak Presidency), enabling a comprehensive assessment of policy continuity and change in their public-civic dimensions. Also, this avoids disruptions from contested electoral processes or the Russian-Ukrainian conflict. Institutionally, the study focuses exclusively on the official digital accounts of IVF and WbF, as sole permanent structures of both groups that operate on similar grounds and act as *sui generis* expressions of regional CS, ensuring in-depth analysis of collective IR through social engagement rather than singular positions. This prioritises concrete initiatives by these civic-public actors over broader, often unimplemented presidential declarations. Platform selection focuses on Meta (Facebook and Instagram) and Twitter due to their widespread use in diplomatic communication and capacity to engage diverse audiences across both regions, including CS.

While other regional actors like 3SI and B9 engage in digital regionalism with the Wb6, we focus on V4 elements to avoid diluting the comparison, as these actors have incomparable foundational operational models and summit diplomacy practices, particularly vis-à-vis institutionalised CS engagement. Despite fluctuations in V4's commitments or international standing, the study provides stable, replicable, and scalable insight into digital diplomacy conduct and social mobilisation processes, without inferring excessively into behind-curtain motivations. The paper functions as an atemporal observer of digital diplomacy drivers without portraying V4 as exceeding its actual capacity or explaining its full spectrum of Wb6 engagements.

Also, although the 2018-2022 period might appear dated, examining recent timeframes would introduce higher margins of error due to broader global contexts significantly altering digital regionalism and civic engagement results. Given extensive literature addressing the theoretical foundations, we prioritise concrete measures over discussions of Wb6 EU accession, V4 evolution, or soft power evolution. While comparing digital diplomacy data, CS activities, country-level processes, and „real“ analogue world insights would prove valuable to understand the *status quo*, these analyses are partitioned into separate works due to journal limitations.

Data Collection

Extraction systematically identifies, codes, and indexes all IVF and WbF accounts across selected platforms. Every post within the timeframe is manually collected

and filtered, creating a comprehensive dataset of digital communications. Posts are standardized and tagged based on multiple criteria, with non-English content translated using 3rd party software to ensure consistency.

Analysis Framework

Initial qualitative assessment classifies posts by relevance to V4-Wb6 relations, using keyword search and topical congruence, categorizing content into thematic domains – political cooperation, economic incentives, cultural exchanges, CS partnerships, etc. Sentiment analysis follows, using a 5-point scale (very negative to very positive) to measure tonal variations in V4-Wb6 relations and societal engagement. While reductionist, it establishes a baseline for monitoring public relations without interpretative spiralling, observing exchanges between civic-public constituencies. Temporal trend analysis maps communication patterns chronologically, identifying shifts in messaging frequency, content emphasis, and rhetorical strategies, with special attention to V4 presidencies.

Limitations and Mitigation Strategies

Linguistic barriers pose a challenge, as translation may not fully capture diplomatic nuances or CS terminologies. The timeframe may not reflect long-term IR and CS development trends, while an exclusive focus on Meta and Twitter overlooks other social communication mediums. The analysis doesn't account for content redistribution, audience reach variation, or exposure duration across these spaces. By focusing on IVF/WbF accounts (see *Inclusion Map 1*), the study excludes national and sub-national interaction that may shape V4's approaches, as they are addressed in separate works. These limitations are mitigated through cross-verification of translations, contextual interpretation, and transparent methodological reporting, enhancing reliability within the defined scope.

Results and discussion

A. Collective and international organizations – Visegrád Group

IVF's official accounts have created a total of 57 relevant posts, spread across all three platforms during the established timeframe, formed by 3 posts starting from January 2018, 16 in 2019, 11 in 2020, 13 in 2021, and 14 until October 2022.

Out of these, we identify 41 total posts on Meta's Platforms (33 on Facebook and 8 on Instagram), coagulated into 2 across the entirety of 2018, 10 in 2019, 6 in

2020, 11 in 2021, and 12 by autumn 2022. The activity on Twitter Inc. consists of 16 posts discovered, with 1 during 2018, 6 in 2019, 5 in 2020, 2 in 2021, respectively 2 by the third quarter of 2022.

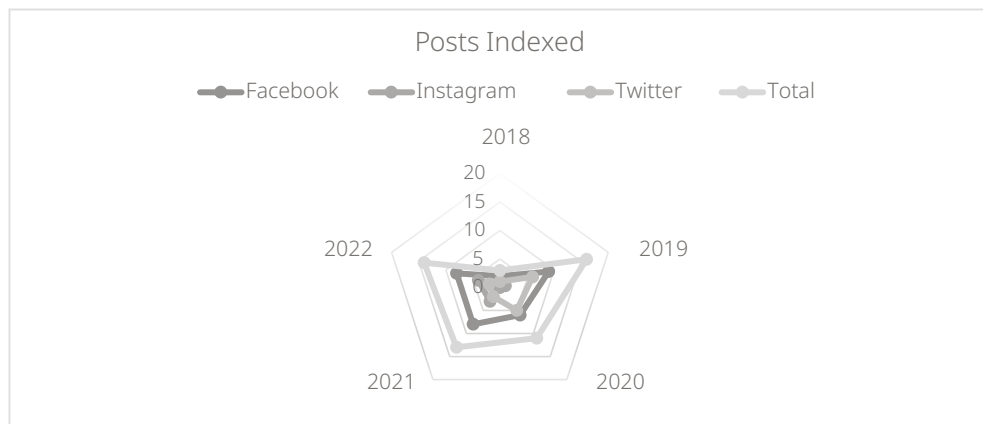

Fig.1. Posts Indexed for Visegrad Group

Furthermore, we have a collective percentual variation of 354%, formed by the cumulative values of 235% and 67% associated with Meta's platforms, respectively 523% present in Twitter Inc.'s solutions.

The percentual composition of total posts across all three platforms, especially when put in correlation with all the posts that were emitted within the given timeframe, gives us their representativeness rate. Hence, on Facebook, we can identify 33 relevant posts out of 495, with Instagram's 8 out of 172, on Twitter 16 out of 120, and across all platforms 57 posts out of 787.

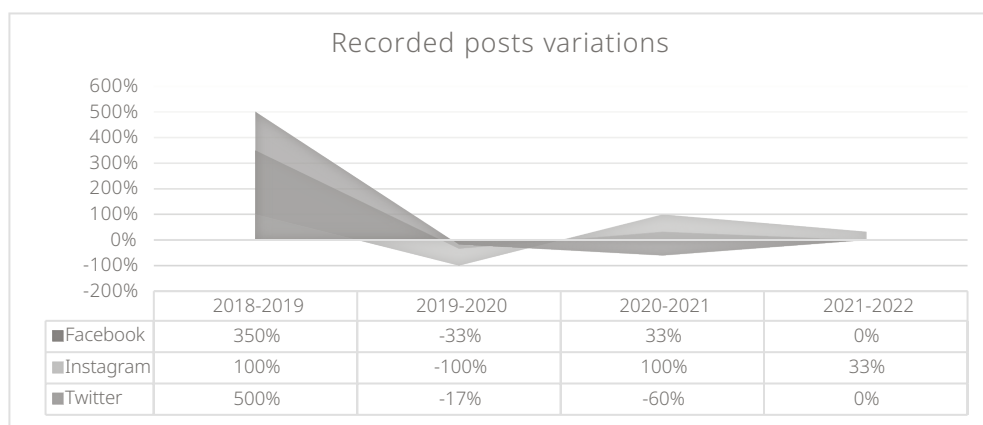

Fig.2. Recorded posts variations for Visegrad Group

Also, we can index the qualitative positivity rates, which represent attributes attached to the already filtered elements, and afterwards analyse modulations that are found across 5-point scales. As the items' weight ranges from very negative to very positive, their mapping showcases how V4-Wb6 positions evolved, with respect to each other and in correlation with the tools employed.

The comprehensive matrix that is formed consists of their absolute and totalled weights (1/-2 – very negative, 2/-1 negative, 3/0 - neutral, 4/+1 – positive, 5/+2 – very positive), their percentual representation between the weight and the total of selected posts, alongside median positivity rates and variations. As such, we have *Table 1- Visegrad in respect to the Western Balkans*.

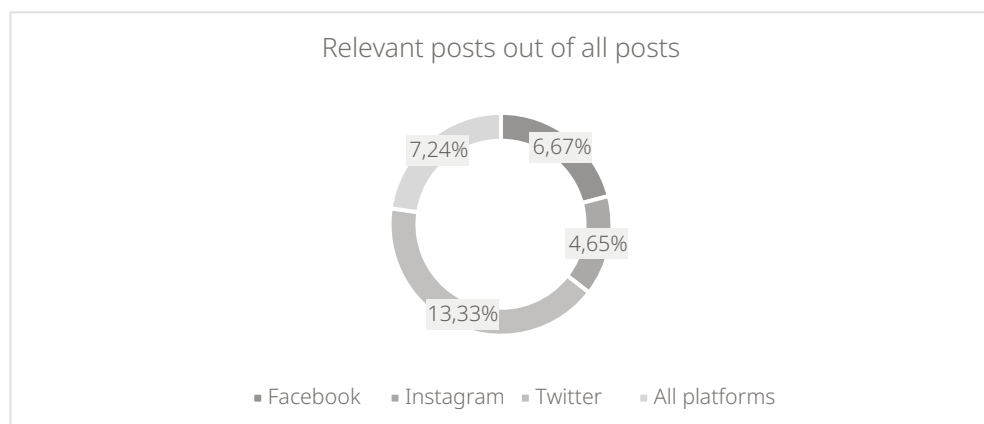

Fig.3. Relevant posts out of all posts for Visegrad Group

The same interpretation matrix can be applied in a collective format by using the posts emitted not by international organizations but by relevant entities from all states involved. This process is done to cumulatively analyse all selected posts and gain a mirrored oversight of the aggregated position and the group's international structures. As such, we have the *Table 2- Visegrad modulations* graph to represent all countries' modulations.

Looking at V4's presidency holders, as agenda setters, we can notice how collective approaches shifted based on national specificities. Therefore, under Bratislava's chairmanship, between 2018-2019, we can observe a total of 8 indexed posts, accumulating a positivity rate of 3.63, split into 3 amongst Meta Inc's platforms and 5 within Twitter Inc's solutions. This is followed by Prague's chairmanship, between 2019-2020, which amounts to a total of 34 posts, and a subsequent positivity rate of 3.41, split into 21 realized across Meta Inc's platforms and 12 within Twitter Inc's solutions. Afterwards, Warsaw's chairmanship, between 2020-2021, totalled 28 relevant posts, with a median positivity rate of 3.61, split into 2 on Meta Inc's platforms and 12 within Twitter Inc's solutions. Lastly, Budapest's chairmanship,

between 2021-2022, reached 28 total posts, alongside a positivity median rate of 4.03, split into 27 of Meta Inc.'s platforms and 19 within Twitter Inc.'s solutions.

Period	2018		2019		2020		2021		2022	
Country Hosting V4 Presidency		Slovak Republic		Czech Republic		Republic of Poland		Hungary		
Total indexed posts		8		34		28		38		
Median positivity		3,63		3,41		3,61		4,03		

Fig.4. Posts Indexed for Western Balkans

B. Collective and international organizations - Western Balkans

WbF's official accounts have created a total of 81 relevant posts, spread across all three platforms during the established timeframe, formed by 17 posts starting from January 2018, 19 in 2019, 11 in 2020, 11 in 2021, and 23 until October 2022.

We can identify 68 total posts on Meta's Platforms (48 on Facebook and 20 on Instagram), coagulated into 11 across the entirety of 2018, 14 in 2019, 10 in 2020, 10 in 2021, and 23 by autumn 2022. The activity on Twitter Inc. consists of 13 posts discovered, with 6 during 2018, 5 in 2019, 1 in 2020, 1 in 2021, and none in 2022.

Also, we have a collective percentual variation of 21%, formed by the cumulative values of 27% and 119% associated with Meta's platforms, respectively, and 18% present in Twitter Inc.'s solutions.

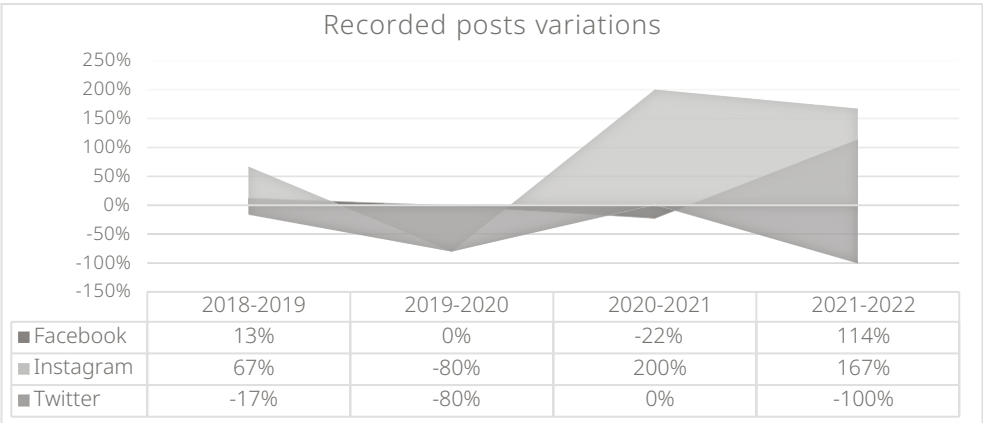

Fig.5. Recorded posts variations for Western Balkans

With respect to the representativity rate, we can note how on Facebook, we can identify 48 relevant posts out of 881, with Instagram's 20 out of 270, on Twitter 13 out of 373, and respectively across all platforms. 81 posts out of 1524.

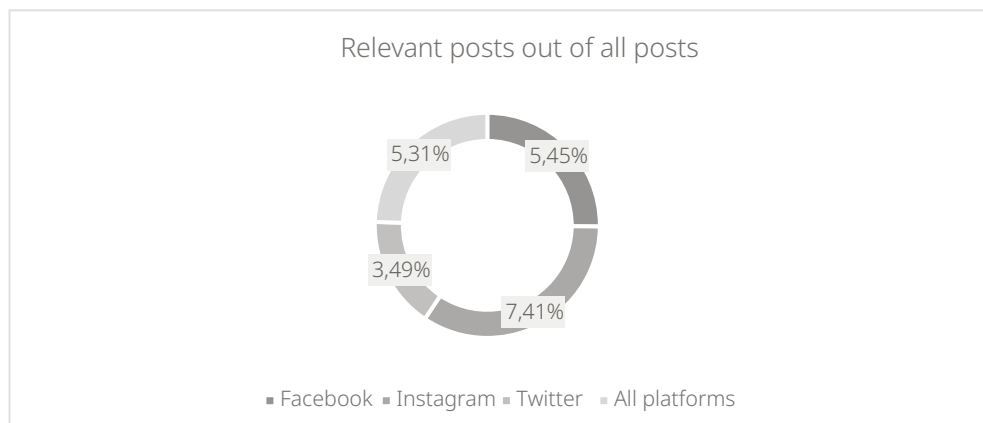

Fig.6. Relevant posts out of all posts for Western Balkans

Thereafter, a qualitative assessment contours the comprehensive matrix and forms *Table 3- Western Balkans with respect to the Visegrad* graph that portrays these aspects.

With respect to collective formats and the aggregated value per country, we have the *Table 4-Western Balkans modulations* graphs to represent all actors involved.

Conclusion and policy recommendations

IVF and WbF's digital interactions reflect distinct, yet interconnected approaches to digital regionalism and CS diplomacy, each characterised by unique tendencies, fluctuations, and patterns. Both institutionalised civic platforms function as pivotal instruments within their social spaces, serving as conduits for increased multilateral cooperation, collective identity reinforcement, transnational CS collaboration, and broader European integratory engagement (Albulescu 2024). Their outward projections illustrate digital regionalism's increased outreach and narrative mobilisation character, particularly via technological means.

Thus, IVF, serving V4's civic interests, leveraged digital platforms to project a structured image of regional cooperation, focusing on political, socio-economic, and cultural ties alongside institutionalised CS partnerships. Its public communication strategy, while consistent, fluctuates with V4 presidencies and shifting priorities toward civic-public engagement (Albulescu 2024). Its digital footprint shows steady growth, with post frequency and engagement varying with geopolitical developments and broader European frameworks, recently supporting citizen-led initiatives (Matiuta 2023). Importantly, generally high positivity rates indicate a favourable public climate, underscoring its emphasis on constructive dialogue, CS-driven diplomacy, and digital regionalism.

Contrastingly, WbF pursues a more dynamic and adaptive digital strategy, marked by higher interaction volumes and broader engagement with civic or associational networks. Unlike IVF' structured trajectory, WbF's presence shows sharper fluctuations, often shaped by regional evolutions and EU enlargement discourse. While engagement on Meta remains strong, declining Twitter activity suggests a recalibration to maximise civic outreach. Sentiment analysis indicates an emphasis on inclusivity, solidarity, and integration, reflecting neighbourhood-driven narratives and community-building strategies.

A comparison of IVF and WbF's digital diplomacy underscores divergent public communication patterns, especially when engaging the 3rd sector. The IVF, positioned as a stabilising force, projects itself as a model of inclusive regional cooperation and EU integration through cross-border CS collaboration. Its messaging aligns closely with EU priorities and reinforces local initiatives, thus consolidating influence via sustained collaborative landscapes. Otherwise, WbF employs digital platforms to bridge internal divisions, coagulate its social groups, and strengthen its role within the EU's frameworks through direct public engagement and MS projection. These divergences reflect distinct operational climates, as IVF operates within an integrated European platform, capitalising on its achievements, while WbF navigates accession dynamics, seeks legitimacy and consolidation of partnerships through a more grassroots-oriented movement. Regardless, both organisations share common tendencies in amplifying regional cooperation narratives and fostering transnational CS collaboration (Zimmerbauer et al. 2025). Each relies on digital tools to construct regional identities and shape external perceptions through sustained CS engagement. Fluctuations in their digital regionalism efforts mirror broader shifts, EU policies, enhanced IR stances, and CS preferences. We observe an intersection between digital diplomacy and regional studies as institutional(ised) digital regionalism becomes a strategic expression of structured transnational CS engagement, thus, quantifiable. Also, socially driven digital outreach functions not only as a communication tool but as a performative act, as virtual spaces became critical arenas for public dialogue where civic networks serve as key interlocutors.

References

- Albulescu, M. (2024). Cultivating Civic Engagement. *Civil Szemle*, 21., (2.), pp. 19–30. <https://doi.org/10.62560/csz.2024.02.02>
- Błaszczak, J. (2024): Different forms of summit diplomacy: Case study analysis of the Visegrád Group, the Bucharest Nine, and the Three Seas Initiative. *Romanian Journal of European Affairs*, 24 (1), pp. 127–141.
- Byer, L. – Cienski, J. (2022): *The notsofantastic 4: Central Europe's divided Visegrád alliance*. *Politico*. Retrieved from <https://www.politico.eu/article/central-europe-divided-Visegrád-v4-alliance/>

- Çela, A. – Domaradzki, S. – Milosavljević, I. R. – Stefanovski, I. – Trajanovski, N. (2020): *Visegrad Insight: Western Balkans 2030 Trends*. Warsaw, Poland: The Res Publica Foundation.
- Clarke, A. (2014): Business as usual? An evaluation of British and Canadian digital diplomacy as institutional adaptation. In C. Bjola & M. Holmes (Eds.), *Digital diplomacy: Theory and practice*, pp. 111–126).
- Dabrowski, M.-Myachenkova, Y. (2018): The Western Balkans on the road to the European Union. *Bruegel Policy Brief*. Retrieved September 5, 2024, from <https://www.bruegel.org/policy-brief/western-balkans-road-european-union>
- Dangerfield, M. (2014): V4: A new brand for Europe? Ten years of postaccession regional cooperation in Central Europe. *Poznan University of Economics Review*, 14., pp. 71–90. <https://doi.org/10.18559/ebr.2014.4.839>
- Fan, Y. (2008): Soft power: Power of attraction or confusion? *Place Branding and Public Diplomacy*, 4., (2.), pp. 147–158.
- Fletcher, T. (2013): Ambassador 2020. *FCO blog*. Retrieved April 4, 2024, from <http://blogs.fco.gov.uk/tomfletcher/2013/09/04/ambassador-2020/>
- Hayden, C. (2012): Social media at State: Power, practice, and conceptual limits for US public diplomacy. *Global Media Journal*, 11., (21.), pp. 1–15.
- Holányi, Á. (2024). Regional cooperation in Central Europe: A systematic review. *Modelling the New Europe*, 45., pp. 118–149.
- Hocking, B.-Melissen, J.-Riordan, S.-Sharp, P. (2012): *Futures for diplomacy: Integrative diplomacy in the 21st century*. The Hague, Netherlands: Clingendael, Netherlands Institute of International Relations. https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20121030_research_melissen.pdf
- Hornat, J. (2021): *The Visegrád Group and democracy promotion: Transition experience and beyond*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Janebová, P.-Végh, Z. (2019): *Trends of Visegrád foreign policy*. Prague, Czech Republic: Association for International Affairs.
- Jazić, A. (2024): *Serbia's cooperation with the Visegrad Group states after 2000*. Faculty of Political Science, University.
- Kashukeeva-Nusheva, V. (2024). The contribution of civil society organisations to the implementation of the principles of good governance at the local level. *Civil Szemle*, 21., (2.), pp. 67–75. <https://doi.org/10.62560/csz.2024.02.05>
- Kuus, M. (2018): Political economies of transnational fields: harmonization and differentiation in European diplomacy. *Territory, Politics, Governance*, 6., (2.), pp. 222–239. <https://doi.org/10.1080/21622671.2016.1266960>
- Manor, I. (2016): Are we there yet: Have MFAs realized the potential of digital diplomacy? Results from a cross-national comparison. *Brill Research Perspectives in Diplomacy and Foreign Policy*, 1., (2.), pp. 1–11.
- Marcu, I. M. (2021): *Perspectiva parcursului european pentru statele din Balcanii de Vest. Între „oboseala extinderii”, influențe externe și integrarea europeană [Perspectives about the European trajectory of Western Balkans states]*. Bucharest: Institutul European din România.

- Matiuta, C. (2023). Social media-a catalyst for civil society movements and a tool for populism. *Civil Szemle*, 20., (2.), pp. 187–202.
- McClory, J. (2017): The Soft Power 30: A global ranking of soft power 2017. Portland: USC Center on Public Diplomacy.
- Melissen, J. (2005): The new public diplomacy: Between theory and practice. In J. Melissen (Ed.), *The new public diplomacy: Soft power in international relations*, pp. 11–12. London, England: Palgrave Macmillan.
- Mokrai, M. (2024): External relations of the Visegrad Group in the XXI century. *Вишеградская Европа. Центральноевропейский журнал*, pp. 31–46.
- Nye, J. S. (2004): *Soft power: The means to success in world politics*. New York, NY: Public Affairs.
- Nye, J. S. (2008): Public diplomacy and soft power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616., (1.), pp. 94–109. <https://doi.org/10.1177/0002716207311699>
- Olubukola, A. S. (2017): Foreign policy in an era of digital diplomacy. *Cogent Social Sciences*, 3., (1.), <https://doi.org/10.1080/23311886.2017.1297170>
- Panagiotou, R. (2021): The Western Balkans between Russia and the European Union: Perceptions, reality, and impact on enlargement. *Journal of Contemporary European Studies*, 29., pp. 219–233. <https://doi.org/10.1080/14782804.2020.1798218>
- Pyteľová, K. (2012): Špecifika postavenia štátu ako subjektu medzinárodného práva. *Medzinárodné Vzťahy (Journal of International Relations)*, 10., (4.), pp. 109–118.
- Ramet, S. P. (1994): *Rocking the state: Rock music and politics in Eastern Europe and Russia*. Boulder, CO: Westview Press.
- Riordan, S. (2016): The strategic use of digital and public diplomacy in pursuit of national objective. Retrieved from http://focir.cat/wp-content/uploads/2016/04/FOCIR_Pensament_1_Shaun-Riordan_Digital_Diplomacy1.pdf
- Schimmelfennig, F. (2025): Geopolitical enlargement. In *The European Union's geopolitics: The lackluster world power*, pp. 79–98. Cham, Switzerland: Springer Nature.
- Schmidt, A. (2023): Visegrad Group – Real entity or mirage. In *Politics and Security of Central and Eastern Europe: Contemporary Challenges*, pp. 237–260. Switzerland: Springer International Publishing.
- Šoproni, L. (2023). The Cooperation of social actors in the cross-border area–its role in promoting European values. *Civil Szemle*, 20., pp. 55–78.
- Spry, D.-Lockyer, K. (2022): Large data and small stories: A triangulation approach to evaluating digital diplomacy. *Place Branding and Public Diplomacy*, 18., (3.), pp. 272–286.
- Stivachtis, Y. A. (2023): Great power diplomacy in the digital age. In *The Palgrave Handbook of Diplomatic Thought and Practice in the Digital Age*, pp. 287–310. Switzerland: Springer International Publishing.
- Strážay, T. (2012): Visegrad Four and the Western Balkans: A group perspective. *The Polish Quarterly of International Affairs*, 4., pp. 52–64.
- Venic-Alujević, L. (2012): *European integration of Western Balkans: From reconciliation to European future*. Brussels, Belgium: Wilfried Martens Centre for European Studies.

- Zakota, Z. (2024). From Civil Society Organisations to Pirate Parties to Digital Democracy. *Civil Szemle*, 21., (2.), pp. 91–104.
- Zimmerbauer, K. – Durand, F. – Decoville, A. – Kivelä, S. (2025): Instrumental and cordial logics of cross-border cooperation in Europe: toward a game-theoretic approach. *Territory, Politics, Governance*, pp. 1–20.
- Zweers, W. (2022): The EU as a promoter of democracy or “stabilitocracy” in the Western Balkans? Retrieved October 15, 2024, from <https://www.clingendael.org/sites/default/files/2022-02/the-eu-as-a-promoter-of-democracy-or-stabilitocracy.pdf>

STRATEGIES OF CONTAINMENT AND THE CASE OF THE KALIWA DAM IN THE PHILIPPINES THROUGH THE CURTAILMENT OF CIVIL SOCIETY GROUPS

Danilo Lorenzo Delos Santos

Research Background

■ The Philippines in 2016 was in a state of flux with the transition from the Aquino III regime into the unknown. With an impending power vacuum due to the weakness of political parties and the exit of the Aquinos from public office, the Filipino people were set for a choice between the incumbent Liberal Party's bet Mar Roxas, who is well known as another product of a political clan and a continuation of a long line of politicians and a wild card in Rodrigo Duterte who hailed from Davao and generally was an unknown to those who live outside of Visayas and Mindanao.

Duterte's rise to prominence and power in 2016 was said to be both perplexing and unexpected. From his beginnings as a prosecutor in Davao, a long career in local government starting as the Vice-Mayor of Davao after the fall of the Marcos regime in 1986, and his surprise announcement to run as President in 2016, his meteoric rise to power was unprecedented in the post-war Philippines. Headlining his domestic policies was the heavy focus on major infrastructure projects whose flagship plans rely on external funding, such as loans and private-public partnerships, reminiscent of post-war Keynesian pump-priming policies (Magtulis, 2016). |

Corresponding to this was his administration's focus on an "independent foreign policy" being branded as a stark departure from what was framed as "imperialist" impositions by the neoliberal regime of the West. Duterte's nationalistic approach is nothing new to scholars as these echoes the 1987 constitution stipulated in article

II, section 2 which only sees war as a course of last resort and sees the importance of international law in foreign policy, and the government is mandated to impose an independent foreign policy to protect sovereignty, territory, interest, and self-determination (Amador & Baladjay, 2020). Soon after winning convincingly, Duterte's pro-China policies emerged after a soft stance on the West Philippine Sea's Hague ruling (Rola and Limpot, 2021), and bias toward China's infrastructure and trade packages in the administration's infrastructure agenda. Moreso, Duterte reinforced his stance by positing the West and the United States as the strawmen in his foreign policy argument in the early months of his leadership (Parameswaran, 2016).

China's Belt and Road Initiative (BRI) was launched in 2013 and envisions rekindling the old traditions of the economic Silk Road spanning the continents of Asia, Africa, and Europe (Chatzky and McBride, 2020). While indeed, China's BRI has been met with skepticism due to foreseen risks and trade-offs that can serve as short-term gains and long-term perils for developing nations. Evident examples were the cases of Pakistan and Sri Lanka, which are currently struggling to pay their debt with China, which could result in countries leasing ports, such as in the case of 2017, when a 99-year port lease deal was penned by Sri Lanka (Shakil, 2021).

Mirroring these complications are lingering warnings for the Philippines, even before the pandemic was its spending that is said to be reaching "unsustainable levels" and would hurt the confidence in the Philippine Peso (Valencia, 2018). There were clear fears that the Philippines would fall into China's "debt-trap diplomacy," which was considered a predatory lending practice targeted toward developing economies that are in dire need of loans (Chellaney, 2017). Additionally, there were verified reports of blacklisted Chinese firms that are involved with militarizing the West Philippine Sea and were duly sanctioned by the United States, which are tied with infrastructure projects and remain to do so due to the Duterte administration's reluctance and insistence to follow its doctrine of an "independent foreign policy" (Morales, 2020). It goes without stating the obvious that cases against the Philippine administration's infrastructure projects and China's BRI failed to gather significant clout. Curiously, the Philippines, through Duterte's infrastructure drive, did not have the same hostile coalitions and movements but has instead enjoyed positive net ratings throughout his reign as the island nation's leader from 2016-2022 (Pulse Asia, 2022).

Statement of the Problem

While the Belt and Road Initiative has had its own success story in other developing regions and nations, such as those in Africa and some countries in Central Asia, the case of the Philippines paints a stark contrast with its eventual failure in the country. The failure in the Philippines of China's BRI projects begs the question of how capital-intensive transition projects, such as the Kaliwa Dam

project, have failed to deliver on their promise to bring the Philippines into a more inclusive, sustainable energy future. The project will further look into the relations between domestic public policy and transnational development aid politics, and their intersection and impact on domestic civil society dynamics. It will also include the private sphere, with industries and societal organizations that are major actors within the transition arena and sociotechnical bubble of the Kaliwa Dam project. Theoretically, it seeks to apply and extend the Modes of Participation theory of the Murdoch School to contribute to the ongoing literature on civil society movements and their interaction with state control.

Overarching Question: “What is the impact of transitions such as the Kaliwa Dam project on civil society, and how did the State play its role in the curtailment of contrarian voices?”

Sub-questions:

1. What are the variables that contribute to the success or failure of transition projects in the developing world in the case of the Philippines?
2. How can developing countries such as the Philippines better improve on their endeavor for just sustainability transitions in the energy sector?
3. What can other countries or development organizations harness aid as a tool to equitably boost transitions in the developing world?
4. How does the Philippines, as a developing country, view sustainability transitions, and how can it be more inclusive in fixing unjust transitions with its civil society?

Methodology

The project will be a case study focusing on the Kaliwa Dam Project under former President Rodrigo Duterte from 2016 until the first half of President Ferdinand Marcos Jr.’s early tenure transition in 2023. The research is structured as a mixed-method descriptive case study and analyzes literature on Official Development Assistance (ODA) projects and agreements in the Philippines, as well as official memos, laws, and policy changes associated with the BRI and BBB projects, specifically on the Kaliwa Dam project.

Initial Arguments

Moving away from the common rationale of pure institutional control, understanding movements and struggles that persist can occur within the locus of state-controlled channels that have extended and spilled out through extra-institutional avenues. These emanate beyond the governmental policy arenas towards societal domains and collectives as a group or through formal coalitions.

With it, informal pockets of resistance develop with the fragmented coalition formation emanating from the decentralized locus of actors and collectives.

The study will further develop this concept using the case of the Kaliwa Dam, of political and economic struggle that undergoes bargaining, negotiation, and compromise, contrasting both the external paths and the established internal channels of interaction that exist within and outside state control. Using the BBB project as the main area of socioeconomic conflict, China's BRI and ODA conditions factor the embodiment of the politicization of development aid that forces the hand of the state with the creation of BRI coalitions to marginalize and repress its citizens through structural reforms and policy accommodations. In turn, as an act of subversion borne out of frustration and lack of representation from elected representatives and state institutions, contrarian groups respond by instigating niche interest movements to overturn the established regime not using a variety of methods that operate outside existing power structures, alliances, and channels of control through "soft" strategies such as community meetings, consultations, and cooperative aid arrangements. The state and the BRI coalitions then regulate opposing coalitions by projecting conflicting collectives as enemies of the state and as anti-development to rally support from the public.

Reinforcing this notion, countries in Southeast Asia have often been studied using the lens of institutions and democratization concerning contestations and civil movements. It espouses the core assumption that the state provides the necessary conditions for participation and guides constituents to join the established system. It comes to the postulation that actors are treated with equity and fairness, where all voices are heard and given an equal chance to be represented. Recently, with the rise of populism, industrialization, and the challenges to democracies as authoritarian tendencies persist in developing Southeast Asian states such as the Philippines (Rodan & Jayasuriya, 2009), the study questions the validity of these assumed models of understanding most applied to the struggles within democratic contexts. When applying the institutional models in studying the relations of the state and its subjects, a recalibration of the concept should be established to give further gradation and provide a deeper understanding of the current dynamics of participation in developing nations that struggle with representation and application of democratic values, as in the case of this study, the Philippines in various levels such as the struggles manifested by civil society coalitions, contestations from as seen in state actors, and the competition across exemplified by the conflict between businesses and economic actors.

It is argued in this research that due to the BRI coalitions and alliances, contending groups lose significant ground and clout by making their struggle ineffective and nullified, which will hereby be studied as "Dynamics of Escalation" | and "Strategies for Containment" as an extension to the Mode of Participation framework (Rodan & Jayasuriya, 2009). By using both frameworks, the study strives to unlock the strategies of containment employed by the state to effectively push its development

agenda forward under direct and indirect coercive measures, including brute force repression. The study, therefore, proposes two possible hypotheses that are expected to be answered in the course of the research work.

Possible Outcomes

H 1: The Duterte administration uses the BBB project to contain opposing groups to continue and support China-backed infrastructure projects by changing the rules of participation among contesting groups and individuals. By changing how contending groups participate in the discussion, they are effectively controlled and contained by the government.

H 2: The opposing groups against the Kaliwa Dam project do not effectively use the existing institutional methods and processes of participation to challenge the projects currently and effectively bargain, negotiate, and compromise their grievances to overcome state containment strategies.

I. Statement of the Research Objectives

The objective of the research is to examine the dynamics of contestation around BRI infrastructure projects and to exclusively understand how and why contestation has been limited in the two case studies. Furthermore, the study intends to discover theoretical angles and strategies of how the government contains dissenting organizations through systemic repression in the chosen case of the Kaliwa Dam project. At present, the studies that are applied in the Philippine setting largely revolve around the understanding of institutions and the state. The current method of study remains problematic as it narrows down actors into specific categories that lack a deeper analysis of external channels and avenues for discourse. This leaves a vacuum that casts analytical biases on the nature of the agreement between formal actors within a controlled discursive space, which the state has allowed and considered permissible within the bounds of the law and regulations. Grassroots participation in Asia has been tackled by scholars within the confines of local governance with the themes of decentralization, devolution, and autonomy (Tadem,2012), and there are considerable points of emphasis in the research in tandem with critical political economy and specifically Rodan's Modes of Participation in discussing modes of participation, dynamics of escalation, and possible strategies for containment.

II. Significance of the Study

Studying the literature available for critical political economy in the Philippines leaves much to be explored, with the lack of recent literature that focuses on the

struggle of minorities against the BRI alliances as analyzed under the dynamics of coalitions, contestations, and containment. The research endeavors to add to the existing literature by adding another dimension to the understanding of the critical political economy in extending the sites of participation. By identifying and exposing these in the two cases, comparisons between the narratives uncover alternatives for representation through the processes of bargaining, negotiation, and compromise done by existing actors, as well as the dynamics of escalation and strategies for containment being employed by the state and BRI coalitions to quell the advances of opposing movements.

III. Theoretical Framework

To answer the main question, the proposed project will use the social conflict theory approach to study and examine the various coalitions in the case of the Kaliwa Dam project, which is in support of and against Chinese infrastructure. The study will support this by utilizing the modes of participation approach to understand how contestations can be effectively contained by formal political institutions, as well as how opposing coalitions promote their side by using traditional and non-traditional channels.

Politics in the Philippines has been a perplexing conundrum among scholars. Given that the Philippines' democracy is the oldest in Asia with strong societal participation in elections, civic participation, and institutional support, democracy in the country has chronically been affected by weak institutions, corruption, and elite control (Hutchcroft & Rocamora, 2003). Since the fall of Marcos in 1986, the country has been grappling with the contention on reforms to advance economic growth and national security and treading the balance between control and compromise in various forms, as well as the choice between reformists and populists.

Duterte, while a populist, has drastically altered the political balance in the Philippines with his violent war on drugs and his drastic pivot to China from the stable and long-standing alliance with the United States. From the Liberalism espoused by Aquino III that motivated grassroots participation to the illiberalism of Duterte and the bias towards business elites, institutions from sites of representation have changed into a mechanism of repression by the state to honor its alliance and "Kowtow" to China.

Contextualizing the narrative together is the State Transformation Approach that highlights China's motivations towards the BRI and partnering with Duterte's BBB in the Philippines' ongoing development project. Further dissecting the dynamic found in the chosen cases of the Kaliwa Dam project, the theoretical frame of inference is presented from the institutionalist base filtered through the Mode of Participation (MOP) framework to map out possible modalities of containment within state-capitalist mechanisms observed within the cases selected in the study.

By utilizing the theoretical tools mentioned, the study focuses on the goal to expose the nature of struggle from variegated epistemes and develop a unifying approach and framework to understand the state's strategic systemic repression and methodological control within the cleavages of social contestations.

Institutionalist Approach and Its Limitations

Succinctly, institutionalism is the interplay of formal and informal institutions that later formalize rules and norms of behavior that dictate avenues of discourse and are later controlled through reward and punitive mechanisms (North, 1990). Interactions between the formal and informal institutions, in turn, reinforce the prevailing system through consistent exchanges, thereby producing shared experiences and goals among members, later producing stability and order. Through this lens, institutions carry the responsibility to shape preferences and power relations in societies (Thelen & Steinmo, 1992). Institutions also have the capacity to map the cognitive frames in understanding the behavior of their fellow members (Fligstein, 2001). The establishment of regimes and institutions further galvanizes their hold with the returns that are generated over time, making it hard for contending actors to dislodge the prevailing norm and regime actors (Pierson, 2000). Institutions at the earlier stages were perceived as the center of political discourse and were only later given much critique by Scott (2007), which emphasizes the non-dyadic and circular reinforcement of institutions by raising the need to look into intersubjectivity and original interpretations rather than grand social mechanisms within the institutional paradigm.

Governance in the Philippines has always been viewed through the perspective of formal channels and groups. Institutions are perceived as a product of social interaction among members of society (Kingston & Caballero, 2009). Additionally, institutions provide the necessary structure of the interaction with the formal rules and regulations distilled from norms and conventions that are later influenced and controlled by the mechanisms of reward and punishment for the actors present in the interaction (Pilapil, 2006). The norm then is reinforced with the continued interaction of the state with its subjects through the channels that are allowed and made available by the ruling regime.

On the contrary, the persistence of these established regimes is met with questions because of the lack of support regarding the continued backing and resiliency of established actors. While other branches of institutional research intended to answer this paradox, mainstream historical, sociological, a rational choice institutionalism have yet to address contestation and containment dynamics that involve the creation of movements pursuing alternative channels of participation and difference between the narratives of social movements and bureaucratic actors. Moreover, the study of state mechanisms to diffuse critical voices remains novel in application to developing countries, making it a good candidate to explore and investigate.

Murdoch School of Political Economy & Social Conflict Theory

A departure from neoliberal readings of political economy, the Murdoch School of Political Economy espouses the re-thinking of analytical frameworks in reading narratives of struggles and contestations away from institutional approaches toward the analysis of the multi-level narratives of struggle found within collectives of classes, groups, and other associations. The focus of the concept emphasizes the need to peer into the mosaic and diversity of social narratives within movements and contestations (Hameiri & Jones, 2014; Carroll et al., 2020). The social conflict approach by the Murdoch School is exemplified by how the approach lays out the foundations of the critical analysis of the conflict between groups and regimes interlocked in a political arena where actions are motivated by mores, reason, and interests within an uneven power structure dictated by the regulations in place. With the actors engaged in the game, the ultimate goal of survival and continuous struggle for power and legitimacy is observed. It has to be established that the supposed rules of engagement and interaction are not dictated solely by the regime in place but are the outcome of the distillation of global influences, events, and interests seen in its foreign policy agenda. The Murdoch School uses the two-step approach to understanding the link between the international and domestic levels (Jayasuriya, 2005).

The Murdoch School approach pays close attention to the domestic underpinnings of relationships and their importance in a case study being put under scrutiny. Not only does it see the material interactions, but also the ideological exchanges that embody the social conflict and struggle between the actors. In this notion, the national and the global are seen not as mutually exclusive mechanisms but as one. The Philippines embodies these cases and seamlessly shows the relationships in the context of development. As a growing economy, the Philippines under Duterte is expected to bring about economic change with the infusion of resources and investments that put forward the central drive to pursue economic value as a state. China and state capitalism, in this case, provide the international expansion of developed states to provide development funding and aid to emerging nations, which also serves as a much-needed avenue to unload economic surplus through its BRI projects. The conflict in the spaces of capitalist aspirations seen in the formation of BRI coalitions supported by the state has marginalized the very constituents within the state structure in the name of capitalist development. With the state in the middle of the conflict, it assumes the position to determine and prioritize by setting and controlling the domestic policy arena with authoritarian tendencies that contribute to its persistence in the developing world.

The Modes of Participation

Putting forth Rodan's model encapsulates the essence of representation and participation that is currently undergoing in developing nations, with the less-than-optimal democratic practice that carries authoritarian leanings that were labeled as

the “reverse wave” in democratization and neoliberalism (Huntington, 1991). The Modes of Participation (MOP) paradigm further threshes out the difference between participative channels by applying it to cases such as in the Philippines, Malaysia, and Singapore (Rodan, 2018).

Laying the foundations of struggle in the case contexts under the BBB and BRI, Rodan’s MOP framework embodies the various angles of representation with consultative, particularistic, democratic, and populist. With these levels of inquiry, the idea behind the emergence of contestation among actors and the nature of containment by regime players can be further explored through their participation. The relationship dynamics of civil society, businesses, and government within the context of the BBB and the BRI also test the assumptions by Rodan and the MOP frame by peering into the successes or failures of participation and contestations from the civil society, as well as the struggles of state actors in advancing various advocacies. The MOP approach is defined by the ideology behind representation and the location or area of representation, and asks who, how, and what the various factors of participation are (Rodan & Baker, 2020). The foundations of the MOP approach subvert the mainstream institutional analysis by localizing the study of a conflict that has both direct and indirect influence on the international level of governance and discourse.

The case of the Kaliwa project would be analyzed in these specific frames to study the channels where bargaining, negotiation, and compromise happen, both endogenous and exogenous to the established political spaces of discourse. In doing so, it will answer whether the contestations against the regime of neoliberal development are products of the system developed by institutions and coalitions themselves or if their emergence is due to the neoliberal agenda that has pushed states to disenfranchise their citizens because it incentivizes capital infusion through ODAs and other avenues as intended catalysts for economic growth. Furthermore, it also highlights the efficacy of formal channels vis-à-vis informal which are outside the bounds of established institutional procedures, to be able to achieve the answers to the core questions laid out in this research.

IV. Review of Related Literature

The study organizes its compilation and review of related literature starting from the context of uncovering China’s BRI Diplomacy, the narrative of the struggle of interest groups in the Philippines, and the intersections and effects of the “Belt and Road Initiative” (BRI) and “Build, Build, Build” (BBB) coalitions. The discussion then transcends to the two chosen cases for the study that encompass the significant contexts within Duterte’s infrastructure drive in environmental protection and national security. The amalgam of the case studies intends to decipher the question behind the authoritarian tendencies of a liberal democratic state that exists in

development functions through the curtailment of critical opposition on its ongoing development agenda.

Uncovering China's BRI Diplomacy

Fears and doubts regarding China's supposed benevolent and peaceful rise to power¹ have been a major talking point in recent memory (Johnston and Rudyak, 2017). The monolithic perception of the Chinese state and power relations leaves an overgeneralized depiction of a more complex network of politics (Zhang, 2015). Formerly, numerous attempts at generalizing China have painted the regime as having a primary "grand strategy" that aims to supersede the West in all aspects from economy to military (Pillsbury, 2016; Kong, 2017). China under Xi has experienced unprecedented growth after assuming the presidential role and has focused on state-to-state links that were in tandem with its economic development, surpassing Japan as the second-largest economy globally in 2011 (Lanteigne, 2019).

Perceptions regarding the swift rise of China to regional and then later to international prominence have been met with skepticism, with Chinese observers raising concerns regarding the one-sided economic benefit of China through its development finance work with emerging nations (Laurence, 2017). Although it is not surprising given the seemingly ideological contrast between the eras of Mao to Xi, how China is carving a special niche has baffled scholars to compartmentalize and generalize the Chinese regime. The pivot of the metaphoric sleeping economic giant of Asia traces its grand narrative transformation with the 11th Central Committee in 1978 under Deng Xiaoping into "reform and opening" towards the 80s (Shambaugh, 2014). Although the origin of its shift stems from the party, its aftereffects have resulted in a power transition from the central authorities responsible for the reforms to a decentralized and fragmented form that exists currently.

Jones and Hameiri propose a novel way of peering into this puzzle by deconstructing the traditional view of Chinese governance by unbundling what was seen before as a monolithic system, which is its central government, into a deeper and more complex web of actors, which they propose as a "fractured" state. Particularly, China should be studied under the foundation of a state that has evolved and transformed from its Maoist past to its capitalist leanings today. Contrary to contemporary scholars, the view of China as a more dynamic and decentralized network carries with it new dimensions of understanding the political apparatuses embedded within its governance, with contending state agencies and non-government actors such as companies to advance the common goal of economic impact (Jones and Hameiri, 2021).

A decentralized view of China opens alternative ways of untangling discourse between players and across cases, such as in the BRI strategy that it has been leveraging in the past few years. As discussed by the proponents of the State Transformation Approach, there is a disconnect between the understanding of China's politics, with Sinologists realizing China's politics where its ontological boundaries do

not extend enough to cover the “fragmented” nature of its current politics. Therefore, the treatment of the cases as a novel challenge under the Social Transformation Approach gives further nuance to the argumentative validity of critical analysis of its political economy and the politics behind the longevity and resiliency of China-backed projects under the Duterte administration and its BBB program, with its focused, nuanced, and decentralized view of internal power brokers within the Chinese state structure.

Shadow Patronage: Elite Coalitions and Networks

One of the most distinctive aspects of the Duterte administration is the prevalence of the “supermajority” and networks of patronage that have supplanted the traditional dynamics of Philippine politics. Commonly, coalitions in the Philippines are supported by the business, military, and government technocrats who control resource mobilization and political control (Camba et al., 2021). With the win of Rodrigo Duterte, the country’s weak political parties resulted in the dissolution of political groups that were established in the last elections. Commonly, with each forthcoming national and local election, politicians gravitate towards parties that are doing well on pre-election surveys or have a strong standard-bearer. It is argued as well in this research that political parties in the Philippines lack ideological grounding and affiliations are based mainly on the whims of each would-be politician and his networks based either on kinship or recommendation of other patrons and financial backers. Due also to the nature of the electoral system based on an open-list proportional representation (PR), parties can come and go as they please, which devolves into the personalistic politics that are seen in the status quo (Hutchcroft, 2019). Philippine democracy has taken its due course because of the lack of regulative guidance to promote political parties as vehicles for representation and popular mobilization. The freedom that democratic elections have tolerated party turncoats with little to no effect on their political aspirations due to the personalistic nature of the voting culture. With no ideological base and solid political foundations for parties, the motivations for joining are focused more on leveraging political machinery, financial backers, and personal brand affiliations.

Because of this trend, parties are hijacked by influential elites who are the lifeblood of every Philippine political party. Corresponding to the Commission on Elections (COMELEC), on Sec. 100. Limitations upon expenses of candidates, campaigns can only have an aggregate of (1.50 PHP) for every registered voter in the constituency. Based on the official numbers, Rodrigo Duterte won the Presidential elections with 371 million PHP, which is beyond the established ruling of the COMELEC (Uy, 2016). While his campaign expenditure is not the highest, this is a norm in Philippine politics with parties soliciting campaign funds from various sources that are often shaded in secrecy and more often than not are rewarded with winning government projects and biddings such as in the case of his ubiquitous ally Dennis Uy who

has won numerous projects and decisions such the controversial transfer of the Malampaya gas (Flores, 2021).

Even during the start of the elections, Duterte has been infamous for his visits to China in 2015-2016 and alluding deep ties with various entities such as the notorious and secretive Michael Yang who draw the ire of the public after sources have been insinuating that Yang will be his “economic adviser” who is a Chinese citizen and is connected Xiamen Fu De Sheng and the Philippine Fu Deng Sheng Group which translates to English to “Full Win” (Ranada, 2019). This claim was then validated in 2018 after contracts surfaced indicating that Michael Yang was indeed given the title of “Economic adviser to the President” and another that stipulates “Contract of Expert and/or Technical Services” (Ranada, 2018). Yang’s name appeared again in 2019 after allegations of a dismissed police officer that the accused was linked with illegal drug dealings the reports were halted in 2017 for unknown reasons and in 2021 Yang denied other allegations of then-senator Gordon of being a Chinese communist agent because of his close ties with the president that seemingly has affected Philippine foreign policy (Venzon, 2019; Rappler, 2021).

Allegations of Duterte’s links with China did not end with Yang after then-Senator Antonio Trillanes alleged Duterte’s son of being part of the Chinese drug triad, while the elder Duterte replied by accusing the opposition senator of having illegal offshore accounts with a Chinese national and later recanting his statement that his allegations were made up (Placido, 2016; Marcelo and De Guzman, 2017). Despite Trillanes challenging Duterte to show documents of his accounts, the then-president did not push through and even requested his Statement of Assets, Liabilities, and Net Worth (SALN), which was a requirement for all government officials, was unjustly stonewalled (Teodoro, 2021). In 2018, Duterte ordered the arrest of Trillanes on the grounds of the former senator’s coup attempt, which was seen by many as clear persecution and a warning to those who would want to oppose his leadership (Villamor, 2018).

Countering allegations and contestations, Duterte has often resorted to labeling and branding those opposed to his administration as enemies of the state and in various statements have identified contesting groups as “communists” and most notably has even jailed former Secretary of Justice and senator Leila de Lima for unproven drug allegations after her contentious stance against Duterte (Gita-Carlos, 2022; Strangio, 2022).

Case on Environmental Protection: Kaliwa/ Laiban Dam and Dispute from Civil Society Groups

The lingering social concern of water shortage has been duly monitored by the World Health Organization, tallying 1 in 10 citizens remain do not have access to clean water sources, and was part of the 10 leading causes of death in the Philippines that claimed 139,000 lives in 2016 alone (World Health Organization, 2019). The scarcity of fresh water is also exacerbated by climate extremes such as the El Niño

phenomenon and other natural hazards that affect the water supply in the metro, also due to its geographic location (Doroteo, 2015). Due to the lack of water supply, not only is it a health and social concern but also has had economic impact due to the lack of water supply which incurred 464.27 million Philippine Pesos (PHP) in total agricultural losses during the height of El Niño in various regions (Miraflor, 2019). Even before the water scarcity faced by the Philippines in 2019, the Asian Development Bank ranked the Philippines at 33 out of 48 in terms of water security due to the combination of natural factors that limit the capacity of the island country to supply water to its citizens (Asian Development Bank, 2016).

To answer this looming crisis, the Philippine government has chosen to reintroduce the Laiban Dam Project, which was the precursor to the Kaliwa Dam initiative, despite it being in the government's pipeline since the 1970s. Throughout its project lifespan, the first versions of the Laiban Dam Project faced various challenges, including the project being halted due to socio-cultural and environmental concerns regarding ancestral lands and ecological impact. Throughout its history, the project has been riddled with politics that have halted its progress for decades. A mission to develop the country's bulk water supply in the Kaliwa River watershed first faced its major hurdle with the regime change following the EDSA revolution in the 80s and was consequently shelved by the Aquino III and Ramos administrations. After decades of languishing, the plans were only resurrected under the Macapagal- Arroyo regime once it had secured financing from China, only to be prematurely halted after the government faced the ZTE-National Broadband Network deal scandal involving allegations of corruption and illicit deals (Philippine Daily Inquirer, 2019). In 2009, talks resumed to revisit the project with the interest of business conglomerate San Miguel Corp. after it proposed a 52 billion Philippine Peso (PHP) project to resume the construction of the dam but was met with criticisms due to its consequences that will displace indigenous tribes since the land overlaps ancestral domains and the irreversible environmental impact it would have; subsequently, it was terminated in March of 2010 (San Miguel Corporation, 2009).

In the status quo, the Philippines currently treads on the red regarding the freshwater supply. With climate extremes looming, the water supply to the megacity of Metro Manila is in dire straits. As a solution, the now renamed New Centennial Water Source Kaliwa Project (NCWS KDP) was conceptualized and penned to be revived, and is expected to have an output of 600 million liters per day. The project is funded via an Official Development Assistance (ODA) from China's Belt and Road Initiative (BRI) costing 12.20 billion Philippine Pesos (PHP) and was signed in 2018 on a loan agreement, and the Dam's construction was awarded to China Energy following the agreement (Placido, 2018).

With the impending push for the dam project, resistance from various groups was heightened. In a letter to President Duterte, the Save Sierra Madre Network Alliance Inc. (SSMNA) issued an open letter to denounce the resumption of the NCWS KDP project citing the effects it would have on the communities of 1,465 families

across the Quezon and Rizal provinces, as well as the environment, and questioned the motivation behind the project stating that the lack of water supply in the urban centers is not due to the lack of dams but due to the mismanagement of water distribution. Furthermore, the group questioned the location of the construction of the project, which is situated within the vicinity of the Philippine Fault Zone and the Valley Fault Zone. Experts have already raised concerns that these are active tectonic plates that can fault the dam and cause irreversible damage with future tectonic movements (Philippine Daily Inquirer, 2018b).

Another major contention against the dam project was during the state visit of Xi Jinping in 2018 where Indigenous Peoples (IP) groups from affected regions of Quezon and Rizal participated and renounced the dam project among the Metropolitan Waterworks and Sewerage System (MWSS) and China Energy Engineering Group as it would submerge 2,352 hectares of ancestral domains of the Agta-Remontado stretching from Quezon Province to Rizal (PAKISAMA, 2018). Moreover, the group has questioned the motive of the project, which they have labeled as pro-China, pro-business, and targeted against the rights of the indigenous communities that will be affected by the inevitable displacement affecting 28,000 hectares of forest (Chavez, 2019). SSMNA also raised concerns regarding the transparency of the process of attaining the needed documents for the project construction. It was questioned on the grounds of the questionable selection process that transpired during the awarding of the project, as investigated by the COA, to have failed to be transparent and had an initially negotiated contract in the early stages of the bidding process (Commission on Audit, 2019).

In 2021, the Commission on Audit (COA) raised concerns regarding the Kaliwa Dam and the permits that were needed for it to be implemented. It was raised by COA that the NCWS KDP project went on despite not having the needed agreements from government agencies and offices, based on the COA Audit Report in 2020 (Sarao, 2021). With the issue regarding the missing documents, the project itself was put into jeopardy and may lead to the withdrawal of the already issued Environmental Safety Certificate (ECC) from the Department of Environmental and Natural Resources (DENR), which will take effect if proven that the project will endanger the communities and the environment. It was later reported that the Chinese contractor China Energy Engineering Corp. (CEEC) has already started the mega operation despite the inconsistencies and lack of documentation for the project and the approval of the National Commission on Indigenous Peoples (NCIP).

Further protests were affirming this stance, initiated by one of the well-known environmental advocacy groups opposing the Kaliwa Dam project, “Kalikasan People’s Network for the Environment” (Kalikasan PNE), which calls for the stoppage of the project. The group alleges that the project is being “railroaded” by the government in support of its pro-China and pro-big business discrimination against marginalized communities (Mallari, 2022). Kalikasan PNE alleges the Metropolitan Waterworks and Sewerage System (MWSS) and the National Commission on Indigenous Peoples

had questionable practices in securing the Memorandum of Agreement (MOA) from the communities that will be affected by the NCWS-KDP project by excluding other communities due to COVID-19 infection concerns, while the government has reiterated that these are mere protocols and members of the Kalikasan PNE are not directly affected by the project.

Scientific studies have reinforced the stance of the coalition with concerns about both the efficacy and risks posed by the megaproject. According to the report, the Kaliwa Dam has the lowest rate of return financially among other water projects to service Metro Manila (World Bank, 2012). With its impact and long-term viability questioned, the project's projected environmental impact does not contribute support to the project, with reports stating that the project will have irreversible effects on the biodiversity of the area, since the area where the dam was to be built is a nature sanctuary is a central habitat to various plant species and animals (Haribon, 2018).

State-Sponsored Repression Within Duterte's BBB/ BRI Projects

While on paper, the Duterte administration's drive to infuse economic growth through traditional pump-priming mechanisms is nothing new, the controversial side of the development initiative of the administration takes on a sinister turn once the context of the BBB and BRI projects is further elaborated and examined. Instances of abuse and pressure from state officials are not only present in the cases mentioned but also reinforce the systemic problem of forceful coercion and disenfranchisement of opposing movements and contestations.

Under the BBB program, recorded instances of intimidation and even killings were hastily justified on the premise of counter-communist insurgency. A recent case of this was the death of two well-known environmental activists and members of the Dumagat Sierra Madre group, Randy and Puro Dela Cruz, who were killed due to the contested Kaliwa Dam project (Quismorio, 2021). The deaths were part of the notorious "Bloody Sunday" on March 7, 2021, which was said to be a crackdown on enemies of the state. Being part of the Dumagat tribe, the activists were targeted and summarily killed.

Another project that has had recorded cases of abuse was the Chico River Pump Irrigation Project which was raised by then congress representative Neri Colmenares as being one-sided as it unfairly uses the Philippines' natural resources as collateral and specifically could take control of the natural gas deposits in Recto Bank if the Philippines would lose the capability to pay back its loans from China (CNN, 2019). It was raised in Congress hearings in 2019 that China unjustly asks for unjust loan interests, which is a worrying pattern with other BRI projects. Being part of the opposition, Colmenares' aim to contest the project was not met with mass support from other lawmakers, given that the lower house was in a state of "supermajority," all in favor of Duterte. Being on the side of the opposition takes away the perks of having support from their peers and could spell the

end of their bills, projects, and budget, which turns many away to go against the majority. Despite the effort to halt the P 4.37 billion projects, it is still ongoing after its initial groundbreaking in June 2018, which is funded by China Exim Bank and implemented by China CAMC Engineering Company, Ltd.

The third example of the state's ability to counter the critical voices is the Sangley Airport project, which would force the Philippine Navy to move (Straits Times, 2020). The Sangley port project is projected to be in the strategic location of Sangley Point to make way for the P500 billion initiative to alleviate air traffic. Duterte has approved the project in partnership with local Taipan billionaire Lucio Tan of Macro Asia. It however is questionable given that the company to partner with Tan is a company that has been known to be tied with the militarization of the West Philippine Sea and blacklisted by the United States, China Communications Construction Co. (CCCC). Pundits have argued that the location of Sangley Point would be a critical blunder for the Philippines if there was a similar provision for leasing the airport if the Philippines was unable to pay off the loans and giving up the strategic location of Sangley Point would be detrimental to the Philippines' defense network as it will make Manila and even neighboring countries in the ASEAN vulnerable if China decides to make it a base of operations.

The three cases highlight the modes of participation that are available, given the circumstances under the Duterte administration. Nevertheless, these also are representative of the state's oppressive and authoritarian tendencies to control the voices of the people through brute force as seen in the Kaliwa Dam project, political alienation with the disempowerment of the opposition in congress and senate, and finally, through direct influence in the top with Duterte's power and influence to fast-track projects with little to no checks and balance from other branches that are occupied by his allies. State-backed capital, especially from China, relies on the recipient state to control alternative voices and repress the contestations that could hamper the project's development (Camba, 2020). The Modes of Participation (Rodan, 2018) will highlight contrarian action that triggers the "strategies for containment" seen within "dynamics of escalation" that this research work will strive to achieve and add to the existing literature with the reinforcement of other theories and frameworks of analysis. Coalitions for and against the BRI and BBB continually reshape the rules of interaction that the state has the power to change to protect specific interests. The contestation that exists among communities, businesses, and opposition state actors exposes the state's systemic repression of the minority at the expense of the rights of its citizens.

Conclusion

The Duterte administration was successful in containing contrarian voices and social movements with its deliberate and brazen use of force, intimidation, and the

law. The rule of law was skewed to rule by law, therefore limiting the freedom and voices of the margins, such as in the case of non-government organizations, social movements, oversight groups, and watchdogs. With the modes of participation being controlled by the state as its apparatus, opposing groups and individuals are ostracized and alienated in fundamental processes of societal transformation and reforms embedded in a functioning democratic system. China functions not as a single state entity but as a disjointed syndicalist entity that operates on the fringes of legal policy frameworks and agreements despite its connections to the state by being partially owned or directly under state party control and management.

Based on the study, a dynamics of escalation is hereby presented as an extension to the existing framework introduced in the Modes of Participation is captured on three main points

1. China's hybridization of the industry presents a convenient extension of state power guided within private modes of operation and agreements. The BRI creates the necessary ecosystem where funding, industrial capacity, and diplomatic ties are skewed towards the fulfillment of China's aim to expand and intensify its influence in the developing and developed world. It solves two major problems in China, which are to find an avenue where economic and industrial surplus can be dumped, and second, to find new funding mechanisms through long term loans ensuring economic stability while at the same time growing links and diplomatic ties with emerging economies that later on will be vital if China deems it important to shape domestic policy towards its side.
2. Civil society organizations in the study were effectively repressed by the Duterte administration by gatekeeping the modes of participation from contrarian groups and organizations through its influence in the local government and agencies. It was not a case of the organizations not wanting to be part of the existing framework of participation, but rather a blatant attempt by the government to exclude the voices to pursue government projects under the banner of the BRI. Using unlawful tactics ranging from intimidation, violence, and alleged assassinations, the government can shift the modes of participation away from its intended goal of being an inclusive stage for community voices that are integral for bargaining, negotiation, and compromise. The escalation was never an option to begin with if the actors that can act as the opposing view are not included in the process in the first place. In this scenario, groups are pushed to choose to advance non-traditional avenues such as rallies, pickets, and the use of social media to force themselves into the process.
3. Sustainability transitions in the developing world, in a development partnership or combined with other organizations and actors, should always be an inclusive bottom-up project. Civil society organizations and groups are necessary parts of transitions, with their opposing stance serving as a counterbalancing

argument that reconfigures government projects towards impacting not only the macroeconomic side but the microeconomic ventures of actors. The Philippines under Duterte did not choose to include the actors and instead opted to kowtow to China with complete disregard for the affected communities and remain unfazed with its banner projects and tag it as pro-poor and inclusive.

References

- Act Amending RA 8182 and For Other Purposes – RA 8555. *Congress of the Philippines*. Retrieved from: https://lawphil.net/statutes/repacts/ra1998/ra_8555_1998.html
- Amador, J. & Baladjay, D. (2020), “The New Normal of President Duterte’s Independent Foreign Policy”, Retrieved from: <https://www.eastwestcenter.org/system/tdf/private/apb540.pdf?file=1&type=node&id=39036>
- Asian Development Bank. Asian Water Development Outlook 2016: Strengthening Water Security in Asia and the Pacific; Asian Development Bank: Mandaluyong City, Philippines, 2016.
- Build, Build, Build Projects, Subic-Clark Alliance for Development. Retrieved from: <https://scad.gov.ph/build-build-build/>
- Calinawan, C. (2019). “DILG launches ‘Safge PH Project’ in Marikina”, , *Philippine News Agency*, Retrieved from: <https://www.pna.gov.ph/articles/1086797#:~:text=MANILA%20%2D%2D%20The%20Departm,ent%20of,of%2Dthe%2Dart%20technology>
- Calleja, N. (2016), “Duterte Promises Supporters to do to PH What He Had Done for Davao”, Retrieved from: <https://newsinfo.inquirer.net/783934/duterte-promises-supporters-to-do-to-ph-what-he-had-done-for-davao>
- Camba, A., Cruz, J., Magat, J., & Tritto, A. (2021). Explaining the belt and road in the Philippines: Elite Consolidation, construction contracts, and online gambling capital. *Research Handbook on the Belt and Road Initiative*, 138-150. doi:10.4337/9781789908718.00021
- Camba, A. (2020). The Sino-centric Capital Export Regime: State-backed and Flexible Capital in the Philippines. *Development and Change*, 51(4), 970-997. <https://doi.org/10.1111/dech.1260>
- Carroll, T., Hameiri, S., & Jones, L. (2020). *The political economy of Southeast Asia politics and uneven development under hyperglobalisation*. Palgrave Macmillan.
- Chatzky A. & McBride J., (2020), “China’s Massive Belt and Road Initiative”. *Council of Foreign Relations*, Retrieved from: <https://www.cfr.org/background/chinas-massive-belt-and-road-initiative>
- Chavez, L. (2019), “A Philippine Tribe That Defeated a Dam Prepares to Fight its Reincarnation”, Retrieved from: <https://news.mongabay.com/2019/11/a-philippine-tribe-that-defeated-a-dam-prepares-to-fight-its-reincarnation/>
- Chellaney. B. (2017) “China Debt-Trap Diplomacy”, *Project Syndicate*, Retrieved from: <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-one-belt-one-road-loans-debt-by-brahma-chellaney-2017-01>

- China Agrees to Reschedule Congo Republic's \$2.4bn Debt, *Nikkei Asia*, (June 22, 2021), Retrieved from: <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/China-agrees-to-reschedule-Congo-Republic-s-2.4bn-debt>
- Colmenares Exposes 'Onerous'. 'One-Sided' Loan Agreement Between PH, China, *CNN Philippines*, (Feb 28, 2019). Retrieved from: <https://www.cnnphilippines.com/news/2019/3/1/chico-river-pump-irrigation-project-china-philippines-colmenares.html>
- Department of Budget Management (2017)., "President Duterte Fulfills Campaign Promise, Doubles Salaries of Cops, Soldiers", Retrieved from <https://dbm.gov.ph/index.php/secretary-s-corner/press-releases/list-of-press-releases/425-president-duterte-fulfills-campaign-promise-doubles-salaries-of-cops-soldiers>
- Doroteo, H. (2015), "Disaster Risk Profile and Disaster Risk Management Framework of the Philippines: Natural Disasters". Ph.D. Thesis, University of Oviedo, Oviedo, Spain, 2015
- Duterte's Critics Target China Relations Ahead of Midterm Elections. *Nikkei Asia*.. Retrieved from: <https://asia.nikkei.com/Politics/Duterte-s-critics-target-China-relations-ahead-of-midterm-elections>
- Ex-Duterte Adviser Michael Yang Denies Being a Chinese Communist Agent. *Rappler*. (Nov 4, 2021). Retrieved from: <https://www.cnnphilippines.com/news/2021/11/4/Michael-Yang-denies-being-a-Chinese-communist-agent.html>
- Fligstein, N. (2001). Social skill and the theory of fields. *Sociological Theory*, 19, 105-125.
- Flores, A. (2021). Dennis Uy's Udenna Finally Gets Government Approval to Transfer Chevron's Rights in Malampaya Gas, *Manila Standard*. Retrieved form: <https://manilastandard.net/business/power-technology/351839/dennis-uy-s-udenna-finally-gets-government-approval-to-transfer-chevron-s-rights-in-malampaya-gas.html>
- Gita-Carlos (2022). Political Parties 'infiltrated' By Communists: Duterte. *Philippine News Agency*. Retrieved from: <https://www.pna.gov.ph/articles/1170406>
- Haribon Foundation (2018), "Kaliwa Dam Will Destroy Sierra Madre Biodiversity – Haribon Foundation," Retrieved from: <https://haribon.org.ph/kaliwa-dam-will-destroy-sierra-madre-biodiversity-haribon-foundation/>
- Hameiri, S., & Jones, L. (2014). Murdoch International: The 'Murdoch School' in International Relations. Perth: Murdoch University. Retrieved from: https://www.academia.edu/13450848/Murdoch_International_The_Murdoch_School_in_International_Relations
- Human Rights Watch (2017), "License to Kill – Philippine Police Killings in Duterte's War on Drugs", Retrieved from: <https://www.hrw.org/report/2017/03/02/license-kill/philippine-police-killings-dutertes-war-drugs>
- Huntington, S. P. (1993). *The Third Wave: Democratization in the late twentieth century*. University of Oklahoma.
- Hutchcroft, P. D. (2020). *Strong patronage, weak parties: The case for electoral system redesign in the Philippines*. Singapore: World Scientific Publishing Pte.
- IBM, "City of Davao and IBM collaborate to build a smarter city", *PR Newswire*, June 27, 2012, Retrieved from: <https://www.prnewswire.com/newsreleases/city-of-davao-and-ibm-collaborate-to-build-a-smarter-city-160480725.html>
- IBM, "City of Davao and IBM collaborate to Build a Smarter City," IBM Newsroom, June 27,

- 2012 <https://newsroom.ibm.com/2012-06-27-City-of-Davao-and-IBM-Collaborate-to-Build-a-Smarter-City>
- Infrastructure Project Report, *National Economic and Development Authority*, (August 24, 2021), Retrieved from: <https://neda.gov.ph/infrastructure-flagship-projects/>
- Jayasuriya, K. (2005). *Reconstituting the global liberal order: Legitimacy and regulation*. Routledge
- Jessop, B. (2004). Multi-level governance and multi-level metagovernance changes in the European Union as integral moments in the transformation and reorientation of contemporary statehood. *Multi-Level Governance*, 49–74. <https://doi.org/10.1093/0199259259.003.0004>
- Johnston, L., & Rudyak, M. (2017). China's 'innovative and pragmatic' foreign aid: Shaped by and now shaping globalisation. *China's New Sources of Economic Growth: Vol. 2*, 431–451. <https://doi.org/10.22459/cnseg.07.2017.19>
- Jones, L., & Hameiri, S. (2021). *Fractured china: How state transformation is shaping China's rise*. Cambridge University Press
- Joseph, G. (2019), "Inside the Video Surveillance Program IBM Built for Philippine Strongman Rodrigo Duterte", Retrieved from: <https://theintercept.com/2019/03/20/rodrigo-duterte-ibm-surveillance/>
- Kingston, C. & Caballero, G. (2009). Comparing theories of institutional change. *Journal of Institutional Economics*, 5(2), 151e180
- Kong, T.Y. (2017). China's engagement-oriented strategy towards North Korea: Achievements and limitations. *The Pacific Review*, 31(1), 76–95. <https://doi.org/10.1080/09512748.2017.1316301>
- Lanteigne, M. (2019). *Chinese foreign policy*. Routledge
- Laurence, W. (2017). The Dark Legacy of China's Drive for Global Resources, *Yale Environment 360*. Retrieved from: <https://e360.yale.edu/features/the-dark-legacy-of-chinas-drive-for-global-resources>
- Magtulis, P. (2016), "Pump-priming Set as Duterte Admin Inherits Narrow Budget Deficit", *Philippine Star*, Retrieved from: <https://www.philstar.com/business/2016/07/27/1607170/pump-priming-set-duterte-admin-inherits-narrow-budget-deficit>
- Mallari, D. (2022), "Groups Protest 'risky' mass gathering for Kaliwa Dam Project Amid Pandemic", *Philippine Daily Inquirer*, Retrieved from: <https://newsinfo.inquirer.net/1546276/groups-protest-risky-mass-gathering-for-kaliwa-dam-project-amid-pandemic>
- Marcelo, V. & De Guzman C. (2017) Duterte: I Made Up Trillanes' Singapore Bank Account Number. CNN News. Retrieved from: <https://www.cnnphilippines.com/news/2017/09/19/Duterte-and-Trillanes-on-made-up-bank-account-number.html>
- Morales N., (2020), "Philippines Says Won't Stop Projects with China Firms Backlisted by the U.S.", Retrieved from: <https://www.reuters.com/article/us-philippines-china-idUSKBN25S3Q9>
- National Economic Development Authority, "ICC-CABCOM approves project on public safety, bridge construction," 2017 <https://www.neda.gov.ph/icc-cabcom-approves-project-on-public-safety-bridge-construction/>

- North, D. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance* Cambridge: Cambridge University Press
- Office of the City Mayor, City of Davao, "An Order Repealing EO 12, s. 2010 and Creating the Public Safety and Security Command Center (PSSCC), Defining its Functions and Appropriating Funds for the Purpose," Executive Order No. 18, Series of 2012 <https://records.davaocity.gov.ph/wp-content/uploads/2021/06/EO-18-2012.pdf>
- Official Development Assistance Act of 1996 - RA 8182, *Congress of the Philippines*, Retrieved from: <https://neda.gov.ph/oda-act-1996/>
- Parameswaran P., (2016), "Why the Philippines' Rodrigo Duterte Hates America", Retrieved from: <https://thediplomat.com/2016/11/why-the-philippines-rodrigo-duterte-hates-america/>
- Retrieved from: <https://www.diis.dk/en/research/whats-stake-china-in-sudan>
- Pambansang Kilusan ng mga Samahang Magsasaka., (2018), "Indigenous Communities Protest as Xi, Duterte Support Kaliwa Dam", Retrieved from: <https://asianfarmers.org/indigenous-communities-protest-as-xi-duterte-support-kaliwa-dam/>
- Peralta, E. (2018). "A New Chinese-Funded Railway in Kenta Sparks Debt-Trap Fears". *NPR*. Retrieved from: <https://www.npr.org/2018/10/08/641625157/a-new-chinese-funded-railway-in-kenya-sparks-debt-trap-fears>
- Philippine President-Elect Duterte Promises Hangings and Shoot-to-Kill Orders., *France* 25, May 16, 2016, Retrieved from: <https://www.france24.com/en/20160516-Philippine-president-elect-Duterte-promises-hangings-shoot-kill-orders>
- Philippine Navy Refuses to be Booted Out of Strategic Base to Make Way for Joint Chinese Airport Project. *Straits Times*. (Sept 7, 2020). Retrieved from: <https://www.straitstimes.com/asia/se-asia/philippine-navy-refuses-to-be-booted-out-of-strategic-base-to-make-way-for-joint>
- Pierson, P. (2000). Increasing returns, path dependence, and the study of politics. *American Political Science Review*, 9/3, 251-267
- Pilapil, G. (2006). Some arguments for an institutional approach to Philippine politics. *Philippine Political Science Journal*, 27(50), 89e
- Pillsbury, M. (2016). The Hundred-Year marathon: China's secret strategy to replace America as the global superpower. St. Martin's Griffin
- Placido, D. (2016). Duterte: Trillanes has Offshore Accounts with Chinese. *ABSCBN NEWS*. Retrieved from: <https://news.abs-cbn.com/news/09/12/17/duterte-trillanes-has-offshore-bank-accounts-with-chinese>
- Placido, D. (2018), "List: Philippines, China Sign 29 Deals in Xi Jinping visit", *ABSCBN NEWS*. Retrieved from: <https://news.abs-cbn.com/news/11/20/18/list-philippines-china-sign-29-deals-in-xi-jinping-visit>
- Pulse Asia (2022)., "Performance Ratings of President Rodrigo Roa Duterte September 2016 to March 2022, Retrieved from: <https://www.pulseasia.ph/performance-ratings-of-president-rodrigo-roa-duterte-september-2016-to-march-2022/>
- Quismorio, E. (2021). These Two 'Bloody Sunday' Deaths Are Reason Enough for Kaliwa Dam Cancellation. *Manila Bulletin*. Retrieved from: <https://mb.com.ph/2021/03/14/these-two-bloody-sunday-deaths-are-reason-enough-for-kaliwa-dam-cancellation/>

- Ranada, P. (2018). Malacañang Contracts Show Michael Yang is Economic Adviser. Rappler. Retrieved from: <https://www.rappler.com/newsbreak/in-depth/215992-exclusive-malacanang-documents-michael-yang-tapped-as-economic-adviser/>
- Ranada, P. (2019). Duterte Visited Michael Yang in China Around the Time He Finalized Presidential Bid. Rappler. Retrieved from: <https://www.rappler.com/newsbreak/inside-track/226792-duterte-visited-michael-yang-china-around-time-declared-presidential-bid/>
- Regulatory Measure: Expenditure Limit, *Commission on Elections*. (September 21, 2015), Retrieved from: <https://comelec.gov.ph/index.html?r=CampaignFinance/ExpenditureLimit>
- Rodan, G. (2018). Participation without democracy: Containing conflict in Southeast Asia. Cornell University Press.
- Rodan, G., & Baker, J. (2020). Explaining political regimes in Southeast Asia: A modes of participation framework. *The Political Economy of Southeast Asia*, 87–109. https://doi.org/10.1007/978-3-030-28255-4_3
- Rodan, G., & Jayasuriya, K. (2009). Capitalist development, regime transitions and new forms of authoritarianism in Asia. *The Pacific Review*, 22(1), 23–47. <https://doi.org/10.1080/09512740802651003>
- Rola, A. & Limpot, K., (2021), “Remembering the 2016 Hague Ruling: What Has Happened Since then?”, *CNN Philippines*, Retrieved from: <https://www.cnnphilippines.com/news/2021/7/12/Hague-ruling-West-Philippine-Sea-timeline.html#:~:text=October%202020,planned%20joint%20exploration%20with%20China>
- San Miguel Corporation., (2009), Sam Miguel Corporation 2009 Annual Report, Retrieved from: https://www.sanmiguel.com.ph/storage/images/article/file/2009_SMC_ANNUAL_REPORT.pdf
- Sarao, Z. (2021), “Construction of Kaliwa Dam Pushed even without Permits – COA”, *Philippine Daily Inquirer*, Retrieved from: <https://newsinfo.inquirer.net/1488470/implementation-of-kaliwa-dam-project-pushed-through-even-without-permits-coa>
- Scott, W. R. (2007). *Institutions and organizations: Ideas and interests* (3rd Edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Shakil, F. (2021), “Pakistan Struggling to Pay its Debts to China”, *Asia Times*, Retrieved from: <https://asiatimes.com/2021/12/pakistan-struggling-to-pay-its-debts-to-china/>
- Shambaugh, D. (2014). *China goes global: The partial power*. Oxford University Press.
- Stop P19-B Kaliwa Dam, Groups Urge Duterte, *Philippine Daily Inquirer*, (November 8, 2018b), Retrieved from: <https://newsinfo.inquirer.net/1051600/stop-p19-b-kaliwa-dam-groups-urge-duterte>
- Strangio, S. (2021), “In UN Speech, Duterte Promises Accountability for “Drug War” Excesses.”, *The Diplomat*, Retrieved from: <https://thediplomat.com/2021/09/in-un-speech-duterte-promises-accountability-for-drug-war-excesses/>
- Strangio S. (2022). Philippine Senator and Leading Duterte Critic Maks Five Years in Jail. *The Diplomat*. Retrieved from: <https://thediplomat.com/2022/02/philippine-senator-and-leading-duterte-critic-marks-five-years-in-jail/>

- Tadem, E. C. (2012). Grassroots democracy, non-state approaches, and popular empowerment in rural Philippines. *Philippine Political Science Journal*, 33(2), 161–177. <https://doi.org/10.1080/01154451.2012.734096>
- TejadaA. (2016), "DuterteVowstoEndCriminalityin3Months", *The Philippine Star*, Retrieved from: <https://www.philstar.com/headlines/2016/02/20/1555349/duterte-vows-end- criminality-3-months>
- Teodoro, M. (2021). PCIJ Request for Duterte SALN Runs Into Dead End – Again. Philippine Center for Investigative Journalism. Retrieved from: <https://pcij.org/article/6743/duterte-saln- restricted-pcij-request>
- Thelen, K., & Steinmo, S. (1992). Historical institutionalism in comparative politics. In S. Steinmo, K. Thelen, & F. Longstreth (Eds.), *Structuring politics: Historical institutionalism in comparative perspective* (pp. 1-32). Cambridge: Cambridge University Press.
- The New Centennial Water Source Project, *Philippine Daily Inquirer*. (March, 14,2019), Retrieved from: <https://newsinfo.inquirer.net/1095558/in-the-know-the-new-centennial-water-source-project>
- Uy, J. (2016). "Duterte Spent Over P371M for Successful Campaign; Binay poured P463M", *Philippine Daily Inquirer*, Retrieved from: <https://newsinfo.inquirer.net/789763/duterte-spent- over-p371m-for-successful-campaign-binay-poured-p463m>
- Venzon, C. (2019) Duterte's Critics Target China Relations Ahead of Midterm Elections. *Nikkei Asia*.. Retrieved from: <https://asia.nikkei.com/Politics/Duterte-s-critics-target-China-relations-ahead-of-midterm- elections>
- Villamor, F. (2018). Duterte Orders Arrest of Philippine Senator, One of His Top Critics. *The New York Times*. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2018/09/04/world/asia/duterte-senator-antonio-trillanes-philippines.html>
- World Bank(2021)., "Metro Manila Water Security Study: Final Report," World Bank/Metropolitan Waterworks and Sewerage System/AusAID, Retrieved from: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/966091468107676247/pdf/863820WP0P1251540Box385165B00PUBLIC0.pdf>
- World Economic Forum. (2016). The global competitiveness report 2016-2017. Geneva: World Economic Forum
- World Health Organization., (2019), "Water Shortage in the Philippines Threatens Sustainable Development and Health", Retrieved from: <https://www.who.int/philippines/news/feature-stories/detail/water-shortage-in-the-philippines-threatens-sustainable-development-and-health>
- Zhang, Feng. 2015. Chinese Hegemony: Grand Strategy and International Institutions in East Asian History. Stanford, CA: Stanford University Press

Balogh Karolina – Gyurkó Szilvia – Merényi Dóra

Gyermekekért, korlátok között: Civil szervezetek lehetőségei a mai Magyarországon

Absztrakt

Tanulmányunk a gyermekekkel foglalkozó civil szervezetek működését vizsgálja a 2010 utáni Magyarországon. A kvalitatív, pilot jellegű kutatás során félig-strukturált interjúkat készítettünk a gyermekekkel foglalkozó civil szervezetek képviselőivel. A kutatásunk fő célja annak feltárása volt, hogy hogyan jellemezhető a civil szféra gyerekekkel foglalkozó szegmense az egyre szűkülő demokratikus térben Magyarországon. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a korlátozó politikai környezet hogyan befolyásolja a nem kormányzati szervezetek gyermekjogi érdekérvényesítő képességét, valamint a civil szervezetek kihívásait és megküzdési stratégiáit is azonosítottuk.

Eredményeink rávilágítanak arra, hogy a vizsgált szervezetek tevékenysége gyakran az állami gyermekvédelmi rendszer hiányosságainak pótlását célozza, miközben folyamatosan erőforráshiánnyal és legitimációs nehézségekkel küzdenek. Eredményeink megerősítik a civil szervezetek körüli mozgástér szűkülésének tendenciáját, melyről korábbi, a hazai civil szféra más területeit vizsgáló korábbi kutatások is beszámoltak (Gerő et al., 2016; Fejős – Neményi, 2020; Petri – Hruskó, 2023). A kutatás során megfigyelhető volt, hogy a civil szervezetek önmeghatározásában és a többi szervezet besorolásában is fontos szerepet játszott a hatalommal való viszony.

Az advocacy, azaz a gyermekjogi érdekérvényesítés fogalmának értelmezése eltérő volt a szervezetek között, ami a terület komplexitására és a szakmai diskurzus akadályozottságára is rámutat. Mindazonáltal az interjúalanyok között széles körű egyetértés alakult ki abban, hogy a gyermekjogok érvényesülése jelenleg Magyarországon súlyos korlátokba ütközik. Ez a helyzet jelentős kihívásokat támaszt a civil szervezetek számára.

Kulcsszavak: gyermekjogi advocacy, gyerekekkel foglalkozó civil szervezetek, szűkülő demokrácia

Karolina Balogh – Szilvia Gyurkó – Dóra Merényi

For children, within limits: the possibilities of civil society organizations in today's Hungary

Abstract

This study explores the functioning of non-governmental organizations working with children in Hungary after 2010. Using a qualitative pilot research design, we conducted semi-structured interviews with representatives of child-focused civil organizations. The main goal was to examine how the segment of the civil sector dedicated to children is characterized within the shrinking democratic space in

Hungary. We aimed to understand how the restrictive political environment impacts the child rights advocacy capacity of NGOs, while also identifying their challenges and coping strategies.

Our findings indicate that these NGOs often fill the gaps in the state's child protection system; however, they struggle with ongoing resource shortages and challenges to their legitimacy. These results are consistent with previous research highlighting the shrinking space for NGOs in Hungary. (Gerő et al., 2016; Fejős–Neményi, 2020; Petri – Hruskó, 2023). The connection to political power significantly influenced how organizations defined themselves and categorized others within the sector.

Interpretations of the term 'advocacy' varied across organizations, reflecting the complexity of the field and a lack of a unified professional discourse. Nevertheless, there was broad consensus among interviewees that the implementation of child rights in Hungary currently encounters significant barriers. This situation poses major challenges for civil society organizations advocating for children's interests.

Keywords: child rights advocacy, Child-focused NGOs, shrinking democracy

Balogh Karolina, PhD, Szociológus, kriminológus. PhD fokozatát 2024-ben szerezte meg az ELTE Állam és Jogtudományi Doktori Iskolájában. Doktori értekezésében a magyar gyermekvédelmi rendszer bűnmegelőzési potenciálját vizsgálta. Jelenleg az ELTE Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetének tudományos munkatársa, valamint a Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány munkatársa. Fő kutatási érdeklődése a gyermekvédelmi rendszer működése, valamint a gyermekjogok érvényesülése. Az elmúlt években számos kapcsolódó kutatási projektben vett részt, többek között foglalkozott a megelőző párfogással, valamint a gyermekvédelmi jelzőrendszer működésével. Kutatási érdeklődése továbbá kiterjed a társadalmi egyenlőtlenségekre és a társadalmi mobilitás vizsgálatára is.

Email: karolina.balogh@hintalovon.hu

Gyurkó Szilvia, dr 2002-ben szerzett jogi diplomát az ELTE-n. Jelenleg a MOME Doktori Iskolájának PhD hallgatója társadalmi innováció design kutatási témával. Számos kutatást végzett gyerekekkel szembeni bántalmazás, gyermekközpontú igazságszolgáltatás, online biztonság és gyermekvédelem témájában. Ezekben a témákban rendszeresen fejleszt képzési programokat, és tart tréningeket szakembereknek, valamint publikál szakmai anyagokat tudományos folyóiratokban, ill. gyermekjogi érzékenyítő cikkeket. Kutatásban való részvétele a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a 2024-2.1.2-EKÖP-KDP-2024-00015 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

Email: szilvi.gyurko@hintalovon.hu

Merényi Dóra, a Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány munkatársa 2022 óta, ahol gyermekjogi e-learning képzések fejlesztésével, workshopok facilitálásával és kutatómunkával foglalkozik. Korábban az International Center for Development and Democratic Transition projektasszisztenseként NATO-projektek kommunikációjában és nemzetközi konferenciák szervezésében vett részt. Tanulmányait a University of Buckingham (Üzleti és diplomáciai tanulmányok), a Hanzehogeschool Groningen (Emberi jogok), valamint az ELTE Jogi Továbbképző Intézet (gyermekjogi szakember képzés) intézményeiben folytatta. Kutatásai a gyermekjogok és a gyermekbarát jogi környezet témáira irányulnak.

Email: dora.merenyi@hintalovon.hu

Karolina Balogh, PhD, is a sociologist and criminologist. She obtained her doctorate in 2024 at the Doctoral School of Law, Eötvös Loránd University (ELTE), with a dissertation on the crime prevention potential of the Hungarian child protection system. She is currently a research fellow at the ELTE Centre for Social Sciences, Institute for Sociology, and also works with the Hintalovon Child Rights Foundation. Her main research interests concern the functioning of the child protection system and the implementation of children's rights. In recent years, she has participated in a number of related research projects, including studies on preventive probation and the operation of the child protection reporting system. Her broader academic interests extend to the study of social inequalities and social mobility.

Email: karolina.balogh@hintalovon.hu,

Szilvia Gyurkó, dr obtained her law degree from ELTE in 2002. She is currently a PhD student at the Doctoral School of Moholy-Nagy University of Art and Design, focusing on social innovation design. She has conducted extensive research on child abuse, child-centered justice, online safety, and child protection. In these fields, she regularly develops training programs and delivers workshops for professionals. She also frequently publishes scholarly articles in academic journals as well as child rights awareness materials for broader audiences. Her research participation has been implemented with the support provided by the Ministry of Culture and Innovation of Hungary from the National Research, Development and Innovation Fund, financed under the 2024-2.1.2-EKÖP-KDP-2024-00015 funding scheme.

Email: szilvi.gyurko@hintalovon.hu

Dóra Merényi has been a staff member of the Hintalovon Child Rights Foundation since 2022, where she works on developing child rights e-learning programs, facilitating workshops, and conducting research. Previously, she was a project assistant at the International Center for Development and Democratic Transition, contributing to NATO project communications and the organization of international conferences. She pursued her studies at the University of Buckingham (Business and Diplomatic Studies), Hanzehogeschool Groningen (Human Rights), and the ELTE Institute of Postgraduate Legal Studies (Child Rights Specialist Program). Her research focuses on children's rights and child-friendly legal environments.

Email: dora.merenyi@hintalovon.hu

Kiss Julianna

„Minél nagyobb a hátrány, annál jobb minőség kell mindenből” – esettanulmány a TaLéTa Interkulturális Központ és Inkubátorház tevékenységeiről

Absztrakt

Az Oroszország által 2022. február 24-én Ukrajna ellen indított támadás emberek millióit, elsősorban nőket és gyerekeket kényszerítette lakóhelyük elhagyására. A Magyarországra érkező menekültek támogatásában a korábbi években leépített állami menekültügyi rendszer intézményei mellett számos önkormányzat, karitatív és civil szervezet és informális kezdeményezés is részt vett. A támogató tevékenységek között az oktatás kérdése hamar elsőlegessé vált, melynek kapcsán a mélyszegénységben élő, hátrányos helyzetű, kárpátaljai roma menekült családok esetében is számos nehézség felmerült. Számukra az oktatás területén való segítségnyújtásban egyes civil kezdeményezések elsőleges szerepet játszottak, mely kutatási területet eddig kevés elemzés érintett.

Jelen írás e témát egy esettanulmányon keresztül járja körbe: a TaLéTa Interkulturális Központ és Inkubátorház programját mutatja be annak vezetőivel, mentoraival, partnerszervezet képviselőjével, valamint menekült és nem menekült kedvezményezettekkel készített interjúk alapján, a társadalmi hatás és társadalmi innováció kontextusában. A fő kutatási kérdés, hogy a TaLéTa Interkulturális Központ és Inkubátorház hogyan valósítja meg a kárpátaljai roma menekülteket támogató tevékenységeit, és e tevékenységek mennyiben eredményeznek társadalmi hatást és társadalmi innovációt.

Az eredmények alapján a kezdeményezés a hátrányos helyzetű gyerekek és családok problémáira hiánypótló és újszerű választ nyújt a képessé-tevést és befogadást erősítő, a pedagógiai támogatást mentális és szociális segítségnyújtással kiegészítő komplex szemléletben megvalósuló megoldás alkalmazásával. A teljes mértékben önkéntes alapon működő program rugalmassága, folytonossága, szakmaisága és partneri megvalósítása révén a célcsoport és a befogadó társadalom számára is pozitív társadalmi hatást és innovációt valósít meg, melynek hatékonysága az intézményi környezet hiányosságaiából fakadó nehézségek mérséklésével, valamint egyes működéshez kapcsolódó területek fejlesztésével tovább erősíthető.

Kulcsszavak: szociális és szolidáris gazdaság, társadalmi hatás, társadalmi innováció, TaLéTa Interkulturális Központ és Inkubátorház, ukrainai roma menekültek, menekültügyi rendszer

Julianna Kiss

“The greater the disadvantage, the better quality is needed of everything” – a case study on the activities of the TaLéTa Intercultural Center and Incubator House

Abstract

The attack launched by Russia on Ukraine on February 24, 2022, forced millions of people, primarily women and children, to flee their homes. In addition to the institutions of the state asylum system that had been dismantled in previous years, numerous local governments, charitable and civil society organizations, and informal initiatives also participated in supporting refugees arriving in Hungary. Among the support activities, the issue of education quickly became a priority, connected to which many difficulties arose in the case of disadvantaged Transcarpathian Roma refugee families living in deep poverty as well. For them, certain civil initiatives played a primary role in providing assistance in the field of education, an area of research that has received little analysis so far.

This paper explores this topic through a case study: it presents the TaLéTa Intercultural Center and Incubator House's program based on interviews with its leaders, mentors, a representative of a partner organization, and refugee and non-refugee beneficiaries, in the context of social impact and social innovation. The main research question is how the TaLéTa Intercultural Center and Incubator House implements its activities supporting Roma refugees in Transcarpathia, and to what extent these activities result in social impact and social innovation.

Based on the results, the initiative provides a gap-filling and innovative response to the problems of disadvantaged children and families by applying a complex approach that strengthens empowerment and inclusion, complementing pedagogical support with mental and social assistance. Through its flexibility, continuity, professionalism and partnership implementation, the program – which operates entirely on a voluntary basis – achieves a positive social impact and innovation for both the target group and the host society, the effectiveness of which can be further strengthened by reducing the difficulties arising from the shortcomings of the institutional environment and by developing certain areas related to operation.

Keywords: social and solidarity economy, social impact, social innovation, TaLéTa Intercultural Center and Incubator House, Ukrainian Roma refugees, asylum system

Kiss Julianna társadalomtudós, kutatásaiban elsősorban a társadalmi vállalkozásokra, a szociális gazdaságra és a nonprofit szektorra fókuszál. 2018-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kara Szociálpolitika Doktori Programjában szerzett summa cum laude PhD fokozatot. Disszertációjában a társadalmi vállalkozások megjelenését, intézményesülését, valamint a nonprofit szektorral való kapcsolatát vizsgálta Magyarországon. Az akadémiai szférában való elhelyezkedése előtt civil szervezetekben

dolgozott kutatóként. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem Operáció és Döntés Intézet Döntésmélet Tanszékének adjunktusa. Számos hazai és nemzetközi kutatási projektben vett részt és vezetett, egyetemi hallgatóknak tartott kurzusokat, valamint workshopokat, konferenciákat szervezett a társadalmi vállalkozásokhoz és a szociális gazdasághoz kapcsolódóan. E-mail: julianna.kiss@uni-corvinus.hu¹

Julianna Kiss is a social scientist, whose research focuses primarily on social enterprises, the social economy and the non-profit sector. She completed her PhD summa cum laude in the Social Policy Doctoral Programme at the Faculty of Social Sciences, Eötvös Loránd Science University in 2018. In her dissertation she examined the emergence and institutionalization of the social enterprise field, and its connections with the non-profit sector in Hungary. Prior to her involvement in academia, she had worked as a researcher in civil society organisations. She is currently Assistant Professor at the Department of Decision Sciences, Institute of Operations and Decision Sciences, Corvinus University of Budapest. She has participated in and led several domestic and international research projects, taught courses for university students, and also helped organizing workshops and conferences about social enterprises and the social economy. E-mail: julianna.kiss@uni-corvinus.hu²

Nada Šakotić – Matija Stojanović – Marija Vujičić – Marijan Premović

The Role of Non-Governmental Organizations in the Development and Implementation of Inclusive Education in Montenegro

Abstract

This article examines the pivotal role of non-governmental organizations (NGOs) in advancing inclusive education in Montenegro, tracing its development from the late 20th century to the present, through a theoretical-descriptive approach, employing content analysis of legal frameworks, strategic documents, and secondary sources and implemented projects. Following the national normative framework of Montenegro, the study highlights how NGOs, despite their limited mention in core education legislation, bridge gaps in policy and practice through implementing projects as well as participating in shaping of state legislation and strategies. The article provides an overview of the manner in which NGO's contributed to the

1 Az EKOP-CORVINUS-24-4-035 azonosítószámú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával a 2024/2025 tanévre meghirdetett Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a finanszírozásában valósult meg.

2 The project identified by EKOP-CORVINUS-24-4-035 was realized with the support of the National Research, Development, and Innovation Fund provided by the Ministry of Culture and Innovation, as part of the University Research Scholarship Program announced for the 2024/2025 academic year.

shaping and implementation of Inclusive Education Strategies of Montenegro from 2008 to 2025, influencing numerous important advancements in inclusive education. It pays special attention to projects which have been implemented in relation to children with developmental disabilities and Roma/Egyptian communities in Montenegro. The discussion points out to the general advancements but also to the shortcomings of the inclusive education in Montenegro and the NGO's role in relation to it. The study concludes that NGOs are indispensable in fostering equitable education, advocating for sustained state – NGO collaboration to address systemic disparities and enhance monitoring through longitudinal research.

Keywords: inclusive education, assistance and support, children with disabilities and developmental difficulties.

Nada Šakotić – Matija Stojanović – Marija Vujičić – Marijan Premović

A nem-kormányzati szervezetek szerepe az inkluzív oktatás fejlesztésében és megvalósításában Montenegróban

Absztrakt

Ez a cikk a nem kormányzati szervezetek (NGO-k) kulcsfontosságú szerepét vizsgálja a befogadó oktatás előmozdításában Montenegróban, a 20. század végétől napjainkig, elméleti-leíró megközelítéssel. A szerző a jogi keretrendszer, stratégiai dokumentumok, másodlagos források és megvalósított projektek tartomelemzését alkalmazza. A montenegrói nemzeti normatív keretrendszerre támaszkodva a tanulmány rávilágít arra, hogy az NGO-k, bár a közoktatási jogszabályokban korlátozottan szerepelnek, miként hidalják át a szakpolitikai és gyakorlati hiányosságokat a projektek megvalósításán, valamint az állami jogszabályok és stratégiák alakításában való részvételükön keresztül. A cikk áttekintést nyújt arról, hogy az NGO-k miként járultak hozzá Montenegró 2008 és 2025 közötti befogadó oktatási stratégiáinak kialakításához és végrehajtásához, számos fontos előrelépést eredményezve a befogadó oktatás terén. Különös figyelmet fordít azokra a projektekre, amelyeket a fejlődési rendellenességgel élő gyermekekkel, valamint a montenegrói roma és egyiptomi közösségekkel kapcsolatban valósítottak meg. A szerző a befogadó oktatás általános fejlődésére és hiányosságaira, valamint az NGO-k ezen a területen betöltött szerepére is kitér. A tanulmány végkövetkeztetése, hogy az NGO-k nélkülözhetetlenek a méltányos oktatás előmozdításában, és a rendszerszintű eltérések kezelése, valamint a nyomon követés megerősítése érdekében tartós állami-NGO együttműködést szorgalmaz a hosszútávú kutatások révén.

Kulcsszavak: befogadó oktatás, segítségnyújtás és támogatás, fogyatékkal élő és fejlődési nehézségekkel élő gyermekek.

Nada Šakotić born in 1961. in Nikšić, Montenegro, Assistant Professor at the University of Montenegro, Faculty of Philosophy, Department for Teacher Education. She obtained her Master's degree of Special Education Sciences in 2004 at the Faculty of Special Education and Rehabilitation in Belgrade and earned the title of Doctor of Science in the same field in 2008 at the Faculty of Education and Rehabilitation of the University of Tuzla. Before joining the University, she worked as a teacher, special education specialist and education inspector. She has participated in numerous conferences and published a substantial number of papers addressing the possibilities of educating children with special needs, as well as the importance and effects of inclusive education.

Email: nadas@ucg.ac.me

Matija Stojanović was born in Podgorica in 1997. He is a master of laws (2021), currently working as a teaching associate at the Faculty of Law University of Montenegro, and pursuing his PhD at the Faculty of Law University of Belgrade. His academic interest cover constitutional law, history of law, theory and philosophy of law as well as sociology of law – especially topics such as normative pluralism – reviewing interactions between law and social reality. Next to his academic career, he worked as a legal trainee in Montenegro for three years, and has also an extensive experience in various implementing various international and national projects in relation to science, entrepreneurship and the non-governmental sector. He is currently engaged with the Western Balkan Competence Center of the University of Szeged.

Email: matija.s@ucg.ac.me

Marija Vujičić born in 1997. in Nikšić, Montenegro, holds a Master's degree in Teacher Education. She worked as a teacher and is currently employed as a teaching associate at the University of Montenegro, Faculty of Philosophy, Department for Teacher Education. Her academic focus includes subjects related to inclusive education. Since the beginning of 2025, she has been involved in the international Erasmus+ project CORE ED ACADEMY (Ref. No. 101179359).

Email: marija.v@ucg.ac.me

Marijan Premović is a Full Professor at the Faculty of Philosophy, University of Montenegro. He currently serves as Vice-Dean for Science and International Cooperation and heads the Study Program in History. Professor Premović is a member of the editorial boards of several international journals indexed in the Web of Science (WoS). He has held the position of visiting professor at the Faculty of Philosophy, University of Zagreb, and is presently an external associate at the Faculty of Philosophy, University of Tuzla. He has been actively involved in numerous scientific research projects and is a member of the History Committee of the Montenegrin Academy of Sciences and Arts. Professor Premović is the author of four scholarly monographs and more than fifty scientific articles, with over twenty published in journals indexed in the SSCI and AHCI databases.

Email: premovicmarijan@yahoo.com

Nada Šakotić 1961-ben született Nikšićben, Montenegróban. A Montenegrói Egyetem Filozófiai Karának Tanárképző Tanszékén dolgozik egyetemi docensként. 2004-ben szerzett mesterdiplomát gyógypedagógiából a belgrádi Gyógypedagógiai és Rehabilitációs Karon, majd ugyanezen a területen, a Tuzlai Egyetem Gyógypedagógiai és Rehabilitációs Karán doktorált 2008-ban. Az egyetemi pályafutása előtt tanárként, gyógypedagógiai szakértőként és oktatási felügyelőként dolgozott. Számos konferencián vett részt, és jelentős számú publikációt jelentetett meg a speciális igényű gyermekek oktatásának lehetőségeiről, valamint az inkluzív oktatás fontosságáról és hatásairól.

E-mail: nadas@ucg.ac.me

Matija Stojanović 1997-ben született Podgoricában. 2021-ben szerzett jogi mesterdiplomát, jelenleg a Montenegrói Egyetem Jogi Karán dolgozik tanársegédként, emellett doktori tanulmányokat folytat a Belgrádi Egyetem Jogi Karán. Fő kutatási területei közé tartozik az alkotmányjog, a jogtörténet, a jogelmélet és jogfilozófia, valamint a jogszociológia – különösen a normatív pluralizmus kérdésköre, amely a jog és a társadalmi valóság közötti interakciót vizsgálja. Az akadémiai karrierje mellett három évig dolgozott jogi gyakornokként Montenegróban, és széles körű tapasztalattal rendelkezik különböző nemzetközi és nemzeti projektek megvalósításában, a tudomány, a vállalkozás és a civil szektor területén. Jelenleg a Szegedi Tudományegyetem Nyugat-balkáni Kompetencia Központjának külső munkatársa.

E-mail: matija.s@ucg.ac.me

Marija Vujičić 1997-ben született Nikšićben, Montenegróban. Tanárképzésből szerzett mesterdiplomát. Tanárként is dolgozott, jelenleg pedig tanársegéd a Montenegrói Egyetem Filozófiai Karának Tanárképző Tanszékén. Fő kutatási területe az inkluzív oktatás. 2025 elejétől részt vesz a CORE ED ACADEMY (projektazonosító: 101179359) nemzetközi Erasmus+ projektben.

E-mail: marija.v@ucg.ac.me

Marijan Premović a Montenegrói Egyetem Filozófiai Karának rendes professzora. Jelenleg a Tudományos és Nemzetközi Kapcsolatok dékánhelyetteseként, valamint a Történelem Szak vezetőjeként tevékenykedik. Tagja több, a Web of Science (WoS) adatbázisban indexelt nemzetközi folyóirat szerkesztőbizottságának. Vendégprofesszorként tanított a Zágrábi Egyetem Filozófiai Karán, és jelenleg a Tuzlai Egyetem Filozófiai Karának külső munkatársa. Számos tudományos kutatási projektben vett részt, és tagja a Montenegrói Tudományos és Művészeti Akadémia Történelmi Bizottságának. Négy tudományos monográfia és több mint ötven tudományos cikk szerzője, amelyek közül több mint húsz SSCI és AHCI adatbázisban indexált folyóiratokban jelent meg.

E-mail: premovicmarijan@yahoo.com

Kopp Erika – Kiss Beáta

Az oktatás rejtett aktorai: Civil szervezetek a határon túli magyar oktatásban

Absztrakt

A tanulmány a határon túli magyar pedagógus civil szervezetek szerepét vizsgálja a pedagógusok szakmai fejlődésében és a kisebbségi oktatás támogatásában. A kutatás hét, Romániában, Szlovákiában, Szerbiában, Ukrajnában, Szlovéniában és Horvátországban működő szervezet működését elemezte. A vizsgálat vegyes módszertanon alapult: dokumentumelemzés, félig strukturált interjúk és kérdőíves adatfelvétel segítségével térképeztük fel a szervezetek céljait, tevékenységeit, valamint a hálózati együttműködés jellemzőit.

A tanulmány kiindulópontja, hogy e civil szervezetek nem csupán identitásőrző és közösségépítő szerepet töltenek be, hanem az állami oktatási rendszerek kiegészítőiként is működnek, bár a kisebbségi oktatás sajátos kontextusa, valamint az egyes országok eltérő oktatáspolitikai és társadalmi keretei különböző fejlődési pályákat eredményeztek. A szervezetek céljait három fő típusba soroltuk: (1) identitás- és nyelvmegőrzés, (2) szakmai fejlődés támogatása, (3) érdekképviselés és oktatáspolitikai szerepvállalás. A tevékenységek között kiemelkednek a továbbképzések, tanulmányi versenyek, nyári akadémiák, szórványprogramok és szakmai közösségek építése.

A szervezetek működését a Chapman–Fullan-féle együttműködési modell alapján elemeztük. Az eredmények azt mutatják, hogy a vizsgált szervezetek többségénél az együttműködés szintje az asszociáció és a kooperáció között mozog, a kollaboráció és különösen a kollégialitás szintje csak a nagyobb erőforrásokkal, stabilabb szervezeti struktúrával és politikai beágyazottsággal rendelkező szervezetekre jellemző. A szervezeti aktivitást és az együttműködés minőségét meghatározó tényezők közé tartozik a szervezeti méret, a rendelkezésre álló erőforrások, valamint az adott ország társadalmi és oktatáspolitikai környezete.

Kulcsszavak: pedagógus civil szervezetek, szakmai fejlődés, kisebbségi oktatás

Erika Kopp – Beáta Kiss

Hidden actors in education: civil society organizations in Hungarian education abroad

Abstract

This study explores the role of Hungarian minority teachers' civil organizations in supporting professional development and minority education. The research analyzed the operation of seven organizations across Romania, Slovakia, Serbia, Ukraine, Slovenia, and Croatia. Employing a mixed-methods approach—document

analysis, semi-structured interviews, and a questionnaire survey—we examined the organizations' goals, activities, and networking practices.

The study argues that these organizations not only serve as preservers of identity and community builders but also function as complements to state education systems. However, the specific context of minority education, alongside differing educational policies and social frameworks in each country, has led to distinct developmental trajectories. The organizations' goals were classified into three main categories: (1) preservation of identity and language, (2) support for professional development, and (3) advocacy and educational policy engagement. Their activities include professional training, student competitions, summer academies, outreach programs for dispersed communities, and the establishment of professional networks.

The operation of the organizations was analyzed based on the Chapman–Fullan collaboration model. The results show that, for most of the examined organizations, the level of collaboration ranges between association and cooperation, while collaboration in the strict sense and especially collegiality are characteristic only of those with greater resources, more stable organizational structures, and stronger political embeddedness. Key factors influencing organizational activity and the quality of collaboration include the size of the organization, the availability of resources, and the social and educational policy context of the respective country.

Keywords: teachers' civil organizations, professional development, minority education

Kopp Erika habilitált egyetemi docens az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Karának Neveléstudományi Intézetében, valamint a Selye János Egyetemen. 2020 óta vezeti az Oktatáskutatás és Programfejlesztés Kutatócsoportot, emellett az EDITE nemzetközi doktori program vezetője. Számos hazai és nemzetközi projekt (pl. Rapide, MoTeL, Promise, ReCreaDe, EDITE) résztvevője és vezető kutatója, valamint több szakmai szervezet aktív tagja, köztük az Association for Teacher Education in Europe irányító testületének tagja. Kutatási területei közé tartozik a tanárképzési programok fejlesztése és az iskolák komplex fejlesztése. Email: kopp.erika@ppk.elte.hu,

Kiss Beáta közoktatási szakértő, a Selye János Egyetem (Komárom, Szlovákia) adjunktusa. Pályafutását általános iskolai tanárként kezdte, majd gimnáziumi igazgatóként folytatta. A szlovák Tanügyi Hivatal Módszertani Osztályán a magyar tananyelvű iskolák módszertani fejlesztésében játszott meghatározó szerepet, emellett közreműködött a magyar nyelv és irodalom tantárgy oktatási standardjainak kidolgozásában és a NUCEM feladatfejlesztésében. 2018–2022 között a Nyitra Megyei Önkormányzat oktatási bizottságának tagjaként tevékenykedett. Kutatási és szakmai érdeklődése középpontjában a nemzetiségi iskolák működésének és fejlesztésének kérdései állnak. Email: kissb@uj.s.sk

Dr. Erika Kopp is a habilitated associate professor at the Institute of Educational Sciences, Faculty of Education and Psychology, at Eötvös Loránd University, and at J. Selye University. Since 2020, she has led the Research Group for Educational Research and Program Development and is also the head of the international doctoral program EDITE. She has participated in and served as a leading researcher for numerous domestic and international projects (e.g., Rapide, MoTeL, Promise, ReCreaDe, EDiTE) and is an active member of several professional organizations, including the steering committee of the Association for Teacher Education in Europe. Her research interests include developing teacher training programs and the comprehensive development of schools.

Email: kopp.erika@ppk.elte.hu

Beáta Kiss is a public education expert and an assistant professor at J. Selye University (Komárom, Slovakia). She began her career as an elementary school teacher, then became a high school principal. At the Methodological Department of the Slovak Education Office, she played a significant role in the methodological development of schools with Hungarian as the language of instruction. She also contributed to developing educational standards for the Hungarian language and literature curriculum and to task development at NUCEM. From 2018 to 2022, she was a member of the education committee of the Nitra County Government. Her research and professional interests focus on the operation and development of schools for ethnic minorities.

Email: kissb@uj.s.sk

Karla-Melinda Barth, Alina Stoica

Moldovan civil society and its impact on the promotion of European values through cultural education

Abstract

The European integration process of the Republic of Moldova requires not only structural reforms, but also a transformation of civic culture and public mentality. This paper examines the role of civil society in promoting European values through cultural education and diplomacy, with a focus on Moldova's specific context. Using a qualitative methodology, the study combines two main research tools: a structured questionnaire applied to teaching staff in Moldova and a semi-structured interview. The questionnaire highlights how educators perceive the role of civil society and the educational system in shaping democratic values aligned with European standards. The data reflects a professional and experienced teaching body that combines pedagogical tradition with openness to innovation. The interview explores the concrete activities and challenges of NGOs in promoting cultural education as

a vector of European values. Through these methods, the study identifies key themes such as civic engagement, cultural diplomacy, and the need for educational adaptation in the face of Moldova's European aspirations.

Findings indicate that civil society in Moldova plays a crucial role in bridging national identity and European integration, especially through cultural and educational projects that foster tolerance, human rights, and democratic participation. This paper contributes to a deeper understanding of how civil society and education intersect to support Moldova's democratic transformation in a sustainable and culturally sensitive manner.

Keywords: civil society, cultural education, Cultural Diplomacy, European values, Republic of Moldova

Karla-Melinda Barth, Alina Stoica

A moldovai civil társadalom és annak hatása az európai értékek előmozdítására a kulturális oktatáson keresztül

Absztrakt

A Moldovai Köztársaság európai integrációs folyamata nemcsak szerkezeti reformokat igényel, hanem a polgári kultúra és a társadalmi gondolkodásmód átalakulását is. Jelen tanulmány a civil társadalom szerepét vizsgálja az európai értékek kulturális nevelésen és diplomácián keresztüli közvetítésében, különös tekintettel Moldova sajátos kontextusára. A kvalitatív módszertant alkalmazó kutatás két fő eszközt kombinál: egy strukturált kérdőívet, amelyet moldovai pedagógusok töltöttek ki, valamint egy félig strukturált interjút.

A kérdőív rávilágít arra, hogyan látják a pedagógusok a civil társadalom és az oktatási rendszer szerepét a demokráciához kötődő, európai normákhoz illeszkedő értékek formálásában. Az adatok egy tapasztalt és professzionális tanári közösséget tükröznek, amely ötvözi a pedagógiai hagyományokat az innováció iránti nyitottsággal. Az interjú konkrét tevékenységeket és kihívásokat tár fel, amelyekkel a civil szervezetek szembesülnek a kulturális nevelés – mint az európai értékek közvetítője – terén. E módszerek révén a tanulmány olyan kulcstémákat azonosít, mint az állampolgári részvétel, a kulturális diplomácia, valamint az oktatás szükséges alkalmazkodása Moldova európai törekvéseihez.

Az eredmények azt mutatják, hogy a moldovai civil társadalom kulcsszerepet játszik a nemzeti identitás és az európai integráció közötti híd megteremtésében, különösen olyan kulturális és oktatási projektek révén, amelyek elősegítik a toleranciát, az emberi jogokat és a demokratikus részvételt. A tanulmány hozzájárul annak mélyebb megértéséhez, hogyan találkozik a civil társadalom és az oktatás a moldovai demokrácia fenntartható és kulturálisan érzékeny átalakulásának támogatásában.

Kulcsszavak: civil társadalom, kulturális nevelés, kulturális diplomácia, európai értékek, Moldovai Köztársaság

Karla-Melinda Barth PhD Professor at the University of Oradea, Department of Educational Sciences, Dean of the Faculty of Social and Humanistic Sciences from 2016. Author and co-author of 5 books, editor and coordinator of 11 collective volumes. She wrote more than 60 articles in journals, proceedings of international conferences, and collective volumes. Her research interests are education, inclusive education, speech therapy, and the inclusion of children with disabilities. She coordinated or was a member of several national or international research projects.

E-mail: kbarth@uoradea.ro

Alina Stoica, is a PhD Associate Professor at the Department of International Relations and European Studies, Faculty of History, International Relations, Political Science and Communication Sciences, University of Oradea. Founding member of the Institute of Euroregional Studies Oradea - Debrecen and Associate Researcher of the Centre for Interdisciplinary Studies (CEIS20), University of Coimbra, since 2006, Alina Stoica's scientific research in recent years has focused on the analysis of the role of cultural diplomacy in the sphere of international relations, focusing on the implications of education, religion, and media as pillars of this essential foreign policy instrument. Her scientific skills also cover the field of paradiplomacy, diplomatic relations between states or the role of culture on the border. Alina Stoica is an ARACIS expert evaluator since 2018, visiting professor at the Universidad Mayor de San Simon in Cochabamba, Bolivia and member of the European Jean Monnet Community. She has written 3 single-authored books, 7 collective volumes and more than 60 articles in indexed journals or book chapters.

E-mail: stoicaalina79@yahoo.com.

Karla-Melinda Barth PhD egyetemi tanár a Nagyváradai Egyetem Neveléstudományi Tanszékén, 2016-tól a Társadalom- és Humán Tudományok Karának dékánja. 5 könyv szerzője és társszerzője, 11 gyűjteményes kötet szerkesztője és koordinátora. Több mint 60 cikket írt folyóiratokban, nemzetközi konferenciák kiadványaiban vagy kollektív kötetekben. Kutatási területei: oktatás, inkluzív nevelés, logopédia, fogyatékos gyermekek befogadása. Több hazai vagy nemzetközi kutatási projekt koordinátora vagy tagja volt.

E-mail: kbarth@uoradea.ro

Alina Stoica, a Nagyváradai Egyetem Történettudományi, Nemzetközi Kapcsolatok, Politika- és Kommunikációtudományi Karának Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Tanulmányok Tanszékének PhD docense. Alina Stoica, az Euroregionális Tanulmányok Intézet Oradea – Debrecen alapító tagja és a Coimbrai Egyetem Interdiszciplináris Tanulmányok Központjának (CEIS20) munkatársa, 2006 óta. Alina Stoica az elmúlt években a tudományos kutatás szintjén, a kulturális diplomácia szerepét a nemzetközi kapcsolatok szférájában kutatta, különös tekintettel az oktatásra, a vallásra és a tömegtájékoztatásra, mint a külpolitika e lényeges eszközére.

Tudományos képességei a paradiplomácia, az államok közötti diplomáciai kapcsolatok vagy a kultúra határon belüli szerepének területére is kiterjednek. Alina Stoica 2018 óta az ARACIS értékelő szakértője, vendégprofesszor a bolíviai Cochabamba-i Mayor de San Simon Egyetem és az európai Jean Monnet közösség tagja. 3 egyszerős könyvet, 7 gyűjteményes kötetet és több mint 60 cikket írt indexelt szakfolyóiratokban vagy könyvfejezetekben.

E-mail: stoicaalina79@yahoo.com

**Danko Lukas – Teofan-Dimitrie Drăghici –
Mihai Christopher Marian Radovici – Roxana Robescu-Cercel**

Digital Regionalism: The Visegrád and Western Balkans Funds as
Civil Society Diplomacy

Abstract

As digital diplomacy reshapes international relations, regional organisations are increasingly employing digital platforms to foster cross-sectoral cooperation and proactively participate in globalised discursive arenas through public-, social- and participatory-driven networks. The International Visegrád Fund and Western Balkans Fund, while formally operating as intergovernmental initiatives, are conceptualised in this study as institutionalised expressions of regional demos, thus, serving as drivers of transnational civic cooperation and participation-based collective identity formation. Both represent *sui generis* endeavours, that function as diplomatic extensions of their respective blocs, advancing societal, political and economic cohesion through civil society-oriented mechanisms, while operating within EU's frameworks. Hence, we observe the evolving nature of digital regionalism, within civil society diplomacy, by analysing the digital engagements of both organisations. Through a systematic content analysis of their official communications across major social media platforms, the study identifies structural patterns, narrative construction practices and thematic priorities that define their outward stances. Findings reveal how both actors contribute to the co-production of regional public discourses, reinforcement of collective identities and articulation of IR aspirations, through transnational mobilisation and public engagement. Also, by foregrounding the role of these civil structures within digital regionalism and civil society diplomacy, the study highlights how virtual interactions became a central modality for policy advocacy, strategic communication and cross-border dialogue. In doing so, it advances understanding of how international civil society formats can themselves act as diplomatic vectors, operationalising IR objectives in an increasingly interconnected and mediatised environment.

Keywords: Digital Diplomacy; International Civic Organizations; Western Balkans Fund; International Visegrád Fund; Regional Cooperation; Civil Society Networks; Transnational Civic Engagement; European Integration;

Danko Lukas – Teofan-Dimitrie Drăghici –

Mihai Christopher Marian Radovici – Roxana Robescu-Cercel

Digitális regionalizmus: A Visegrádi és a Nyugat-Balkán Alapok, mint a civil társadalom diplomáciája

Absztrakt

Ahogy a digitális diplomácia átfomálja a nemzetközi kapcsolatokat, a regionális szervezetek egyre gyakrabban használnak digitális platformokat az ágazatok közötti együttműködés elősegítésére és a globalizált diskurzusokban való proaktív részvételre, a nyilvános, közösségi és részvételi hálózatokon keresztül. A Nemzetközi Visegrádi Alapot és a Nyugat-balkáni Alapot, bár hivatalosan kormányközi kezdeményezéseként működnek, ebben a tanulmányban a regionális démosz intézményesült megnyilvánulásaiként értelmezik, így a transznacionális polgári együttműködés és a részvétel alapú kollektív identitásképzés motorjaiként szolgálnak. Mindkét alap sajátos (sui generis) törekvéseket képvisel, amelyek diplomáciai kiegészítőként funkcionálnak a megfelelő tömbök számára, elősegítve a társadalmi, politikai és gazdasági kohéziót civil társadalom-orientált mechanizmusokon keresztül, miközben az EU keretein belül működnek. Ezért mindkét szervezet digitális tevékenységének elemzésével a digitális regionalizmus fejlődő természetét vizsgáljuk a civil társadalmi diplomácián belül. A hivatalos kommunikációjuk szisztematikus tartalomelemzésén keresztül a főbb közösségi média platformokon a tanulmány feltárja azokat a szerkezeti mintákat, narratív konstrukciós gyakorlatokat és tematikus prioritásokat, amelyek meghatározzák a kifelé irányuló álláspontjukat. Az eredmények rávilágítanak arra, hogy a két szereplő hogyan járul hozzá a regionális nyilvános diskurzusok közös létrehozásához, a kollektív identitások megerősítéséhez és a nemzetközi kapcsolatokra vonatkozó törekvések megfogalmazásához, a transznacionális mozgósításon és a nyilvános részvételen keresztül. Továbbá, az által, hogy előtérbe helyezi ezen civil struktúrák szerepét a digitális regionalizmusban és a civil társadalmi diplomáciában, a tanulmány kiemeli, hogy a virtuális interakciók hogyan váltak a politikai érdekérvényesítés, a stratégiai kommunikáció és a határon átnyúló párbeszéd központi módjává. Ezzel elősegíti annak megértését, hogy a nemzetközi civil társadalmi formátumok hogyan működhetnek maguk is diplomáciai vektorként, a nemzetközi kapcsolatok céljainak megvalósításában egyre inkább összekapcsolt és mediatizált környezetben.

Kulcsszavak: Digitális diplomácia; Nemzetközi civil szervezetek; Nyugat-Balkán Alap; Nemzetközi Visegrádi Alap; Regionális együttműködés; Civil társadalmi hálózatok; Transznacionális civil részvétel; Európai integráció

Danko Lukas is a Ph.D. and Secretary of the Department of Regional Development, Public Sector Administration and Law, Tomas Bata University in Zlín, Czech Republic. His research and teaching focuses on public policies, and interaction between stakeholders in collaborative spaces. He carried out research projects for Czech Ministry of Regional Development, with the focus on behavioural public sector, and Ministry of Culture about management of local culture. Lukas has spent post-doc exchange of one year and at Vienna University of Economics and Business, and short-term exchange at University du Quebec a Montreal (UQAM), Vilniustech, University of Economics in Bratislava, where he worked on and led lectures about stakeholder interactions in collaborative spaces. His professional and civic activities extend to local development initiatives at municipal levels, where he led development of strategies for municipalities and institutions.

Email: danko@utb.cz

Radovici Mihai Christopher Marian is a Ph.D. graduate of the Bucharest University of Economic Studies and an alumnus of the University of Westminster. His expertise lies in CEE affairs, foreign policy, and digital diplomacy, with a research focus on the Black Sea, the Western Balkans, and the institutional frameworks of the Three Seas Initiative, Bucharest 9, and the Visegrad Group. Beyond academia, Radovici founded an EU-funded social entrepreneurship venture in the mass media sector, promoting civic engagement and inclusion through multimedia initiatives. He has also collaborated with numerous think tanks, NGOs, and media platforms across Europe. His professional and civic activities extend to international programs and civil society initiatives, including ASEF, the Duke of Edinburgh's International Award, SEEDIG, the European Alpbach Forum, the Aspen Institute, SUSI, American Councils, and the Fuzhou Training Centre.

Email: radovici.christopher@yahoo.com

Drăghici Teofan-Dimitrie is a Master's student in Security and Technology at the National University of Political Studies and Public Administration (SNSPA), Bucharest. His academic focus lies mainly on cybersecurity, international security frameworks, EU external action, and the geopolitics of technological integration. He also studied at İzmir University of Economics, concentrating on Middle East politics and Turkish foreign policy. His research explores cyber diplomacy, digital regionalism, and geostrategic dynamics in Eastern Europe and the Black Sea, with several studies under peer review and co-authored works. Professionally, he has served as Research and Media Analyst at Novus Ordo Media (2023–2025) and as a research intern at ESGA and MEPEI. He has been recognized with awards for innovation in digital resilience and policy analysis from the Polish State and EuroDefense Romania.

Email: teofandimitrie@gmail.com

Robescu-Cercel Roxana is currently a second-year master's student in Security and Diplomacy at the National School of Political and Administrative Studies (SNSPA), Bucharest. Her research interests focus on human rights law, international relations, transitional justice, international governance, and digital diplomacy. Robescu-Cercel has actively participated in regional

digital governance initiatives, including the South Eastern European Dialogue on Internet Governance (SEEDIG) 2024 edition. She serves as an expert assessor for the Romanian Agency for Quality Assurance in Higher Education (ARACIS) and has volunteered in organizing EUROSAT Forum. She has engaged in international academic and policy forums, such as the ASEF Young Leaders Summit (2023). She has received recognition including first place at the National Competition on International Humanitarian Law and Refugee Law „Nicolae Titulescu”. Email: roxanarobescu@yahoo.com

Danko Lukas Ph.D. a Cseh Köztársaságban található Tomas Bata Egyetem Regionális Fejlesztési, Közzolgálati és Jogi Tanszékének titkára. Kutatási és oktatási tevékenysége a közpolitikákra, valamint a szereplők közötti kölcsönhatásokra fókuszál az együttműködési terekben. Kutatási projekteket végzett a Cseh Regionális Fejlesztési Minisztérium számára, a viselkedési közszektor fókuszával, valamint a Kulturális Minisztérium számára a helyi kultúra menedzsmentjéről. Lukas egy éves posztdoktori csereprogramot töltött a Bécsi Közgazdasági és Üzleti Egyetemen, valamint rövid távú csereprogramokban vett részt a Montreali Quebec Egyetemen (UQAM), Vilniustech-ben, a Pozsonyi Közgazdasági Egyetemen, ahol előadásokat tartott a szereplők együttműködési terekben zajló interakcióiról. Szakmai és civil tevékenysége kiterjed a települési szintű helyi fejlesztési kezdeményezésekre, ahol önkormányzatok és intézmények számára vezetett stratégiák kidolgozását.

E-mail: danko@utb.cz

Radovici Mihai Christopher Marian a Bukaresti Közgazdaságtudományi Egyetem Ph.D. diplomása és a Westminsteri Egyetem öregdiákja. Szakterülete a kelet-közép-európai ügyek, a külpolitika és a digitális diplomácia, kutatási fókuszában a Fekete-tenger, a Nyugat-Balkán, valamint a Három Tenger Kezdeményezés, a Bukaresti Kilencek és a Visegrádi Csoport intézményi keretei állnak. Az akadémián kívül Radovici egy EU által finanszírozott szociális vállalkozást alapított a tömegtájékoztatási szektorban, amely multimédiás kezdeményezéseken keresztül népszerűsíti a civil részvételt és a befogadást. Számos agytrösztel, civil szervezettel és médiaplatformmal működött együtt Európa-szerte. Szakmai és civil tevékenysége nemzetközi programokra és civil társadalmi kezdeményezésekre is kiterjed, többek között az ASEF, a Duke of Edinburgh's International Award, a SEEDIG, az Európai Alpbach Fórum, az Aspen Intézet, a SUSI, az American Councils és a Fuzhou Training Centre.

E-mail: radovici.christopher@yahoo.com

Drăghici Teofan-Dimitrie a Bukaresti Nemzeti Politikai és Közigazgatási Egyetem (SNSPA) biztonság és technológia szakos mesterszakos hallgatója. Akadémiai fókuszpontjai főként a kiberbiztonság, a nemzetközi biztonsági keretek, az EU külső fellépése és a technológiai integráció geopolitikája. Tanulmányokat folytatott az İzmir Gazdasági Egyetemen is, ahol a közel-keleti politikára és a török külpolitikára koncentrált. Kutatásai a kiberdiplomáciát, a digitális regionalizmust és a kelet-európai és fekete-tengeri geostratégiai dinamikákat vizsgálják, több tanulmánya is szakmai bírálólat alatt áll, és társszerzői munkákat is jegyez. Szakmai téren a Novus Ordo Media kutatási és médiaelemzőjeként (2023–2025), valamint az ESGA és

a MEPEI kutatási gyakornokaként dolgozott. Díjakban részesült a digitális ellenállóképesség és a politikai elemzés terén elért innovációkért a lengyel államtól és az EuroDefense Romania-tól.
E-mail: teofandimitrie@gmail.com

Robescu-Cercel Roxana jelenleg másodéves mesterszakos hallgató a bukaresti Nemzeti Politikai és Közigazgatási Egyetem (SNSPA) biztonság és diplomácia szakán. Kutatási érdeklődése a nemzetközi emberi jogi törvényekre, a nemzetközi kapcsolatokra, az átmene-ti igazságszolgáltatásra, a nemzetközi kormányzásra és a digitális diplomáciára fókuszál. Robescu-Cercel aktívan részt vett regionális digitális kormányzási kezdeményezésekben, beleértve a Délkelet-európai Internetkormányzási Párbeszéd (SEEDIG) 2024-es kiadását is. Szakértő értékelőként dolgozik a Román Felsőoktatási Minőségbiztosítási Ügynökségnél (ARACIS), és önkéntesként vett részt az EUROSAT Fórum szervezésében. Részt vett nemzet-közi akadémiai és politikai fórumokon, mint például az ASEF Fiatal Vezetők Csúcstalálkozója (2023). Elismerésben részesült, beleértve az első helyet a „Nicolae Titulescu” nemzetközi humanitárius jogi és menekültjogi országos versenyen.
E-mail: roxanarobescu@yahoo.com

Danilo Lorenzo Delos Santos

The Case of the Kaliwa Dam in the Philippines and the Curtailment of Civil Society Groups

Abstract

From 2016 to 2023, the Philippines intensified its efforts to align with China and its then-fledgling Belt and Road Initiative (BRI), along with other developing nations, in the hope of securing comprehensive assistance without the structural adjustments and requirements that other funding institutions and nations impose. The Philippines under Rodrigo Duterte has flaunted its infrastructure-driven economic policy, or the Build, Build, Build (BBB) program, projected to lay the foundations for domestic economic growth and fulfill long-term transition goals for inclusive growth. One of these targets is the energy transition towards clean, renewable, and reliable sources, having been reliant on fossil fuels in its energy mix. While the BRI projects have been in stasis under the Marcos administration since 2023, an exploration of the failure of one of the largest pledges is to be studied through the lens of Rodan's Modes of Participation by discussing modes and dynamics of escalation, and possible strategies for containment. Furthermore, it will shed light on the effects and challenges of civil society and the impact of development aid packages from other sovereign actors that are designed to counter and fill in the inequity gaps found in sustainability projects, leading to long-lasting structural change.

Keywords: Belt and Road Initiative, Kaliwa Dam, Modes of Participation, Murdoch School

Danilo Lorenzo Delos Santos

A Kaliwa-gát esete a Fülöp-szigeteken és a civil társadalmi csoportok korlátozása

Absztrakt

2016 és 2023 között a Fülöp-szigetek, más fejlődő országokhoz hasonlóan, fokozta erőfeszítéseit, hogy Kínához és a akkor még gyerekcipőben járó Övezet és Út Kezdeményezéshez (BRI) igazodjon, abban a reményben, hogy átfogó segítséget kap anélkül, hogy a más finanszírozó intézmények és országok által előírt strukturális kiigazításokat és követelményeket teljesítenie kellene. A Fülöp-szigetek Rodrigo Duterte vezetése alatt infrastrukturális alapú gazdaságpolitikát, azaz a „Build, Build, Build” (Építs, Építs, Építs – BBB) programot hirdette, amelynek célja a hazai gazdasági növekedés alapjainak lerakása és a hosszú távú, inkluzív növekedési célok megvalósítása. Az egyik ilyen cél az energiatermelés áttállítása tiszta, megújuló és megbízható forrásokra, mivel az ország eddig nagymértékben a fosszilis energiahordozóktól függött.

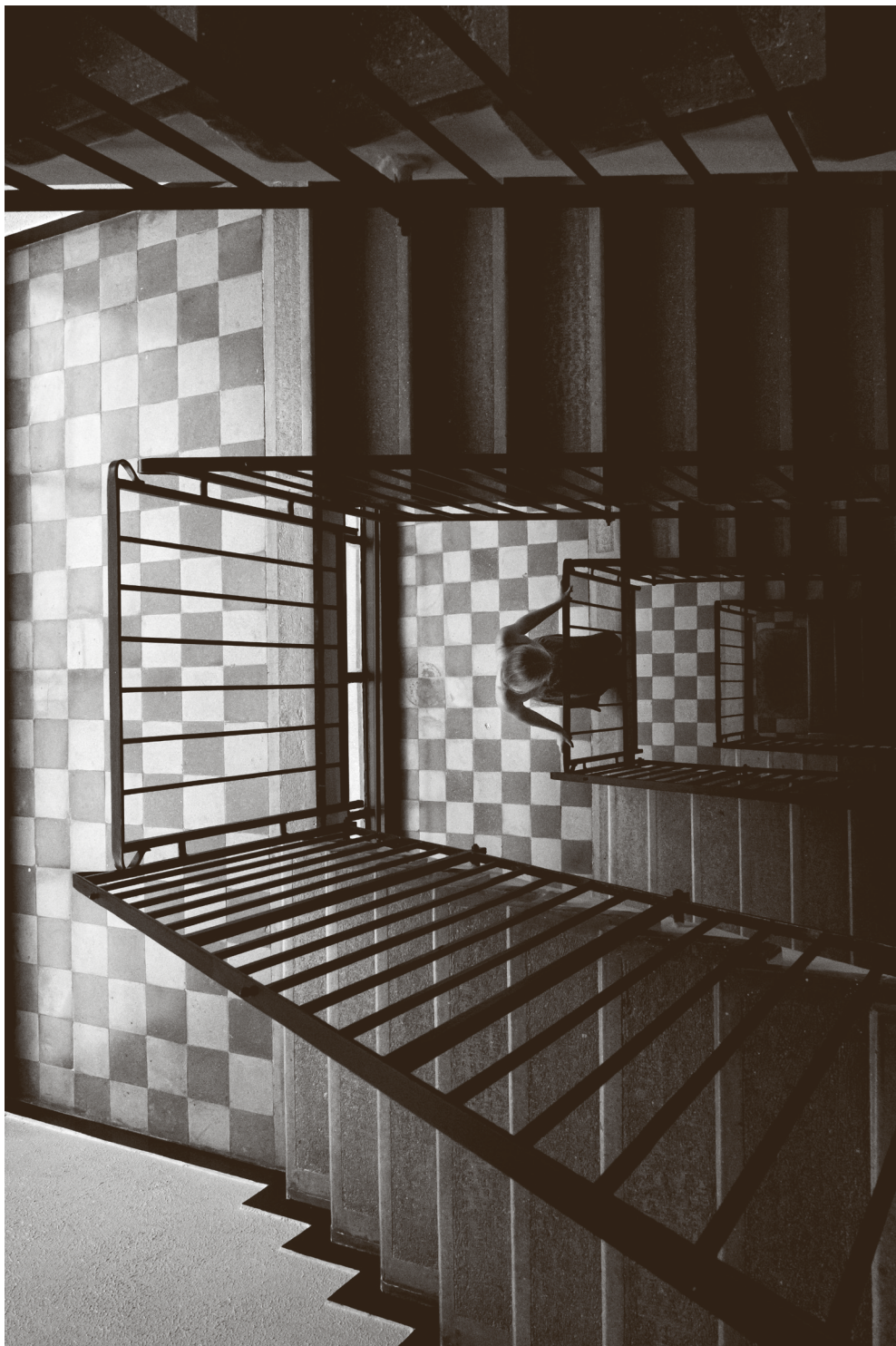
Bár a BRI-projektek a Marcos-kormányzat alatt 2023 óta stagnálnak, a legnagyobb ígérek egyikének kudarcát Rodan „Részvételi módok” elméletén keresztül vizsgáljuk, megvitatta az eskaláció módjait és dinamikáját, valamint a lehetséges korlátozási stratégiákat. Ezenkívül rávilágít a civil társadalom hatásaira és kihívásaira, valamint más szuverén szereplők fejlesztési segélycsomagjainak hatására, amelyek célja a fenntarthatósági projektekben tapasztalható egyenlőtlenségi hiányosságok ellensúlyozása és kitöltése, ami tartós strukturális változásokhoz vezet.

Kulcsszavak: Övezet és Út Kezdeményezés, Kaliwa-gát, Részvételi módok, Murdoch Iskola

Danilo Lorenzo Delos Santos is currently a PhD student in International Politics from the University of Pécs, Hungary. Before pursuing his doctorate studies in Europe, he was a research student at the University of Tokyo, Japan, under the Graduate School of Public Policy, and attained both his Master of Business Administration – Regis University Program and Master of Political Science, Major in Global Politics from Ateneo De Manila University. He has worked under government, academe, and private industries with stints as Senior Project Manager in the Development Academy of the Philippines, Policy Researcher in the Office of the Special Envoy on Transnational Crime – Office of the President, Research Manager for the Stratbase group, and Assistant Professor in De la Salle University under various departments, namely, the International Studies, Political Science, and Decision Science and Innovation. As an author, aside from publishing various academic journals, he has also written the K-12

textbook *Community Engagement, Solidarity, and Citizenship* under Rex Publishing as a solo author, and co-authored *Good Governance and Social Responsibility* for the tertiary level.
danilo.delossantos@dlsu.edu.ph

Danilo Lorenzo Delos Santos jelenleg a pécsi egyetem nemzetközi politikai PhD hallgatója. Mielőtt az európai doktorandusz-tanulmányait megkezdte volna, kutató hallgató volt a Tokiói Egyetemen, a Közpolitikai Posztgraduális Iskolában. Két mesterképzésen szerzett diplomát: a Master of Business Administration – Regis University Programot, valamint a Master of Political Science, Major in Global Politics képzést az Ateneo De Manila Egyetemen. Dolgozott kormányzati, tudományos és magánszektorban, többek között vezető projektmenedzserként a Fülöp-szigeteki Fejlesztési Akadémián, politikai kutatóként a Transznacionális Bűnügyi Különmegbízotti Hivatalban – Elnöki Hivatal, kutatási menedzserként a Stratbase csoportnál, és adjunktusként a De la Salle Egyetemen, a Nemzetközi Tanulmányok, a Politikatudományi és a Döntéstudományi és Innovációs Tanszékeken. Szerzőként számos tudományos folyóirat mellett a „Community Engagement, Solidarity, and Citizenship” (Közösségi részvétel, szolidaritás és állampolgárság) című K-12-es tankönyvet is írta a Rex Publishing kiadónál, és társszerzője a „Good Governance and Social Responsibility” (Jó kormányzás és társadalmi felelősségvállalás) című könyvnek, amelyet a felsőoktatásban használnak.
danilo.delossantos@dlsu.edu.ph

A címlapfotó eredeti változata

CIVIL SZEMLE

ISSN 1786-3341

9 771786 334009